

ATVEJŲ ANALIZĖ
EKONOMIKOS TEORIJOJE

Vilniaus universitetas
Ekonomikos fakultetas
Teorinės ekonomikos katedra

Vincentas GIEDRAITIS, Danguolė KLIMAŠAUSKIENĖ,
Regina PALIULYTĖ, Aušrytė RASTENIENĖ

ATVEJŲ ANALIZĖ EKONOMIKOS TEORIJOJE

Metodinė priemonė

Vilniaus universiteto leidykla

Vilnius, 2012

Recenzentai:

doc. dr. VYTAUTAS GAVELIS,

doc. dr. NERINGA MINKEVIČIENĖ

ISBN 978-609-459-139-6

© Giedraitis Vincentas, 2012

© Klimašauskienė Danguolė, 2012

© Paliulytė Regina, 2012

© Rastenienė Aušrytė, 2012

© Vilniaus universitetas, 2012

TURINYS

PRATARMĖ	7
1. MIKROEKONOMIKOS ATVEJŲ ANALIZĖ	10
1.1. Paklausa, pasiūla ir pusiausvyra rinkoje	10
1.2. Elastingumo teorija	13
1.3. Monopolija	15
1.3.1. Monopolijos kainodara. Diskriminacija kainomis	15
1.3.2. Monopolijos kainodara. Dviejų dalių tarifas	18
1.3.3. Natūralios monopolijos ir jų reguliavimas	20
1.4. Oligopolija	23
1.4.1. Oligopolinių firmų elgsena. Bertrand konkurencija	23
1.4.2. Oligopolinių firmų elgsena. Suokalbiai	26
1.5. Darbo rinka	32
1.5.1. Nominalus ir realusis darbo užmokestis	32
1.5.2. Minimalus darbo užmokestis	35
1.6. Išorės efektai	40
1.6.1. Teigiami išorės efektai ir jų tvarkymas	40
1.6.2. Neigiami išorės efektai ir jų tvarkymas	42
1.6.3. Išorės efektų tvarkymo būdai	43
2. MAKROEKONOMIKOS ATVEJŲ ANALIZĖ	48
2.1. Įvadas į makroekonomiką	48
2.2. Nacionalinis produktas ir jo formos	61
2.3. Vartojimo ir taupymo modeliai	68
2.4. Investicijos ir pajamos	74
2.5. Grynasis eksportas	80
2.6. Valstybės sektoriaus įtaka pusiausvyros pajamoms	84
2.7. Pinigų rinkos pusiausvyra	93
2.8. IS-LM modelio praktinis naudojimas	100
2.9. Darbo jėgos užimtumas ir nedarbo lygis	103
2.10. AD-AS modelis. Pusiausvyra trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu	111
2.11. Infliacija. Infliacijos priežasčių aiškinimas	117
2.12. Verslo ciklai. Cikliškumo priežasčių aiškinimas	128
2.13. Rinkų atvirumas. Mundello–Flemingo modelis	131
2.14. Ekonomikos augimas. Solow ūkio plėtros modelis	137
3. Literatūra	147

„Žinios yra praktikos pradžia;
veikla yra žinojimo užbaigtumas“.

(WANG YANG-MING, KINŲ FILOSOFAS, 1472–1529).

Pagrindinis ekonomikos mokymo tikslas – ugdyti studentų ekonominį mąstymą. Mokslinių tyrimų duomenimis, ekonominis mąstymas reikalauja ne tik analitinių, bet ir kūrybinių gebėjimų, „padedančių formuluoti klausimus, nustatyti problemų sprendimui taikytinas priemones, apibrėžti duomenų ir informacijos paieškos principus“ (Siegfried ir kt. 1991, p. 199).

Siekiant suteikti studentams kuo didesnes galimybes taikyti įgytas ekonomikos žinias, daug dėmesio šiuo metu skiriama atvejo analizės metodu. Dauguma dėstytojų, naudojančių šį metodą, pabrėžia, kad per atvejo analizę studentai geriau suvokia teoriją, sėkmingiau atsako į egzamino klausimus, stiprėja jų analitinis mąstymas ir gebėjimas reikšti mintis žodžiais. Atvejo analizės metodo taikymas mokymo procese nepaneigia tradicinių paskaitų ir seminarų; šis metodas papildo mokymo ir mokymosi procesą, lavina studentų ekonominį mąstymą.

Atvejo analizės metodas atsirado Harvardo verslo mokykloje atliekant tiriamuosius darbus, teikiant konsultacines paslaugas. Ilgainiui šis metodas pradėtas plačiai taikyti studentų mokymo programose.

Klasikinį atvejo analizės metodą sudaro trys pagrindiniai elementai:

- ♦ atvejis,
- ♦ studentų pasiruošimas atvejo analizei,
- ♦ diskusija.

ATVEJIS – tai tam tikros situacijos apibūdinimas ar problemos pristatymas, kuris gali būti pateiktas pasakojimo forma, naudojant skaitmeninius duomenis, paveikslus ir grafikus, žemėlapius ir pan. Atvejo apibūdinimas suteikia studentams informaciją, kuria remiantis analizuojama situacija. Atvejo analizė vyksta diskusijos forma. Studentai, pasirengę atvejo analizei atskirai arba grupėmis, kolektyvinėje diskusijoje stengiasi surasti atvejo apibūdinime pateiktos problemos sprendimą. Taikant mokymo ir mokymosi procese atvejo analizės metodą, lemiamą įtaką turi STUDENTŲ PASIRUOŠIMAS. Diskusijoje dalyvaujantys studentai turi būti gerai susipažinę su atvejuje išdėstytais faktais ir pasirengę juos analizuoti. Pradinėje atvejo analizės metodo taikymo stadijoje rekomenduotina studentams pateikti klausimus, orientuojančius jų pasirengimą nagrinėti konkrečią situaciją, taip pat klausimus, skirtus dėmesiui sutelkti, bei klausimus, padedančius suvokti ryšį tarp aprašytų faktų ar įvykių. Siekdamas sėkmingos diskusijos, dėstytojas formuluoja pagrindinius klausimus (ne daugiau kaip 3–5), kuriais remdamiesi studentai atlieka tyrimą. Šie klausimai apima problemos identifikavimą, alternatyvių veiksmų pasirinkimą ir platesnį situacijos pavaizdavimą. Klausimų seka skatina stebėti, analizuoti ir vertinti. Klausimai – „Kas išryškėja?“, „Kaip tai dera tarpusavyje?“, „Ką reikėtų daryti?“ ir „Ką visa tai reiškia?“ – padeda studentams susitelkti ties pagrindiniu tikslu, nustato ribas, kurių laikantis turi vykti diskusija.

Atvejo analizės mokymo pagrindas yra DISKUSIJA. Ji turi būti pakankamai lanksti, kad būtų galima taikyti įvairias studentų įtraukimo strategijas. Pavyzdžiui, tokios priemonės kaip inscenizavimas taikymas stiprina studentų susitapatinimą su atvejuje pristatytais veikėjais, leidžia geriau perprasti vieną ar kitą situaciją. Diskusiją įprasta pradėti individualiais arba grupiniais pristatymais. Dėstytojas, kaip vienas iš diskusijos dalyvių, suteikia pokalbiui kryptį, nurodo kontekstą, padeda studentams formuluoti savo idėjas, skatina jų pastangas, apibendrina nuomones, sujungia į visumą pokalbio fragmentus, pateikia tam tikras išvadas.

Vykstant diskusijai, dėstytojas atidžiai išklauso kiekvieną komentarą, patvirtina, kad supranta diskutantų teiginius, esant reikalui, prašo pateikti įrodymų, pagrįsti savo požiūrį ir pan. Dėstytojui gali tekti paaiškinti auditorijai, ką nori pasakyti studentas ar jų grupė; prašyti pagrįsti komentaro aktualumą; priminti grupei, koks klausimas yra nagrinėjamas. Diskusijos metu būtina

gerbti studentų nuomonę. Komentarai negali tapti pajuokos objektu, tačiau pozityvūs kritiniai studentų atsiliepimai yra pageidautinas dalykas.

Atvejo analizės metodo taikymas paverčia pasirengimą užsiėmimui ir darbą auditorijoje aktyvaus mokymosi procesu. Gilinimasis į sudėtingas realaus gyvenimo problemas formuoja įgūdžius, kurie reikalingi sprendžiant praktines problemas, kylančias absolventų darbinėje veikloje.

Metodinę priemonę sudaro dvi dalys: pirmoje dalyje pateikiami mikroekonomikos, antroje – makroekonomikos atvejai bei klausimai jiems analizuoti. Šioje metodinėje priemonėje naudojama informacija bus nuolat atnaujinama reaguojant į besikeičiančias ekonomines aplinkybes, ūkio aktualijas, globalizacijos iššūkius.

Parengta metodinė priemonė yra skirta ekonomikos teoriją studijuojantiems bakalauro studijų studentams.

Šią priemonę rengusių autorių (doc. dr. V. Giedraitis, doc. dr. D. Klimašauskienė, doc. dr. R. Paliulytė, doc. dr. A. Rastenienė) indėlis yra vienodas.

1. MIKROEKONOMIKOS ATVEJŲ ANALIZĖ

1.1. Paklausa, pasiūla ir pusiausvyra rinkoje

Šaltinis: Gediminas Stanišauskas. Kainų kilpa veržia vis stipriau. www.ekonomika.lt/naujiena/kainu-kilpa-verzia-vis-stipriau-15712.html

Ekspertai ir ekonomistai įspėja, kad visuomenė turėtų dar labiau susiveržti diržus, nes maisto produktų kainų šuolį, ypač prieš didžiąsias metų šventes, pajus kiekvienas šeimos ūkis. Gyventojai, vis daugiau pajamų priversti skirti maisto produktams įsigyti, netrukus bus nustebinti dėl pakilsiančių pieno produktų kainų. Sūrių kainos pasaulinėje rinkoje jau pasiekė 3 metų rekordą ir nekrinta jau dvi savaites iš eilės. Šeimos finansų ekspertai gyventojus ragina peržiūrėti mitybos ir apsipirkimo įpročius.

Jau porą savaitių Lietuvos gyventojai prekybos centruose pastebi vis labiau brangstančius maisto produktus. Apie neabejotiną kainų didėjimą kalba ir Lietuvos prekybos įmonių asociacija (LPĪA), vienijanti 27 mažmeninės ir didmeninės prekybos įmones (tarp jų – „Maxima“, „Rimi“, „Norfa“ ir kt. didieji prekybos tinklai). „Nusiteikti šiokiam tokiam tam tikrų maisto produktų kainų augimui tikrai reikėtų, bet prekybininkai daro viską, kad minimizuotų kainas“, – sakė LPĪA vykdomasis direktorius Laurynas Vilimas. Pasak jo, artimiausiu metu šiek tiek pakils žuvies ir jos produktų kainos, nes pasaulinėje rinkoje žuvies žaliava pabrango apie 30 proc. Atsižvelgiant į tai, kad žuvų perdirbėjai importuoja apie 90–95 proc. šios žaliavos, kainų kilimas neišvengiamas.

Lietuvos pramonininkų konfederacijos Ekonomikos ir finansų departamento analitikas Aleksan-

dras Izgorodinas teigia, kad maisto produktų brangimą artimiausiais mėnesiais nulems pasaulinės tendencijos. „Pasaulio ekonomika išgyvena sudėtingą laikotarpį, o tai tiesiogiai veikia energetinių išteklių bei kitų žaliavų kainas, kurios daro įtaką Lietuvai“, – neabejojo A. Izgorodinas. „Maisto produktų pasiūla (pasaulinė) vis dar išlieka ganėtinai ribota, spartus perkamosios galios augimas besivystančiose rinkose smarkiai padidino maisto produktų paklausą. Visa tai tiesiogiai daro įtaką ir Lietuvai“, – aiškino A. Izgorodinas.

Eksperto įsitikinimu, per pastaruosius dvejus metus Lietuvos vartotojų finansinis pajėgumas sumenko, todėl žmonėms tenka vis daugiau savo pajamų skirti maistui. „Kad ir kaip norėtume, vis dėlto Lietuva nėra žemės ūkio kraštas, o labiau pramonės valstybė. Prigaminti maisto nelabai yra iš ko. Žemės ūkis pas mus sukuria tik 3 proc. bendrojo vidaus produkto (BVP)“, – teigė A. Izgorodinas.

Ekonomikos analitikas A. Izgorodinas taip pat pabrėžia, kad nieko gero nežada ir Lietuvos verslininkai. Tai esą rodo Lietuvos pramonininkų konfederacijos atlikta 130 pramonės įmonių apklausa. „Apklausa parodė, kad ūkio augimas Lietuvoje lėtės, brangs žaliavos ir maistas, o žymesnio algų kilimo gali tikėtis tik labai kvalifikuota darbo jėga“, – įspėjo A. Izgorodinas. Labiausiai žaliavų brangimo tikisi maisto ir gėrimų pramonės atstovai (net 72 proc.). Verslininkų nuotaikos taip pat rodo, kad net 38 proc. jų ketina branginti ir maisto produktus.

Finansų ministerija taip pat pripažįsta, kad maistas vis brangsta, bet šios institucijos prognozės nėra niūrios, kaip pramonininkų ir prekybininkų. „Maisto prekių ir nealkoholinių gėrimų metinis brangimas lėtėja nuo šių metų birželio vidutiniškai 0,9 proc. punkto per mėnesį. Gegužę metinis brangimas sudarė 11,1 proc.“, – teigė Finansų ministerijos atstovas Vytautas Lenkutis. „Manome, kad dėl ypač gero grūdinių kultūrų derliaus Europos Sąjungoje, NVS ir Kinijoje artimiausiu metu maisto prekių metinio brangimo lėtėjimo tendencija toliau tęsis, o pavasarį kainos gali net ir sumažėti“, – akcentavo V. Lenkutis. Pasak jo, per pastaruosius 10 mėnesių labiausiai brango būsto, vandens, elektros, dujų ir transporto prekės bei paslaugos, kurios darė įtaką metiniam infliacijos lygiui.

Nors Finansų ministerijos išvalgos gana optimistinės, šeimos finansų ekspertai gyventojus ragina peržiūrėti tiek mitybos, tiek apsipirkimo įpročius. „Iš tiesų labai daug ko patarti ir nebūtų įmanoma, nes Lietuvos gyventojai

santykinai daug pajamų (apie 25 proc.) skiria maistui“, – sakė SEB banko šeimos finansų ekspertė Julita Varanauskienė. Tačiau ji nesiryžta teigti, kad maisto produktai artimiausiu metu gerokai brangs. „Ekonomikos krizės laikotarpiu maisto kainos, ypač 2009 m., netgi mažėjo, o visos aplinkybės rodo, kad pasaulis vėl artėja prie recesijos, todėl nėra objektyvių faktorių, kodėl maistas šiuo metu turėtų brangti“, – sakė SEB banko šeimos finansų ekspertė J. Varanauskienė.

Žilvinas Šilėnas, Lietuvos Laisvosios rinkos instituto vyresnysis ekspertas: „Jungtinių Tautų Organizacijos duomenys rodo, kad pasauliniu mastu nuo 1975 iki 2002 m. maisto produktų kainos tik mažėjo, bet vėliau ir iki šiol tos kainos nuosekliai kyla. Todėl, žvelgiant istoriškai, ilgą laiką kainos krito, o šiuo metu perėjo į tokią stadiją, kai jos tik auga. Viena priežasčių, kodėl maistas brangsta, yra JAV ir Europos Sąjungos biodegalų politika. Kitaip tariant, vis daugiau grūdų panaudojama biodegalų gamybai, o tai lemia didesnę grūdų paklausą ir daro įtaką grūdų kainai. Kitas veiksnys, kodėl brangsta maistas, yra valiutų nuvertėjimas ir Europos Sąjungos nuostata, kad maisto reikia gaminti mažiau. Ir paskutinis akcentas – valdžia padidino PVM daugumai produktų. Ar valdžia galėtų reguliuoti kainas? Nemanau, kad tai perspektyvu“.

☞ Nagrinėdami straipsnį, atsakykite į klausimus:

1. Kokias priežastis, galinčias nulemti maisto produktų kainų kilimą, nurodo ekonomistai ir analitikai?
2. Kokių produktų kainos pasaulinėse rinkose kyla ypač sparčiai?

☞ Taikydami teoriją apie prekės rinkos paklausą bei pasiūlą, atsakykite į klausimus:

1. Kokie veiksniai, aptarti straipsnyje, galėtų turėti įtakos maisto produktų paklausos pokyčiams? Kurie iš jų paklausą didina, o kurie mažina?
2. Kokie veiksniai, aptarti straipsnyje, galėtų turėti įtakos maisto produktų pasiūlos pokyčiams? Kurie iš jų pasiūlą didina, o kurie mažina?
3. Straipsnyje teigiama, kad maisto produktų kainos didėja. Kokią išvadą apie jų paklausos ar pasiūlos pokyčius leidžia daryti šis teiginys? Padiskutuokite, kaip prekės pusiausvyros kaina priklauso nuo paklausos ir pasiūlos didėjimo arba mažėjimo.

4. Ž. Šilėnas neigiamai vertina valstybinio kainų reguliavimo galimybę. O ką manote jūs? Ar maisto produktų kainoms didėjant nereikėtų nustatyti maksimalios kainos? Aptarkite, kokios galėtų būti tokio sprendimo teigiamos ir neigiamos pasekmės.

1.2. Elastingumo teorija

Šaltinis: K. Girnius. „PVM didinimas būtų klaida“ // www.delfi.lt/news/ringas/lit/kgirnius-pvm-didinimas-butu-klaida.d?id=52394041

Lietuvos ūkio ateitis nėra džiuginanti. Trečiadienį Ūkio ministerija sumažino BVP ūkio augimo prognozę 2012 m. iki 2,5 proc. Pagreitį įgyjanti euro zonos krizė neigiamai paveiks Lietuvos ūkį, gal net sukels naują recesiją. Ūkio problemos neišvengiamai didins šalies biudžeto deficitą. Savaitės pradžioje dar tik plito gandai apie galimus mokesčių didinimus, bet trečiadienį jau buvo atvirai diskutuojami kol kas oficialiai nepaskelbti Vyriausybės ketinimai dviem procentiniais punktais didinti PVM iki 23 proc.

Mokesčių didinimas turbūt yra neišvengiamas. Išlaidų karpymas neturėtų reikiamo poveikio, o didesnis biudžeto deficitas Lietuvai per brangiai kainuotų. Tačiau būtų klaida didinti PVM, nes tuo būtų žengiamas dar kitas žingsnis, kuriant vieną iš regresyviausių mokesčių sistemų visoje Europoje ir demonstruojant stulbinantį abejingumą mažiau pasiturintiems Lietuvos gyventojams.

Lietuvos mokesčių sistema yra itin regresyvi. Nėra nei progresinių pajamų, nei nekilnojamojo turto mokesčių, kas itin naudinga pasiturintiems gyventojams. Neseniai Lietuvoje viešėjusi Tarptautinio valiutos fondo (TVF) misija ragino Lietuvą apmokestinti nekilnojamąjį turtą ir automobilius. TVF ekspertų nuomone, šie mokesčiai siūlomi atsižvelgiant į nedidelį gerovės apmokestinimą šalyje. O jų įvedimas teisingiau paskirstytų mokesstinę našta bei užtikrintų įplaukas į biudžetą. Savaiame aišku, kad TVF raginimų nebuvo paisoma.

Pastebimas aiškus polinkis paversti mokesčius vis labiau regresyviais. Per palyginti trumpą laikotarpį pajamų mokestis buvo beveik trečdaliu sumažintas – nuo 33 proc. iki 21 proc., jei įskaičiuojamas Sodros draudimas. Jei pajamų

mokesčiai mažėja, tai PVM didėja. Tarifas padidintas nuo 18 iki 19 proc. po 2008-ųjų metų rinkimų, vėliau išaugo iki 21 proc., o dabar svarstoma juos didinti iki 23 proc.

PVM yra labiausiai regresinis mokestis iš visų, nes juo apmokestinami maistas, apranga, šildymas ir kitos būtiniausios prekes, kurioms vargingesni žmonės turi išleisti beveik visas savo pajamas. Amerikoje nėra PVM, bet jį raginantys įvesti ekonomistai tuo pačiu metu siūlo sumažinti arba visiškai panaikinti pajamų mokesčius mažiau pasiturintiems gyventojams, kad jie per daug nenukentėtų.

Daugelyje Europos šalių maistui taikomos didelės lengvatos. Vokietijoje daugumai prekių ir paslaugų taikomas 19 proc. PVM, maistui – tik 7 proc., Austrijoje bendras PVM tarifas yra 20 proc., maistui tik 10 proc., Norvegijoje 25 ir 14, Švedijoje 25 ir 12. Jei neklystu, 1995–1997 m. Lietuvos maistas buvo apmokestinamas mažesniu – 9 proc. tarifu. Bet ir šios lengvatos buvo atsisakyta.

Vos pradėdama reikalauti teisingesnės mokesčių sistemos, valdžia ir kiti *status quo* gynėjai ištraukia silpnus ir nuvalkiotus argumentus, ginančius dabartinę sistemą. Pvz., kad progresiniai ir nekilnojamojo turto mokesčiai nesurinktų pakankamai lėšų visiškai panaikinti biudžeto deficitą. Bet tai nėra jų tikslas. Svarbu, kad šie mokesčiai prisidėtų prie įplaukų didėjimo ir biudžeto deficito mažinimo.

Nėra abejonių, kad PVM yra lengvai surenkamas ir gerai administruojamas mokestis. Bet yra kitų mokesčių su šiomis savybėmis, pvz., papildomas mokestis nuo mokesčių (angliškai *surtax*, vokiškai *Zuschlagsteuer*). Siekdama finansuoti Rytų Vokietijos rekonstrukciją, Vokietija įvedė tokios rūšies 7,5 proc. papildomą mokestį. Antai žmogus, lig tol kas mėnesį mokėjęs 1,000 DM pajamų mokestį, turėjo mokėti 75 DM mokesčių priedą. Tam, kuriam anksčiau atskaičiuodavo 3,000 DM pajamų mokestį, dabar atskaičiuodavo 3,225 ir t. t. Papildomas mokestis nuo mokesčių galėtų būti progresyvus, didesnį tarifą taikant stambesniems atlyginimams. Mokesčių surinkti yra labai lengva, nes jis tiesiog atskaičiuojamas nuo atlyginimo.

Reikia radikaliai pergaltoti ir pertvarkyti visą mokesčių sistemą. Bet tam perdėm atkakliai priešinasi pasiturintys ir kiti, kuriems dabartinė mokesčių tvarka yra labai palanki. Tad niekas nedaroma, kol neateina krizė. Tada valdžia priversta skubiai suregzti gelbėjimo planą, kaip ji darė 2008 m. pabaigoje,

priimdama vadinamuosius „naktinius“ mokesčius (jie nebuvo patys blogiausi). Nuogaštauju, kad vėl bus skubama, vėl bus mėginama kaip nors užlopyti biudžeto skylės, pasikliaujant patogiausiomis priemonėmis. Ir vėl našta bus kraunama ant silpniausiųjų pečių, labiau įtvirtinama regresinė ir socialinį teisingumą pažeidžianti mokesčių sistema.

☞ Nagrinėdami straipsnį, atsakykite į klausimus:

1. Kokių tikslų siekiama planuojant padidinti pridėtinės vertės mokestį (PVM)?
2. Kuo remdamasis straipsnio autorius teigia, kad Lietuvos mokesčių sistema yra regresinė?

☞ Taikydami elastingumo teoriją, padiskutuokite šiais klausimais:

1. Jeigu PVM būtų padidintas nuo 21 iki 23 procentų, ar tai reikėtų, kad visų prekių kainos taip pat (arba, kaip studentai mėgsta sakyti, *automatiškai*) padidėtų dviem procentiniais punktais?
2. Ar PVM padidinimas būtina padidintų valstybės biudžeto pajamas?
3. Kokią įtaką PVM padidinimas galėtų turėti gyventojų perkamajai galiai? Prieš atsakydami į šį klausimą, prisiminkite vartotojo biudžetą ir jo dydį lemiančius veiksnius.
4. Ar pritariate straipsnio autoriui, kad padidinus PVM labiau nukentės mažiau pasiturintys gyventojai? Atsakymą pagrįskite.

1.3. Monopolija

1.3.1. Monopolijos kainodara. Diskriminacija kainomis

Šaltinis: Sporto klubo „Supergym“ Vilniuje teikiamų paslaugų kainodara // www.supergym.lt

Žemiau pateiktose lentelėse pristatomas sporto klubo „Supergym“ kainoraštis, siūlantis keletą abonementų variantų, kuriuos galima pasirinkti pagal numatomą treniruoklių ir aerobikos salių lankymo laiką ir dienas.

KAINORAŠTIS

VNK vienkartinis apsilankymas:	
• darbo dienomis įeiti iki 16.15 val	17
• darbo dienomis įeiti nuo 16.15 val, savaitgaliais ir švenčių dienomis	20
Kineziterapija 1 kartas/60 min. (kreiptis į trenerį Mindaugą 8 624 70098)	40
Kineziterapija 10 kartų (kreiptis į trenerį Mindaugą 8 624 70098)	350
Individualios treniruočių programos sudarymas	40
Rankšluosčio nuoma	5

RYTAS	2 sav.	1 mėn.	2 mėn.	3 mėn.	6 mėn.	12 mėn.
Darbo dienomis. Įeiti iki 11 val.	60	90	160	242	459	867
Darbo dienomis. Įeiti iki 11 val. + savaitgaliai ir švenčių dienos	70	105	186	285	540	1020

DIENA	2 sav.	1 mėn.	2 mėn.	3 mėn.	6 mėn.	12 mėn.
Darbo dienomis įeiti iki 16.15 val.	69	105	185	282	535	1010
Darbo dienomis. Įeiti iki 16.15 val. + savaitgaliai ir švenčių dienos	75	119	215	339	643	1214

SAVAITGALIS	1 mėn.	2 mėn.
Savaitgaliais ir švenčių dienomis	95	180

PILNAS	2 sav.	1 mėn.	2 mėn.	3 mėn.	6 mėn.	12 mėn.
Be apribojimų	90	155	285	425	805	1520
Be apribojimų 12 kartų/mėn.		139				

SUPER* (galioja dieninio kurso studentams, moksleiviams, senjorams, pateikus galiojantį pažymėjimą)	2 sav.	1 mėn.	2 mėn.
Darbo dienomis. Jeiti iki 16.15 val.	55	85	149
Darbo dienomis. Jeiti iki 16.15val. + savaitgaliai ir švenčių dienos.	65	99	170

☞ Analizuodami kainas, pateiktas lentelėse, atsakykite į klausimus:

1. Ar abonemento kaina priklauso nuo to, kokiomis dienomis (darbo, savaitgalių ar švenčių) ir koku paros metu (tik ryte, dieną ar bet kuriuo metu) yra lankomasi klube?
2. Ar abonemento kaina priklauso nuo abonemento trukmės?
3. Ar abonemento kaina yra skirtinga įvairiems vartotojams ar jų grupėms?
4. Koku būdu užtikrinama, kad pigesniu abonementu pasinaudos būtent ta vartotojų grupė, kuriai jis skirtas?

Klubo internetinėje svetainėje nurodoma, kad įvairūs abonementai yra formuojami ir siūlomi lankytojų patogumui, kad jie galėtų pasirinkti jiems tinkantį klubo lankymo grafiką. Tačiau ekonomikos teorija tokią kainodarą aiškina firmos siekiu gauti kuo didesnę pelną, taip nustatant kainas įvairiems vartotojams ir jų grupėms, kad paslaugą galėtų įpirkti kuo didesnis skaičius potencialių lankytojų. Taigi nagrinėkime sporto klubo kainodarą, remdamiesi diskriminacijos kainomis teorija:

1. Kokia diskriminacija kainomis (pirmojo, antrojo ar trečiojo laipsnio) yra taikoma? Nurodykite, kurios kainos nustatytos, taikant antrojo, o kurios taikant trečiojo laipsnio diskriminaciją kainomis.
2. Iš ko galėtume spręsti, kad studentų, moksleivių ir senjorų paklausos elastingumas kainoms skiriasi nuo kitų lankytojų? Ar jis didesnis ar mažesnis nei kitų lankytojų? Kokie veiksniai galėjo tai lemti?
3. Kaip manote, ar pavyko sporto klubui, taikant diskriminaciją kainomis, padidinti lankytojų skaičių, lyginant su situacija, jeigu kaina visiems lankytojams ir visada būtų vienoda? Savo nuomonę pagrįskite.

1.3.2. Monopolijos kainodara. Dviejų dalių tarifas

Šaltiniai: 1. Abonentinis mokestis Šiaulių ir Klaipėdos vaikų darželiuose // www.lzinios.lt/Lietuvoje/Gimtas-is-krastas/Siauliu-darzeliuose-ivestas-abonentinis-mokestis. 2. klaipeda.diena.lt/naujienos/miestas/klaipedos-darzeliuose-siuloma-ivesti-abonentini-mokesti-390219

Nuo 2012 m. sausio 1 d. Šiaulių darželiuose įvedamas abonentinis mokestis. Šiaulių miesto taryba patvirtino abonentinį 25 litų mokestį per mėnesį už kiekvieną darželinuką. Pritarta ir dviejų litų mokesčiui per dieną už maisto paruošimą. Šiaulių politikams kilo klausimų, kodėl abonentinį 25 litų mokestį teks mokėti ir vasaros atostogų metu. Švietimo skyriaus vedėja Violeta Damskienė paaiškino: darželių darbuotojams taip pat reikia mokėti ir atostoginius, nesvarbu, kad darželinukams atostogos. Politikai pritarė, kad mokestis už maitinimo paslaugas tėvų prašymu mažinamas 50 procentų, jeigu vaikas turi tik vieną iš tėvų, šeima augina tris ir daugiau vaikų, vaikas auga moksleivių ar studentų šeimoje, kurioje vienas iš tėvų mokosi mokymo įstaigos dieniniame skyriuje. Mokesčio už maitinimo paslaugas nereikės mokėti, jeigu vaikas nelanko įstaigos dėl ligos ir savaitę po jos, tėvų kasmetinių atostogų metu ir vasaros mėnesiais, moksleivių Kalėdų ir Velykų atostogų metu, nelaimingų atsitikimų šeimoje atvejais arba kai oro temperatūra yra žemesnė kaip minus 20 laipsnių, arba dėl ekstremalių įvykių. Mokesčio už maitinimo paslaugas nereikės mokėti, jei šeima gauna socialinę pašalpą.

Klaipėdos miesto valdžia taip pat svarsto, kad vaikų lopšeliuose-darželiuose reikėtų įvesti abonentinį mokestį. Ji tėvams tektų mokėti net vasarą, kai darželis atostogauja. Manoma, kad tai sudrausmintų tėvus, kurie vaikus į įstaigas veda kada sugalvoja. Dėl tokio tėvų elgesio į miesto biudžetą nesurenkama numatytų lėšų. Šiemet iš įmokų ikimokyklinio ugdymo įstaigose surinkta beveik 563 tūkst. mažiau nei numatyta, kadangi tėvai moka tik už tas dienas, kada vaikas lankė ikimokyklinio ugdymo įstaigą. Klaipėdos tarybos Miesto ūkio komiteto posėdyje klausimą pristačiusi Finansų skyriaus vedėja Rūta Kambaraitė tvirtino, jog skirtumas susidarė, nes buvo planuota, kad tėvai vaikus į ikimokyklinio ugdymo įstaigas ves 170 dienų per metus, tačiau tai darė rečiau. Tad ikimokyklinių įstaigų vadovai ėmė skųstis, kad nebeužtenka lėšų virtuvių darbuotojų atlyginimams. „Situacija su vaikų lopšeliais-darželiais bloga. Būna, kad tėvai vaikus įstaigas per mėnesį veda 3–5 dienas ir nemato jokios problemos. Sutinki mamą, o ji be jokios graužaties sako, kad neleis

vaiko į darželį, nes atvažiavo močiutė. Po savaitę laiko neleidžia be rimtos priežasties“, – tvirtino komiteto narys Algirdas Grublys. Politikas pabrėžė, kad, nepaisant tokio tėvų elgesio, savivaldybė turi mokėti už įstaigų patalpų šildymą, elektrą, atlyginimus darbuotojams. „Išlaidos yra, o pajamų – ne. Savivaldybė turi išsipareigojimus, o tėvai – ne. Reikia kažkokių sudrausminimo, kad klaipėdiečiai būtų suinteresuoti vesti vaikus į darželį“, – teigė tarybos narys. Pasak A. Grublio, tėvus sudrausmintų vadinamasis abonentinis mokestis. Jis nebūtų papildomas. Dabartinis mokestis būtų suskaidytas į dvi dalis – pastovią mėnesinę dalį nepriklausomai nuo to, kiek dienų vaikas lankė įstaigą, ir kintamąją, kuri nuo to priklausytų. Siūloma, kad abonentinį mokestį tėvai mokėtų net vasarą, kai darželis nedirba. A. Grublys pabrėžė, kad vadinamasis abonentinis mokestis ikimokyklinio ugdymo įstaigose turėtų būti protingas. Jis galėtų sudaryti ketvirtį dabar mokamos sumos per mėnesį.

☞ Nagrinėdami straipsnį, atsakykite į klausimus:

- 1) Dėl kokių priežasčių Šiaulių ir Klaipėdos vadovai svarsto galimybę įvesti abonentinį mokestį darželiuose?
- 2) Kodėl ši mokestį tektų mokėti ir vasarą, kai darželinukų tėvai atostogauja?
- 3) Ar numatoma, kad įvedus abonentinį mokestį padidės bendras mokestis už darželį?

☞ Analizuodami pateiktą medžiagą, taikykite teorinį modelį apie dviejų dalių tarifo kainodarą, ypatingą dėmesį kreipdami į pastovios bei kintamos tarifo dalies suderinimo mechanizmą:

1. Iš kokių požymių galime spręsti, kad straipsneliuose kalbama apie dviejų dalių tarifo kainodarą?
2. Jeigu nesurenkama pakankamai lėšų darželiams išlaikyti, kodėl nesvarstomas mokesčio už darželį padidinimo klausimas? Kas, jūsų nuomone, atsitiktų, jeigu mokestis už darželį būtų tiesiog padidintas? Ar miesto biudžetas gautų daugiau įplaukų? Kuo dviejų dalių tarifo kainodaros taikymas (įplaukų į miesto biudžetą atžvilgiu) yra pranašesnis už vieningo mokesčio padidinimą?
3. A. Grublys mano, kad abonentinis mokestis už darželius turėtų sudaryti ketvirtį dabar mokamos sumos per mėnesį. O kokia jūsų

nuomonė? Remiantis teorija, iš ko reikėtų spręsti apie abonentinio mokesčio dydį? Kokio dydžio turėtų būti kintama mokesčio dalis?

1.3.3. Natūralios monopolijos ir jų reguliavimas

Šaltiniai: 1. UAB „Vilniaus vandenys“ internetinis puslapis www.vv.lt 2. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nutarimas „Dėl geriamojo vandens teikimo ir nuotekų tvarkymo paslaugų kainų nustatymo metodikos“ 2006 m. gruodžio 21 d. Nr. O3-92.

Nagrinėdami natūralias monopolijas, pasiremkiame konkrečiu pavyzdžiu – geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugų organizavimu Lietuvoje. Pagrindiniai Lietuvos Respublikos teises aktai, reglamentuojantys geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugų, kaip bendrojo intereso paslaugų, teikimą yra Lietuvos Respublikos geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įstatymas ir Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas. Vadovaujantis šiais teises aktais, geriamojo vandens išgavimas, tiekimas ir nuotekų tvarkymo paslaugų teikimas savivaldybių teritorijose yra savivaldybių institucijų pareiga, o vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo infrastruktūra nuosavybės teise priklauso savivaldybei, kurios teritorijoje vykdomas viešasis vandens tiekimas, arba šios savivaldybės (savivaldybių) kontroliuojamai įmonei.

UAB „Vilniaus vandenys“ – didžiausia vandentiekio bendrovė Lietuvoje, eksploatuojanti ne tik Vilniaus miesto, bet ir Šalčininkų, Švenčionių bei Vilniaus rajonų vandentiekio ir nuotekų tinklus. Bendrovė tiekia geriamąjį vandenį ir tvarko nuotekas apie 589,9 tūkst. vartotojų. UAB „Vilniaus vandenys“ tiekia tik požeminių vandenį iš giluminių gręžinių, kurių gylis 40–180 m. Bendrovė patiekia 90 tūkst. m³ vandens per parą ir surenka bei išvalo apie 115,5 tūkst. m³ nuotekų per parą, vandens vamzdynų ilgis – 1572 km, o nuotekų vamzdynai siekia apie 1125 km. Vandens kokybę tikrina ir kontroliuoja geriamojo vandens laboratorija, o išvalytas nuotekas – nuotekų laboratorija. Bendrovė teikia paslaugas 18 131 objektui. 2010 m. sausio 1 d. bendrovėje dirbo 942 darbuotojai.

UAB „Vilniaus vandenys“ akcijos priklauso 4 akcininkams: Vilniaus miesto, Vilniaus rajono, Švenčionių rajono bei Šalčininkų rajono savivaldybėms. Bendrovės valdymo struktūrą sudaro visuotinis akcininkų susirinkimas,

stebėtojų taryba, valdyba ir administracijos vadovas. Bendrovės akcininkai – miesto ir rajonų savivaldybės, tiesiogiai dalyvauja valdant įmonės į visuotinį akcininkų susirinkimą, stebėtojų tarybą ir valdybą deleguodami savo atstovus.

UAB „Vilniaus vandenys“ paslaugų kainos nustatomos Vilniaus miesto savivaldybės tarybos sprendimu, vadovaujantis Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos (VKEKK) patvirtinta „Geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugų kainų nustatymo metodika“, ir suderinamos su VKEKK.

Ištraukos iš „Geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugų kainų nustatymo metodikos“:

1. Geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugų kainų nustatymo metodikos (toliau – Metodika) tikslas – nustatyti bendruosius geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugų kainodaros reikalavimus ir principus. Metodika privaloma visiems fiziniams ir juridiniams asmenims, vykdančioms šalto geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų, išskyrus lietaus nuotekų, tvarkymo veiklą ir individualų apsirūpinimą šiomis paslaugomis.
2. Metodika grindžiama Lietuvos Respublikos įstatymais, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais, Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos (toliau – Komisija) nutarimais ir kitais teisės aktais.
3. Šioje Metodikoje kainos nustatomos, atsižvelgiant į paslaugų kokybę, aplinkos apsaugos, sanitarijos ir higienos reikalavimus, o būtinuosius sąnaudos planuojamos įvertinant konkrečios geriamojo vandens tiekėjų grupės įmonių veiklos lyginamosios analizės rodiklius.
4. Šalto geriamojo vandens (toliau – geriamojo vandens) tiekimo ir nuotekų tvarkymo kainos grindžiamos nediskriminavimo, sąnaudų susigrąžinimo principais ir principu „teršėjas moka“ bei sudaro priešlaidas įgyvendinti šiuos tikslus:
 - 4.1. užtikrinti ilgalaikį geriamojo vandens tiekimui ir nuotekų tvarkymui skirtos infrastruktūros eksploatavimą, jos atnaujinimą;
 - 4.2. mažinti aplinkos taršą ir racionaliai naudoti vandens išteklius;
 - 4.3. užtikrinti paslaugų kokybės reikalavimus;
 - 4.4. užtikrinti įmonių rentabilumą.

46. Kainos nustatomos įvertinus būtinausias įmonės sąnaudas ilgalaikiam geriamojo vandens tiekimui ir nuotekų tvarkymo infrastruktūros eksploatavimui bei investicijų poreikiui ūkiui atnaujinti, įmonių veiklos programas, parduoto (įvertinant komisijos nustatytas netektis) vandens ir nuotekų tvarkymo planines (įvertinant komisijos nustatytą infiltraciją) apimtis, įmonės veiklos efektyvumo rodiklius bei nuotekų taršos lygį, energetikos išteklių bei medžiagų kainų ir mokesčių pokyčius bei kt.
47. Būtiniosios pardavimo, geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo sąnaudos nustatomos įvertinus bazinių metų (metų, kuriems yra sudarytas balansas ir pelno (nuostolio) ataskaita) faktines sąnaudas, priešastis, lėmusias parduodamo geriamojo vandens ir tvarkomų nuotekų kiekius bei sąnaudų pasikeitimą, vandens tiekimo įmonių lyginamosios analizės rodiklius.
50. Veiklos efektyvumo ir paslaugų kokybės vertinimas: įmonės veiklos efektyvumo ir teikiamų paslaugų kokybės rodikliai skaičiuojami ir vertinami lyginant įmonės veiklą su kitomis atitinkamai tiekėjų grupei priklausančiomis įmonėmis bei sudarant pagrįstą ilgalaikės veiklos programą.
 - 53.1. pelno poreikį infrastruktūros eksploatavimui ir atnaujinimui apskaičiuoja vandens tiekėjas ir derina su Komisija (nustatoma grynojo pelno marža, skaičiuojant 5 proc. nuo pardavimo pajamų, bet ne didesnė kaip 3 proc. nuo paslaugų teikimo veikloje naudojamo materialaus ilgalaikio turto).

☞ Nagrinėdami straipsnį, atsakykite į klausimus:

1. Ar UAB „Vilniaus vandenys“ yra privati ar valstybinė bendrovė?
2. Kas šioje rinkoje atlieka kainų reguliatoriaus vaidmenį?
3. Kokius tikslus siekiama įgyvendinti nustatant kainas vartotojams už vandens tiekimą bei nuotekų tvarkymą?
4. Kaip Metodikoje numatoma vertinti įmonės veiklos efektyvumą ir paslaugų kokybę?

- ☞ Analizuodami pateiktą medžiagą, taikykite teoriją apie natūralias monopolijas ir jų reguliavimą:
1. Iš ko galime spręsti, kad UAB „Vilniaus vandenys“ yra natūrali monopolija?
 2. Kodėl apskritai yra būtina reguliuoti šios monopolijos kainas vartotojams?
 3. Kaip reguliuojama ši monopolija – pagal vidutinius kaštus ar pagal ribinius kaštus?
 4. Kodėl svarbu, įvertinant būtinausias sąnaudas, atlikti vandens tiekimo įmonių lyginamąją analizę?

1.4. Oligopolija

1.4.1. Oligopolinių firmų elgsena. Bertrand konkurencija

TAKSI KAINŲ KARAS

Šaltiniai: 1. J. Žvirblytė. Pigus taksi taupančiųjų nevilioja // zvirbliauoge.blogas.lt/pigus-taksi-taupanciuju-nevilioja-213.html 2. Ilona Staškutė. Taksi smaugia kainų karas. „Lietuvos žinios“, 2010-01-25 // www.autoreviu.lt/portal/categories/9/1/0/1/article/8464/taksi-smaugia-kainu-karas

Dar neseniai iš klientų už kiekvieną nuvežtą kilometrą plėšę po 4 litus šiandien taksistai Vilniuje prašo triskart mažiau. Tačiau darbas, klientai jiems tebėra svajonė. Sunkmečiu taksi iškvietimų sostinėje sumažėjo perpus, o likusius klientus bandoma išlaikyti nuleidžiant tarifus nuo buvusių aukštumų tris kartus. Vidutinė kilometro taksi kaina šiuo metu šalyje siekia 2 litus, tačiau kai kurios Vilniaus bendrovės keleivius veža vos už 1,29 lito už kilometrą.

Taksi įmonės, anksčiausiai pasiskelbusios apie tiek sumažintus taksi paslaugų tarifus, teigia pirmomis dienomis pajutusios didesnę keleivių dėmesį. Tačiau tarifus pradėjus mažinti ir konkurentams, regis, viskas vėl stojo į savo vietas. Taksi paslaugomis besinaudojantys gyventojai išlošė, tačiau jų vežėjai neatmeta, kad negalėdami išsilaikyti taksi verslo gali atsisakyti arba nedarbą keis į darbą tik iš idėjos.

Taksi paslaugų teikėjų asociacijos valdybos narys Robertas Brazys „Lietuvos žinioms“ sakė, kad tarifų sumažinimas veikiausiai neatneš manyto

klientų padaugėjimo. „Kilometro kainos sumažinimas labiausiai aštrina konkurenciją, nes klientų, kurie naudojami taksi paslaugomis, tikrai nepadaugės. Todėl prasideda klientų atiminėjimas ir kainų karas tarp konkuruojančių bendrovių“, – teigia R. Brazys. Paklaustas, kokios tokio karo pasekmės, pripažino, kad laimėtojas yra tik vienas – tai vartotojas. „Mano manymu, dėl to kentės ir jau kenčia valstybė, nes sąnaudos yra mažinamos vairuotojo ir pačios valstybės sąskaita. Valstybė negaus dalies mokesčių, nes neabejotina, kad ne visos taksistų darbo valandos bus oficialiai rodomos“, – pripažįsta pašnekovas.

Bendrovės „Artaksa“ direktorius Artūras Bumbulis LŽ dėstė, kad kitoms Vilniaus taksi įmonėms pradėjus mažinti tarifus, nebuvo kitos išeities, kaip savo klientams taip pat pasiūlyti pigesnes paslaugas. „Pasakyti, jog atsirado naujų klientų, labai sunku, tačiau, kad šiek tiek aktyvesni tapo turimi klientai, pastebėjome. Tikimės, jog žmonės važinės taksi, tačiau padėtis nėra gera. Norėtume atsinaujinti automobilių parką, tačiau dabartinė situacija sujaukė visus planus“, – teigia A. Bumbulis. Šiuo metu šalyje važinėjančių taksi automobilių senumo vidurkis yra 10–12 metų, tik 10 proc. jų yra nauji arba iki trijų metų senumo.

Drastiškai savo paslaugas atpiginę vežėjai neslepia, kad vos suduria galą su galu ir ieško naujų būdų, kaip išgyventi. Įnirtingiausiai į kainų karą įsitraukė Vilniuje veikiančios taksi įmonės. Prieš porą metų už nuvažiuotą kilometrą prašė 3 litų, pernai vežėjai vienas po kito sumažino kainas iki 1,29–1,50 lito už kilometrą. Dabar ir įmonės, ir keleiviai jaučia šio sprendimo pasekmes – dauguma taksi automobilių tokie nušiurę, kad jais net nedrąsu važiuoti, o pinigų automobilių parkui atnaujinti nėra. Taksi paslaugų teikėjų asociacijos prezidentas ir „Martono taksi“ direktorius Ričardas Kriukovas LŽ tvirtino, kad dabar Vilniuje taksi paslaugos yra įkainotos net mažiau už savikainą. „Šiandien kituose miestuose kainos yra kur kas aukštesnės nei Vilniuje. Taip atsitiko dėl iškreiptos konkurencijos, kai įmonės nesugeba konkuruoti kitais būdais, išskyrus paslaugų pigumą“, – tvirtino jis. Pasak pašnekovo, net ir per pusę sumažinus kilometro kainą, taksi klientų nepadaugėjo. „Įmonės tikėjosi atimti klientus vienos iš kitų, iš pradžių padaugėdavo pigesnių taksi iškvietimų, bet kai paslaugos atpigo visur, paklausa daugmaž susilygino. Visi atsidūrę tokioje pačioje padėtyje, tačiau kitokių žingsnių nesiima“, – teigė jis. R. Kriukovas neslėpė, kad iš rinkos jau pasitraukė ne vienas konkurencijos neatlaikęs vežėjas: „Stambesnės įmonės supirko mažesnes. Pavadinimų daug,

bet iš daugiau nei 40 įvairias taksi firmas Vilniuje valdžiusių savininkų realiai liko vos 6–7.“

Pigumo korta žaidžiančios įmonės nesiima kitų būdų klientams pritraukti, todėl paslaugų kokybė nuolat prastėja. Vilniuje važinėja vidutiniškai 14–15 metų senumo taksi automobiliai. Taupoma ir remontui – važiuojant taksi neretai girdimi įtartini garsai iš važiuoklės ar variklio skyriaus. R. Kriukovas tvirtino, kad kol nepagerės visos Lietuvos ekonomikos būklė, neverta tikėtis ir taksi paslaugų rinkos atsigavimo. „Sunku pasakyti, ar tai jau dugnas, viskas priklauso nuo šalies ekonomikos padėties. Tai nėra pirmos būtinybės paslauga, todėl jei žmogui sumažinamas atlyginimas arba jis praranda darbą, šis asmuo automatiškai iškrenta iš klientų tarpo“, – teigė pašnekovas.

Kauno taksi įmonės sostinės pavyzdžiu nepasėkė ir kol kas kainų karo nuotaikoms nepasidavė. Šiame mieste vieno kilometro kaina svyruoja apie 2 litus. „Taxi Kaunas“ vadovas Mantas Račkauskas tvirtino, kad įmonės klientus dažniau vilioja įvairiomis nuolaidomis, akcijomis, lojalumo kortelėmis ir panašiais pasiūlymais, nes labiau atpiginti paslaugos neįmanoma dėl nuolat didėjančių draudimo įmokų ir brangstančių degalų. „Dirbame visiškai „ant ribos“, bet laikomės, laukiame geresnių laikų. Kliento nepaprašysi mokėti daugiau vien todėl, kad degalai pabrango“, – teigė jis.

☞ Nagrinėdami straipsnį, atsakykite į klausimus:

1. Kokios priežastys paskatino taksi bendroves mažinti paslaugų kainas?
2. Kodėl Robertas Brazys mano, kad tarifų sumažinimas veikiausiai nepadidins klientų skaičiaus?
3. Kokias kainų karo pasekmes nurodo pašnekovai abiejuose straipsniuose?

☞ Taikydami Bertrand konkurencijos modelį ir jo išvadas apie oligopolinių firmų elgseną, išanalizuokite pateiktą medžiagą:

1. Iš kokių požymių galėtume spręsti, kad taksi paslaugų rinka yra oligopolija? Dėl kokių priežasčių šioje rinkoje veikiančių firmų elgsenai aiškinti galime taikyti Bertrand konkurencijos modelį?
2. Kodėl vienai ar kelioms taksi firmoms sumažinus savo paslaugų kainas, kitos taip pat ėmė jas mažinti? Iki kokios ribos, remiantis modeliu, gali sumažėti paslaugų kainos?

3. Ar pritariate kalbintiems verslininkams, kad esant tokiam kainų lygiui, nėra galimybių atnaujinti automobilių parką? Atsakymą pagrįskite.
4. Įvertinkite kainų karo pasekmes taksi verslui ir vartotojams.

1.4.2. Oligopolinių firmų elgsena. Suokalbiai

Šaltiniai:

1. D. Klimašauskienė. **Konkurencijos politika: kartelinių susitarimų prevencija // Viešasis administravimas, 2010, Nr. 1–2(25–26), p. 90–99.**
2. ES skyrė didžiulę baudą automobilių stiklų gamintojams. ELTA 2008–11–12. <http://www.autoreviu.lt/portal/categories/1/1/0/1/article/5251/es-skyre-didziule-bauda-automobiliu-stiklu-gamintojams>
3. Byla COMP/39.125 – Automobilių stiklai. Komisijos sprendimo santrauka // Europos Komisijos oficialus leidinys, C173/13, 2009 7 25. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:173:0013:0016:LT:PDF>

Kartelis – tai slaptas susitarimas tarp įmonių, konkuruojančių tuo pačiu rinkos lygmeniu, dėl bendros kainų ir gamybos apimtys politikos. Tokio susitarimo tikslas – mažinti bendrą šakos gamybos apimtį, kad galima būtų padidinti produkcijos kainas ir pelną. Kartelio nariai pasiskirsto gamybos kvotas: kiekvienas gauna užduotį gaminti tam tikrą produkcijos kiekį, kad bendra šakos gamybos apimtis būtų mažesnė nei įmonėms veikiant savarankiškai, o tai reiškia didesnes kainas ir atitinkamai pelną. Siekiant minėto tikslo gali būti tariamasi ir dėl prekės rinkos pasidalijimo teritoriniu pagrindu pagal pirkėjų ar tiekėjų grupes, dėl nekonkuravimo kainomis atliekant viešuosius pirkimus ar konkursuose dėl valstybinių užsakymų ir pan. Susitarimo siekiama įvairiomis formomis: pasirašant sutartį dėl kainų derinimo, žodžiu susitariant nekonkuruoti tarpusavyje ar tiesiog bendrai pripažįstant, kad visoms įmonėms bus geriau, jeigu jos bendrai nustatys kainas.

Ekonominę kartelio prasmę galėtume apibrėžti kaip įmonių siekį atsisakyti tarpusavio konkurencijos ir veikiant bendrai įgauti monopolinę rinkos galią, leidžiančią riboti bendrą prekę pasiūlą rinkoje, nustatyti aukštesnes kainas ir gauti daugiau pelno. Savo ruožtu siekis rinkoje elgtis kaip monopolijai gali būti įgyvendintas tik tada, kai susitarime dalyvauja visos šakoje veikiančios įmonės arba bent jų didžioji dauguma, t. y. kai kartelio nariai bendrai užima didžiąją dalį rinkos ir užkerta kelią potencialiems konkurentams, kurie, susigundę galimybe gauti didelį pelną, galėtų papildyti rinkos pasiūlą ir numušti

kainas. Dėl tokios elgsenos, imituojančios monopolijos elgseną, kai kuriuose šaltiniuose karteliniai susitarimai yra vadinami „susitarimo monopolija“, pabrėžiant tai, kad slaptas įmonių susitarimas leidžia monopolizuoti rinką.

Dėl įmonių, sudariusių kartelinių susitarimą, kaltės mažėja prekių pasiūla rinkoje, o vartotojai priversti mokėti didesnes kainas. Tokiu būdu vyksta naudos ir pajamų persikirstymas visuomenėje, kai gamintojų pelnas padidėja vartotojų sąskaita, ir visuomenės gerovė mažėja. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos vertinimu, dėl kartelinių susitarimų kainos šakoje vidutiniškai pakyla 20–30 proc.

Pastebėta, kad vienos ekonomikos šakose kartelių pasitaiko gerokai dažniau negu kitose. Pagrindiniai ekonominiai veiksniai, darantys įtaką kartelių formavimosi procesams ir jų veiklos sėkmingumui, yra įmonių skaičius rinkoje, įmonių rinkos dalys, įėjimo į rinką barjerai, rinkos skaidrumas, rinkos dinamika, paklausos elastingumas kainoms, įmonių sąnaudų simetrija, pirkėjo rinkos galia, gaminamų produktų homogeniškumas, bankroto rizika. Svarbūs ir instituciniai veiksniai: verslo asociacijos bei kitos organizacijos, vienijančios šakos įmonės, sukuria palankią aplinką, kurioje gali būti keičiamasi informacija, derinamos kainos, tariamasi dėl produkcijos kiekio ir bendradarbiavimo skatinant pardavimo apimtį.

Daugumos pasaulio šalių, Europos Sąjungos, taip pat ir Lietuvos konkurencijos teisė numato, kad karteliniai susitarimai yra draudžiami ir baudžiami. Įmonėms draudžiama fiksuoti kainas, riboti gamybą, pasidalinti rinkas, suderintai dalyvauti viešuosiuose pirkimuose. Konkurencijos priežiūros institucijos karteliams atskleisti taiko įvairius būdus: analizuojamos rinkos, stebimas rinkos dalyvių elgesys, nagrinėjami įmonių veiklos rezultatai. Tačiau vien ekonominė analizė dažnai nėra pajėgi pateikti tiesioginių ir nenuginčijamų įrodymų apie kartelio egzistavimą. Tokie įrodymai gali būti gauti iš vartotojų, nukentėjusių nuo įstatymą pažeidžiančios įmonės, arba asmenų, susijusių su tokia įmone, norinčių įskųsti pažeidėjus, arba net iš pačių kartelio dalyvių. Siekiant juos paskatinti, kartu su ypač griežtomis sankcijomis už kartelinius susitarimus buvo suformuotos atleidimo nuo baudų ir baudų sumažinimo (amnestijos) programos. Nors daugumos šalių konkurencijos įstatymai ir anksčiau numatė galimybę sumažinti baudą pažeidėjui, sutikusiam bendradarbiauti su tyrėjais, tačiau tikras persilaužimas, išaiškinant kartelinius susitarimus, pasiektas patobulinus ir papildžius galiojančius įstatymus

amnestijos garantija, kurios esmė ta, kad kartelio dalyvis, pirmasis pranešęs apie susitarimą, dar nepradėjęs tyrimo ir visapusiškai bendradarbiavęs tyrimo metu, bus atleistas nuo baudžiamosios ar administracinės atsakomybės už neteisėtą savo veiklą.

Priėmus amnestijos programas, kova su karteliais tapo efektyvesnė, gerokai padaugėjo sėkmingai ištirtų bylų ir nubaustų pažeidėjų. 1 lentelėje matome, kad pradėjus taikyti amnestijos programas (nuo 1998 m.), Europos Komisijos sprendimų kartelių bylose padaugėjo tris kartus. Taip atsitiko dėl kelių priežasčių. Pirmiausia pateikdami reikalingą informaciją, kartelio dalyviai gerokai palengvina tyrėjų, sunkiai renkančių įrodymus ypatingo kartelių slaptumo sąlygomis, darbą ir paspartina jų išaiškinimo procesą. Be to, reikia prisiminti, kad kartelio sėkmė dideliu mastu priklauso nuo narių tarpusavio pasitikėjimo ir sutarties laikymosi, o amnestijos programa, suteikianti papildomą paskatą apgauti kartelį, kaip tik ir nukreipta į tokio pasitikėjimo mažinimą. Šia prasme labai svarbus programų elementas yra informacijos konfidencialumo garantija, kuri, viena vertus, užtikrina skundiką, kad kiti kartelio nariai apie jį nesužinos, o kita vertus, sukuria netikrumo ir nepasitikėjimo atmosferą, kai nė vienas iš susitarimo dalyvių nežino, kuris iš jų ir kada galėtų išduoti kitus, nes tik pirmajam pareiškėjui garantuojamas visiškas imunitetas. Tokiu būdu atsiranda nepasitikėjimas vienas kitu, kuris ir veda prie kartelio žlugimo.

1 lentelė. Europos Komisijos sprendimai kartelių bylose 1990–2009 m.

Laikotarpis	Bylų skaičius
1990–1994	11
1995–1999	10
2000–2004	30
2005–2009	33
Iš viso	84

Šaltinis: www.europa.eu.int/competition/cartels/statistics

Kaip oligopolinių firmų suokalbio pavyzdį nagrinėkime Europos Komisijos išaiškintą kartelinių susitarimų automobilių stiklų gamintojams.

2008 m. lapkričio 12 dienos sprendimu Europos Komisija skyrė 1 383 896 000 eurų dydžio baudą keturioms automobilių stiklų gamintojų grupėms, Saint Gobain, Asahi, Pilkington ir Soliver, pažeidusioms Europos Bendrijos (EB) steigimo sutarties 81 straipsnį. Šie gamintojai, sudarę draudžiamą susitarimą dėl automobilių stiklų rinkos pasidalijimo, penkerius metus, nuo 1998 m. kovo 10 iki 2003 m. kovo 11 dienos, apgaudinėjo Europos automobilių pramonę ir milijonus automobilių pirkėjų. Europos konkurencijos komisarė Neelie Kroes pažymėjo, kad šis kartelis privertė Europos automobilių pramonę brangiau pirkti transporto priemonių gamyboje ir remontui naudojamas dalis iš stiklo, o automobilių pirkėjus – mokėti didesnes kainas, gamintojams perkėlus dalį išaugusios kaštų naštos ant pirkėjų pečių. Paskirdama tokią didelę baudą Komisija dar kartą pademonstravo, kad tokio pobūdžio nelegalus elgesys nebus toleruojamas.

Prekės rinka, kurioje veikė kartelis, tai kelių transporto priemonėms skirti produktai – įvairios iš stiklo pagamintos automobilių dalys, kaip antai priekinis stiklas, šoniniai stiklai, galiniai stiklai, užpakaliniai šoniniai stiklai ir stoglangiai, kurių gamybai naudojamas skaidrus arba tonuotas beskeveldris stiklas, smūgio metu nesudūžtantis į smulkias aštrias dalis. Šių produktų gamintojų pasaulyje yra palyginti mažai, o trys didžiausi gamintojai – Asahi (vėliau pervadinta į AGC Flat Glass), Pilkington ir Saint Gobain, kartu su regioninio masto gamintoju Soliver, kaip tik ir buvo sudarę draudžiamą susitarimą. Nustatyta, kad šios keturios kompanijos, kurių klientais buvo iš esmės visi didieji Europos automobilių gamintojai, kontroliavo apie 90 % automobilių stiklų rinkos Europos ekonominėje erdvėje (EEE), kurią sudaro visos Europos Sąjungos valstybės, taip pat Lichtenšteinas, Islandija ir Norvegija. Produkcija buvo tiekama naujų lengvųjų transporto priemonių, visų pirma – keleivinių automobilių ir lengvųjų komercinių transporto priemonių gamintojams, taip pat, kaip originalios atsarginės dalys, automobilių remonto įmonėms.

Komisijos tyrimas buvo pradėtas gavus anoniminių pranešimą. 2005 metų vasarį Komisija atliko patikrinimus minėtų gamintojų grupėms priklausančių įmonių patalpose, kurių metu surinko pakankamai įrodymų, leidžiančių konstatuoti EB steigimo sutarties 81 straipsnio pažeidimą. Nustatyta, kad vyko susitikimai įvairių Europos miestų (Frankfurto, Paryžiaus, Briuselio) oro uostuose ir viešbučiuose, kurių metų kompanijų atstovai tarėsi dėl automobilių stiklų tiekimo sutarčių su visais didžiausiais EEE automobilių gamintojais pasiskirstymo, derino kainodaros politiką bei tiekimo strategiją,

siekdami išlaikyti stabilias kainas bei kiekvieno gamintojo dalį atitinkamoje rinkoje. Taip pat konkurentai stebėjo, kaip vykdomi susitikimų metu priimti sprendimai, ir tarėsi dėl koreguojamųjų priemonių, kurių tikslas – atsilyginti vienas kitam tuo atveju, jei ankstesnių sprendimų nepakako kurio nors kartelio nario rinkos dalies stabilumui užtikrinti. Buvo keičiamasi komerciškai svarbia ir konfidencialia informacija.

Nustatydama baudas *Automobilių stiklų* kartelio dalyviams, Komisija vadovavosi „Baudų apskaičiavimo gairėmis“, kurios 2006 metais buvo peržiūrėtos siekiant labiau susieti baudas su dėl neteisėto elgesio patirta ekonomine žala bei atgrasinti rinkos dalyvius nuo nekonkurencinio elgesio. Remiantis šiomis gairėmis, baudų dydį už draudžiamo horizontalaus susitarimo sudarymą lemia keletas kriterijų, kaip antai: pažeidimo pobūdis, apimtos karteliu prekės rinkos dydis, pažeidimo trukmė ir pavojingumas, geografinis mastas, bendra susitarusių įmonių rinkos dalis ir pan. Nagrinėjamo kartelio atveju apyvarta automobilių stiklų rinkoje, kuri apėmė visą Europos ekonominę erdvę, vien tik paskutiniaisiais kartelio veiklos metais siekė 2 milijardus eurų; bendra kartelio narių rinkos dalis sudarė 90 procentų; pažeidimas truko nuo 1,5 metų (Soliver atveju) iki 5 metų (Saint-Gobain ir Pilkington atvejais); kartelyje dalyvavo ypač stambios įmonės Saint Gobain ir Pilkington, kurių metinė apyvarta, atitinkamai, 43 ir 3,7 milijardai eurų. Be to, Saint-Gobain buvo pripažinta pakartotiniu pažeidėju, padidinant jai skirtą baudą 60%, nes 1984 ir 1988 metais ši kompanija buvo bausta už *Lygaus stiklo* kartelius Italijoje ir Beneliukse. Tuo tarpu Asahi ir jos patronuojamajai įmonei Glaverbel bauda, remiantis 2002 metų Komisijos pranešimu apie baudos neskyrimą arba sumažinimą, buvo sumažinta 50 % už bendradarbiavimą tyrimo metu ir visapusišką pagalbą Komisijai, atskleidžiant kartelį. Atsižvelgus į visas aplinkybes, kiekvienai kompanijai buvo nustatytos baudos, kurias matome lentelėje.

	Bauda (€)
Saint-Gobain (Prancūzija)	896 000 000
Asahi/AGC Flat Glass (Japonija)	113 500 000
Pilkington (Didžioji Britanija)	370 000 000
Soliver (Belgija)	4 396 000
Iš viso	1 383 896 000

- ☰ Nagrinėdami straipsnį, atsakykite į klausimus:
1. Kokie yra kartelių formavimosi tikslai ir priemonės?
 2. Kokios yra draudžiamų susitarimų pasekmės ekonomikai ir visuomenei?
 3. Kaip kovojama su karteliais?
 4. Kaip suprantate, kas tai yra amnestijos programos?
 5. Iš ko galime spręsti, kad taikant amnestijos programas kova su karteliais tapo efektyvesnė?
 6. Apibūdinkite pateiktą EK išaiškinto ir nubausto kartelio pavyzdį, nurodydami, kokioje prekių rinkoje jis buvo suformuotas, dėl ko firmos tarėsi tarpusavyje, kokius atliko neteisėtus veiksmus, kiek metų tęsėsi pažeidimas, kokios buvo paskirtos baudos.
- ☰ Taikydami teoriją apie oligopolinių firmų elgseną, atsakykite į klausimus:
1. Kokie požymiai leidžia manyti, kad straipsnyje minimos amnestijos programos suformuotos remiantis Kalinių dilemos išvadomis?
 2. Iš ko galime spręsti, kad pavyzdyje pateikta automobilių stiklų rinka yra oligopolinė?
 3. Kokie veiksniai, jūsų manymu, palengvino kartelio susiformavimą būtent šioje rinkoje?
 4. Kodėl įmonėms buvo skirtos tokios didelės baudos? Aptarkite tikslus, kurių siekia Europos Komisija, skirdama dideles baudas kartelių sudariusioms įmonėms.

1.5. Darbo rinka

1.5.1. Nominalus ir realusis darbo užmokestis

Šaltiniai:

1. Lietuvos statistikos departamentas: <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view?id=10103>

2. Mano finansai. „Swedbank“ Asmeninių finansų instituto buveinė internete: www.manofinansai.lt/lt/biblioteka/55

LIETUVOS STATISTIKOS DEPARTAMENTO PRANEŠIMAS SPAUDAI
(2012 02 23)

Darbo užmokestis ketvirtąjį 2011 m. ketvirtį

Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis¹ šalies ūkyje (be individualių įmonių) ketvirtąjį 2011 m. ketvirtį sudarė 2175,0 lito ir, palyginti su trečiuoju 2011 m. ketvirčiu, padidėjo 2,8 procento, praneša Lietuvos statistikos departamentas.

Ketvirtąjį 2011 m. ketvirtį vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis valstybės sektoriuje² sudarė 2326,5 lito ir, palyginti su trečiuoju ketvirčiu, padidėjo 3,6 procento, privačiajame sektoriuje sudarė 2079,0 lito ir padidėjo 2,1 procento.

Darbo užmokesčio augimą ketvirtąjį 2011 m. ketvirtį lėmė išmokėtos didesnės nereguliosios premijos, priedai, priemonės ir vienkartinės pinigines išmokos ir kt.

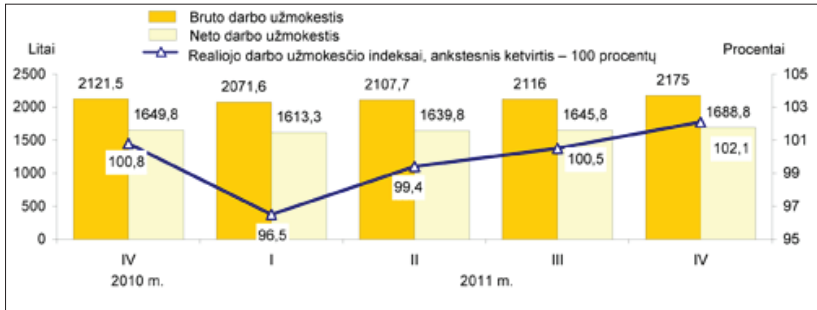
Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis šalies ūkyje ketvirtąjį 2011 m. ketvirtį, palyginti su trečiuoju, labiausiai padidėjo kasybos ir karjerų eksploatavimo (12,5 %), informacijos ir ryšių (4,8 %), transporto ir saugojimo (4,5 %), žmonių sveikatos priežiūros ir socialinio darbo (4,4 %), švietimo (3,9 %) veiklos rūšių įmonėse.

Per metus (ketvirtąjį 2011 m. ketvirtį, palyginti su atitinkamu 2010 m. ketvirčiu) vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis šalies ūkyje padidėjo 2,5, valstybės sektoriuje – 3,3, o privačiajame – 2,3 procento.

1 Mėnesinis bruto darbo užmokestis – ikimokestinis darbo užmokestis, tenkantis vienam samdomajam darbuotojui (neatskaičius fizinių asmenų pajamų ir valstybinio socialinio draudimo mokesčių, kuriuos moka darbuotojas).

2 Valstybės sektorius apima biudžetines įstaigas ir organizacijas (švietimo, sveikatos priežiūros, socialinio darbo, kultūros, viešojo valdymo ir kt.), taip pat viešąsias įstaigas, įmones, kurių 50 procentų ar daugiau subjekto įstatinio kapitalo sudaro valstybės ar savivaldybės nuosavybė.

Vidutinis darbuotojų skaičius per ketvirtį (ketvirtąjį 2011 m. ketvirtį, palyginti su trečiuoju) šalies ūkyje sumažėjo 0,4 procento (valstybės sektoriuje išaugo 0,7 %, privačiame sektoriuje sumažėjo 1,0 %), o per metus išaugo 5,1 procento (valstybės sektoriuje – 0,4 %, privačiame sektoriuje – 8,0 %).

1 pav. Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis šalies ūkyje 2010 ir 2011 m. ketvirčiais

Vidutinis mėnesinis neto³ darbo užmokestis šalies ūkyje (be individualių įmonių) ketvirtąjį 2011 m. ketvirtį sudarė 1688,8 lito, valstybės sektoriuje – 1799,5 lito, privačiame sektoriuje – 1618,8 lito. Palyginti su trečiuoju ketvirčiu, vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis šalies ūkyje padidėjo 2,6, valstybės sektoriuje – 3,4, o privačiame – 2,0 procento. Per metus neto darbo užmokestis padidėjo atitinkamai 2,4, 3,2 ir 2,1 procento.

Realusis⁴ darbo užmokestis ketvirtąjį 2011 m. ketvirtį, palyginti su trečiuoju, padidėjo: šalies ūkyje – 2,1, valstybės sektoriuje – 2,9, privačia-

3 Neto darbo užmokestis – darbuotojui mokamas darbo užmokestis, atskaičius visus mokesčius. Jis apskaičiuojamas iš bruto darbo užmokesčio išskaičius gyventojų pajamų, privalomojo sveikatos draudimo ir valstybinio socialinio draudimo mokesčius, kuriuos moka darbuotojas. Kitaip tariant, tai yra grynasis darbo užmokestis arba darbo užmokestis „į rankas“, kurį visą asmuo gali naudoti savo reikmėms. Kartais neto darbo užmokestis dar vadinamas disponuojamomis pajamomis.

4 Realusis darbo užmokestis – tai prekių ir paslaugų kiekis, kurį, įvertinus infliaciją ir atskaičius mokesčius bei kitus atskaitymus, galima įsigyti už nominalųjį darbo užmokestį (pinigų sumą, kurią dirbantysis gauna už atliktą darbą).

Realusis darbo užmokestis rodo perkamąją galią ir, kitaip tariant, yra darbo užmokestis „į rankas“, iš kurio išskaičiuota infliacija. Kai infliacija viršija nominalaus darbo užmokesčio didėjimo tempus, realusis darbo užmokestis mažėja.

Infliacija – tai besitęsiantis, nuolatinis bendro kainų lygio augimas, kuris pasireiškia piniginio vieneto (t. y. 1 Lt) perkamosios galios nuolatiniu mažėjimu.

jame sektoriuje – 1,5 procento. Per metus realusis darbo užmokestis šalies ūkyje sumažėjo 1,5, valstybės sektoriuje – 0,8, o privačiajame sektoriuje – 1,8 procento.

1 lentelė. **Bazinė mėnesinė alga⁵, minimalusis darbo užmokestis⁶ ir vartotojų kainų indeksai 2011 m. ketvirčiais**

	Bazinė mėnesinė alga, Lt	Minimalioji mėnesinė alga, Lt	Minimalusis valandinis atlygis, Lt	Vartotojų kainų indeksai (SVKI)	
				ankstesnis ketvirtis – 100 procentų	atitinkamas praėjusių metų ketvirtis – 100 procentų
I ketvirtis	122	800	4,85	101,3	103,3
II ketvirtis	122	800	4,85	102,2	104,8
III ketvirtis	122	800	4,85	99,9	104,5
IV ketvirtis	122	800	4,85	100,5	104,0

☞ Nagrinėdami straipsnį, atsakykite į klausimus:

1. Apibūdinkite bruto, neto ir realųjį darbo užmokestį, nurodydami skirtumus tarp jų;
2. Kaip keitėsi visų trijų tipų vidutinis darbo užmokestis atskirais 2011 metų ketvirčiais ir per metus? Apskaičiuokite darbo užmokesčio procentinius pokyčius atskirais ketvirčiais ir pateikite juos lentelėje:

Vidutinis darbo užmokestis	I 2011 m. ketvirtis, palyginti su IV 2010 m. ketvirčiu, %	II ketvirtis, palyginti su I ketvirčiu, %	III ketvirtis, palyginti su II ketvirčiu, %	IV ketvirtis, palyginti su III ketvirčiu, %	IV 2011 m. ketvirtis, palyginti su IV 2010 m. ketvirčiu, %
Bruto					
Neto					
Realusis					

5 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyti dydžiai.

6 Suderintas vartotojų kainų indeksas (SVKI) – tai tam tikras „vartotojų infliacijos“ kainų indeksas, nusakantis vidutinį kainų pokytį per tam tikrą laiko tarpą išlaikant vartotojų populiacijos sudėtį ir bazinio laikotarpio namų ūkių vartojimo išlaidų struktūrą.

3. Ką galite pasakyti apie infliaciją atskirais 2011 metų ketvirčiais ir per metus?

☞ Taikydami teoriją apie nominalų ir realųjį darbo užmokestį, padiskutuo-
kite šiais klausimais:

1. Kodėl bruto ir neto darbo užmokestį galime vadinti nominaliu darbo užmokesčiu?
2. Ar bruto ir neto darbo užmokesčio pokyčių tempai vienodi?
3. Dėl kokių priežasčių yra skirtingi nominalaus ir realiojo darbo užmokesčio pokyčių tempai? Kodėl, net ir didėjant nominaliam darbo užmokesčiui, realusis darbo užmokestis per metus sumažėjo?
4. Ką Lietuvos gyventojams reikia vidutinio realiojo darbo užmokesčio sumažėjimas?

1.5.2. Minimalus darbo užmokestis

Šaltiniai:

1. „Idėja: minimalią algą didinti bent iki skurdo ribos“. Zebra.lt/BNS: www.zebra.lt/lt/naujienos/lietuva/ideja-minimalia-alga-didinti-bent-iki-skurdo-ribos-246497.html

2. „Už lietuvišką minimalų atlyginimą – geras ar blogas gyvenimas?“ alfa.lt: www.alfa.lt/straipsnis/10547689/Uz.lietuviska.minimalu.atlyginima..geras.ar.blogas.gyvenimas.=2011-02-16_18-02/

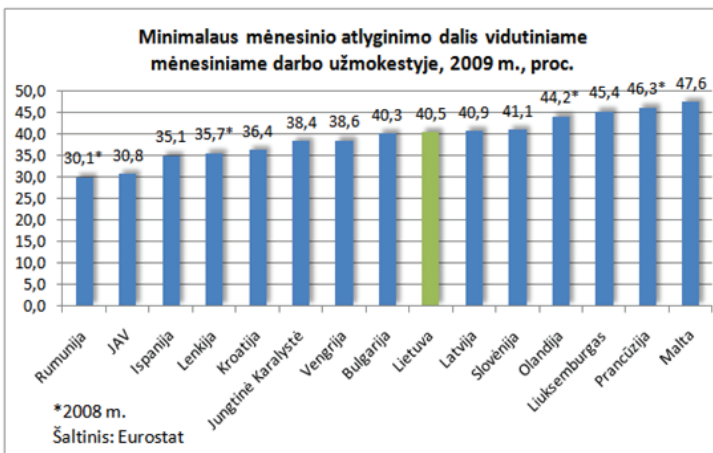
3. V. Žukauskas. „Mitas apie mažą minimalų darbo užmokestį Lietuvoje“. lrii.blogas.lt/vytautas-zukauskas-mitas-apie-maza-minimalu-darbo-uzmokesti-lietuvoje-696.html

Naujienu agentūra BNS 2011 m. spalio 4 d. pranešė, kad Vyriausybė, darbdaviai ir profesinės sąjungos kol kas nesutarė dėl minimalios algos bei biudžetinių darbo užmokesčio didinimo. Premjeras Andrius Kubilius vis dėlto pažadėjo svarstyti profesinių sąjungų ir verslo atstovų siūlymus minimalią mėnesio algą (MMA) susieti su skurdo riba ir nuo 2012 metų sausio ją didinti bent iki 900 litų. Vyriausybei kol kas nekeičiant pozicijos dėl minimalios algos, Lietuvos profesinės sąjungos teigia siūlančios kompromisinį variantą, tačiau neatsisakančios siekio MMA didinti iki 1000 litų nuo kitų metų liepos. „Kaip atskaitos tašką mes siūlome absoliutaus skurdo ribą, kuri dabar yra apie 700–710 litų. Dabar minimali alga yra mažesnė ir žmogus priverstas badauti“, – po žurnalistams sakė Lietuvos profesinių sąjungų konfederacijos pirmininkas Artūras Černiauskas. Šiuo metu MMA Lietuvoje siekia 800 litų,

o atskaičius mokesčius – 670 litų. Padidinus MMA iki 900 litų, ji po mokesčių būtų didesnė už skurdo ribą, kuri pernai buvo 701 litas vienam asmeniui.

ES statistikos agentūra „Eurostat“ paskelbė, kad minimalus atlyginimas 27-iose ES valstybėse svyruoja nuo 123 eurų (424,35 litų) Bulgarijoje iki 1 758 eurų (6 065 litų) Liuksemburge. Iš viso ES yra devynios šalys, kur minimali alga nesiekia 400 eurų (1 380 litų). Tarp jų ir Lietuva šalia Rumunijos, Bulgarijos, Estijos, Vengrijos, Latvijos, Slovakijos, Čekijos ir Lenkijos. Portugalijoje, Maltoje, Slovėnijoje, Ispanijoje ir Graikijoje minimalus valstybės nustatytas užmokestis svyruoja nuo 550 iki 950 eurų (1 897,5 iki 3 277,5 litų). Dar šešiose valstybėse narėse – Jungtinėje Karalystėje, Prancūzijoje, Belgijoje, Nyderlanduose, Airijoje ir Liuksemburge – minimalus atlygis per mėnesį viršija 1 100 eurų, arba 3 795 litų. Likusiose šalyse valstybė nenustato minimalaus darbo užmokesčio. Lietuva pagal šį rodiklį su 232 eurais (800 litų) užima 25-ąją vietą tarp 27 ES valstybių.

Lietuvos laisvosios rinkos instituto (LLRI) viceprezidentas Giedrius Kadziauskas, komentuodamas „Eurostat“ tyrimo rezultatus, pastebėjo, kad minimalaus darbo užmokesčio dydis statistikos požiūriu nėra geriausiai pragyvenimo lygį atspindintis rodiklis. „Lietuvišką minimalų atlyginimą iliustruojantis skaičius iš tiesų liūdnas, tačiau lyginant MMA santykį su vidutiniu darbo užmokesčiu, pasirodo, kad mūsų šalis lenkia nemažai ES valstybių. MMA santykis su vidutiniu mėnesiniu užmokesčiu parodo daug realesnį minimalios algos perkamosios galios ir jos vietos visoje darbo užmokesčio

struktūroje vaizdą negu minimalios algos eurais palyginimas Lietuvoje ir, pavyzdžiui, Prancūzijoje ar Liuksemburge. Tai žinodama ir agentūra „Eurostat“ skelbia rodiklį, kuris parodo ne minimalų darbo užmokestį, bet jo santykį su vidutiniu darbo užmokesčiu. Rezultatai paveiksle.

G. Kadziausko teigimu, spręsti šią problemą politiniais ar administraciniais instrumentais sudėtinga, nes ant svarstyklių paprastai būna darbo vieta su didesniu MMA arba jokios darbo vietos. „Greitų sprendimų čia iš esmės nėra, nes formalus minimalaus atlyginimo didinimas savaime nesprendžia jokių problemų. Padėtis gali keistis tik tada, kai verslo aplinka gerėja, o darbo vietų daugėja. Tada darbdaviai konkuruoja dėl darbuotojų ir atsiranda prielaidos algai didinti, t. y. nereikia jokių sidabrinių kulkų ar burtazodžių, o veiksmų, kurie didintų šalies patrauklumą investuotojams, lengvintų smulkiojo verslo sąlygas“, – tikino LLRI viceprezidentas.

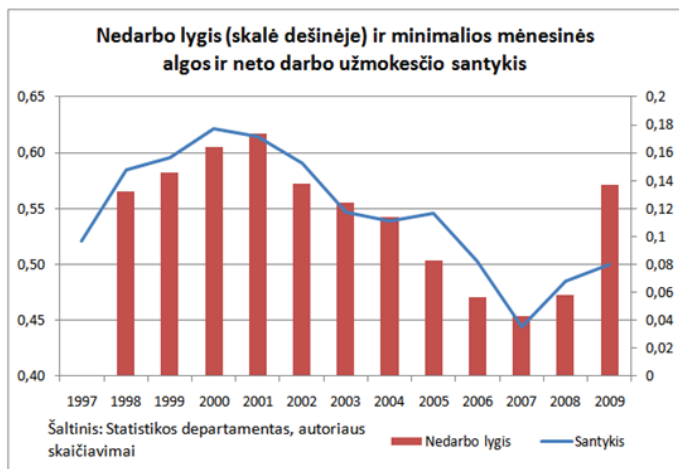
Šiuo metu vykstančios diskusijos dėl siūlymų daugiau nei 10 proc., iki 900 litų, padidinti minimalų darbo užmokestį, LLRI specialistų manymu, taptų smūgiu įmonėms, iš tiesų mokančioms minimalią algą savo darbuotojams. „Ypač sunkioje padėtyje atsidurtų įmonės regionuose, neturinčios didesnių piniginių srautų ir negalinčios amortizuoti MMA padidėjimo, perskirstydamos lėšas įmonės išlaidų struktūroje. Todėl didžiųjų įmonių viešas pritarimas MMA didinimui ne visada atspindi visų Lietuvos įmonių interesus. Atlyginimų dydžiai Lietuvos regionuose taip pat skiriasi. Jeigu Vyriausybė nustato visai Lietuvai vienodą minimalią algą, regionuose, kuriuose algos yra mažos, toks sprendimas turi skaudesnių pasekmių įmonėms, nes bendras jų atlyginimų fondas yra mažesnis. Antra, labai didelė MMA lyginant su vidutiniu darbo užmokesčiu yra neteisinga didesnius atlyginimus gaunančių atžvilgiu todėl, kad MMA padidėjimas bus potencialiai kompensuojamas iš bendro atlyginimų fondo, ir todėl, kad sumažina galimybes darbo užmokesčiui atspindėti konkretaus darbuotojo pridėtinę vertę rinkoje“, – dėstė G. Kadziauskas.

Specialistai pastebi, kad dėl MMA padidėjimo įmonės nepradedą produktyviau dirbti ar gauti naujų užsakymų. Vien dėl MMA padidinimo įmonėse neatsiranda daugiau lėšų darbo užmokesčiui. Dėl tokių sprendimų įmonės patirtų spaudimą kompensuoti padidėjusias sąnaudas darbo apmokėjimui, jos gali pasirinkti mažinti kitų darbuotojų užmokestį, atleisti dalį darbuotojų, mažinti investicijas ar atsisakyti jų. Ypač svarbu tai, kad MMA didinimas visuomet neigiamai paveikia sunkiau įdarbinamų asmenų galimybes darbo

rinkoje. Turintys mažiau patirties, žemesnės kvalifikacijos, asmenys po įkalinimo ar motinystės atostogų arba tik pradedantys darbo rinkoje atsiduria rizikos zonoje. Darbdavys neturi ekonominio intereso įdarbinti mažiau produktyvius asmenis, tuos, kurių sukuriama pridėtinė vertė jis nebegali parduoti rinkoje brangiau už sumokamą MMA. Sunkiai įdarbinamų asmenų labai būtina nedidinti MMA.

Vytautas Žukauskas: „Kaip jau žinome, minimalus darbo užmokestis tai valstybės nustatomas mėnesinio ar valandinio darbo užmokesčio dydis, kurį privalo mokėti darbdavys darbuotojui nepriklausomai nuo darbuotojo atlikto darbo kiekio ir kokybės. Nors teigiama, kad minimalusis darbo užmokestis skirtas apsaugoti mažas pajamas gaunančius darbuotojus, jis sukuria sąlygas nedarbui, ypač nekvalifikuotos darbo jėgos. Nuo minimaliojo darbo užmokesčio skaičiuojami valstybinio socialinio draudimo ir pajamų mokesčiai, tad fiskalinis valstybės interesas taip pat skatina šį užmokestį didinti.

Nustatomas minimalus darbo užmokestis turi stiprų poveikį darbo rinkos padėčiai, ypač ekonomikos nuosmukio laikotarpiu augant nedarbui. Lietuvoje yra nustatoma minimali mėnesinė alga (MMA) ir minimalus valandinis atlygis. Šie dydžiai nustatomi politiniu sprendimu, todėl gali neatitikti darbo rinkos situacijos, per didelė MMA gali didinti nedarbo lygį šalyje.

Tokią situaciją galime pamatyti ir Lietuvos darbo rinkoje 1997–2009 m. Tuomet, kai nedarbo lygis šalyje buvo aukštas (1999–2002 m.), MMA sudarė santykinai didelę dalį vidutinio darbo užmokesčio (VDU). Didėjantis MMA ir VDU santykis kylant nedarbui sunkino darbo rinkos situaciją. Ir atvirkščiai, nedarbui mažėjant 2003–2007 m., MMA ir VDU santykis ėmė mažėti, MMA tapo vis mažesne našta darbdaviams ir darbo rinkai tuomet, kai nedarbas ir taip nebebuvo didžiausia problema. Tai rodo, jog politiškai nustatomas MMA Lietuvoje neatitiko darbo rinkos poreikių ir sunkino darbo rinkos padėtį, nes padidėjo (santykinai su VDU) tuomet, kai turėjo būti sumažinamas norint mažinti nedarbą šalyje. Panašią situaciją turime 2008–2009 m. bei dabar, kuomet smarkiai augant nedarbui MMA sudaro vis didesnę dalį VDU“.

☞ Nagrinėdami straipsnį, atsakykite į klausimus:

1. Su kuo minimalią algą siūlo sieti Lietuvos profesinės sąjungos?
2. Su kuo minimalią algą siūlo sieti G. Kadziauskas?
3. Dėl kokių priežasčių siūloma didinti MMA Lietuvoje?
4. Kokias neigiamas MMA didinimo pasekmes prognozuoja G. Kadziauskas ir kiti specialistai?

☞ Taikydami teoriją apie darbo paklausos, pasiūlos bei pusiausvyros darbo užmokesčio formavimąsi, padiskutuokite apie darbo užmokesčio reguliavimo būtinybę, priežastis bei pasekmes:

1. Ar pritartumėte siūlymui MMA sieti su skurdo riba? Atsakymą argumentuokite.
2. Ar pritartumėte siūlymui MMA sieti su vidutiniu darbo užmokesčiu? Atsakymą argumentuokite.
3. Kokius matote MMA didinimo privalumus?
4. Kokius matote MMA didinimo trūkumus?
5. Ar pritariate nuomonei, kad minimalaus darbo užmokesčio didinimas sąlygotų dalies darbuotojų atleidimą?

1.6. Išorės efektai

1.6.1. Teigiami išorės efektai ir jų tvarkymas

Šaltiniai:

1. Skiepijimas nuo gripo. Sveikata-ES: ec.europa.eu/health-eu/europe_for_patients/flu_vaccination/index_lt.htm
2. Nemokama gripo vakcina pasiekė sveikatos priežiūros įstaigas. BNS: www.lzinios.lt/Lietuvoje/Nemokama-gripo-vakcina-pasieke-sveikatos-prieziuros-istaigas

Gripas – tai labai užkrečiama virusinė liga, kuria paprastai susergama šaltaisiais metų mėnesiais. Gripas gali būti sunki liga, bet dažnai per klaidą palaikomas kur kas mažiau pavojingu peršalimu. Pagrindinė gripo prevencijos priemonė yra skiepai. Nors yra saugių ir veiksmingų skiepų, skiepijasi nepakankamai europiečių, todėl nepavyksta sustabdyti ligos plitimo.

Skiepijimasis naudingas ne tik pačiam pasiskiepijusiajam, kuris nesusergs gripu ar persirgs juo lengvesne forma, bet ir aplinkiniams, kuriems sumažėja rizika užsikrėsti gripu. ES Komisija ragina valstybes nares skatinti nuo sezoninio gripo skiepytis tuos žmones, kuriems susirgus gripu gresia sunkios komplikacijos. Komisijai pasiūlius, ES valstybių narių sveikatos ministrai 2009 m. gruodžio 22 d. priėmė rekomendaciją dėl skiepijimo nuo sezoninio gripo: ES šalims patariama siekti, kad iki 2015 m. nuo sezoninio gripo pradėtų skiepytis 75 % rizikos grupėms priklausančių žmonių, tarp jų pagyvenusių žmonių ir sveikatos priežiūros darbuotojų.

100 tūkst. sezoninio gripo vakcinos dozių, nupirktų Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto lėšomis, jau pristatyta į Lietuvos sveikatos priežiūros įstaigas, pranešė Valstybinė ligonių kasa. Nemokamai nuo sezoninio gripo bus skiepijami pavojingų gripo komplikacijų rizikos grupei priskiriami asmenys: vyresni nei 65 metų ir bet kurio amžiaus sergantieji lėtinėmis ligomis (širdies ir kraujagyslių, kvėpavimo takų, inkstų ir kt.), gyvenantieji globos ir slaugos įstaigose, medicinos darbuotojai.

Skiepai laikomi efektyviausia specifine imunoprofilaktikos priemone, apsaugančia nuo gripo ir jo sukeltų komplikacijų. Skiepytis rekomenduojama kasmet prieš prasidedant gripo sezonui, tačiau galima pasiskiepyti ir vėliau. Pasaulio sveikatos organizacija pasiskiepyti rekomenduoja daugumai, o ypač 65 m. ir vyresniems bei visų amžiaus grupių asmenims, sergantiems lėtinėmis

ligomis: širdies ir kraujagyslių, plaučių, bronchine astma, metabolinėmis, inkstų ligomis bei asmenims, kurių imunitetas yra nusilpęs.

Lietuviai nėra itin dideli skiepėjimosi entuziastai. Kasmet nuo gripo pasiskiepija iki 6 proc. visų Lietuvos gyventojų. Tai vienas mažiausių rodiklių Europos Sąjungoje. Pavyzdžiui, Norvegijoje pasiskiepija per 50 proc., Vokietijoje – per 60 proc., Didžiojoje Britanijoje – apie 75 proc., Nyderlanduose – apie 80 proc. gyventojų. Minėtose šalyse skiepai nuo gripo yra savaimė suprantamas apsaugojimo nuo šios ligos būdas.

Gripo profilaktika kur kas pigesnė ir efektyvesnė priemonė nei susirgusiųjų gydymas. Kiekvieną raginame rūpintis savo sveikata ir įvertinti, kas labiau apsimoka – skiepas ar visokie papildai bei vaistai jau susirgus.

☞ Nagrinėdami straipsnį, atsakykite į klausimus:

1. Dėl kokių priežasčių žmonės skatinami skiepytis nuo gripo? Kodėl manoma, kad skiepėjimasis gali užkirsti kelią ligos plitimui?
2. Kokių būdu valstybė skatina daugiau gyventojų skiepytis nuo gripo?

☞ Taikydami teoriją apie išorės efektus bei jų tvarkymą, atsakykite į klausimus:

1. Apie kokį išorės efektą kalbama pateiktuose straipsniuose – atsirandantį gamybos ar vartojimo metu? Kodėl galime laikyti jį teigiamu išorės efektu?
2. Dėl kokių priežasčių skiepėjimasis nuo gripo apskritai galime laikyti privačia gėrybe su išorės efektu? Palyginkite šios gėrybės visuomenės ribinę naudą arba visuomenės ribinius kaštus su privačia ribine nauda ar privačiais ribiniais kaštais.
3. Koks išorės efektų tvarkymo būdas pasirinktas šiuo konkrečiu atveju?
4. Iš ko galime spręsti, kad rinkos mechanizmas būtų nepajėgus sutvarkyti šio išorės efekto?

1.6.2. Neigiami išorės efektai ir jų tvarkymas

Šaltinis: Pritarta mokesčiui už aplinką teršiančias metano // www.diena.lt/naujienos/lietuva/pritarta-mokesciui-uz-aplinka-tersiancias-metano-dujas-386867

Pagal Seimo šiemet priimtą Atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymą Aplinkos ministerija parengė įstatymo pataisas, numatančius apmokestinti šalies sąvartynus, didelius gyvulininkystės ūkius, taip pat miestų dumblo valymo įmones už teršimą metano dujomis. Toks mokestis būtų taikomas nuo 2015 metų.

Aplinką teršiančios metano dujos išsiskiria pūvant atliekoms, taip pat iš gyvulių mėšlo. Pasak aplinkosaugininkų, gyvulininkystė – viena didžiausių aplinkos teršėjų. Gyvulininkystei tenka 37 proc. dėl žmonių veiklos susidariusio metano. Likusią dalį išskiria užliejamose žemėse auginami ryžių laukai, sąvartynai, gamtinių dujų vamzdynų nuotėkiai. Tad pagal Seimo šiemet priimtą Atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymą numatyta nuo 2015-ųjų apmokestinti šių dujų skleidėjus. „Žemės ūkio sektorius yra vienas didžiausių teršėjų metano dujomis, o šio taršos šaltinio neapmokestinimas prieštarautų Atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymo nuostatų įgyvendinimui – mažinti aplinkos teršimą šiltnamio efektą sukeliančiomis metano dujomis“, – teigiama Aplinkos ministerijos rašte Vyriausybei.

„Susidarant dideliame metano dujų kiekiui, jo panaudojimas yra finansiškai net naudingas, nes metano dujų globalus šiltėjimo potencialas yra daug didesnis už anglies dioksido – 1 tona metano prilygsta 21 tonai anglies dvideginio dujų. Metano dujos gali būti naudojamos ir šilumos ūkyje, ir biodegalų gamyboje“, – teigia Aplinkos ministerijos specialistai. Metano dujų apmokestinimu Aplinkos ministerija teigia siekianti, kad jas išmetančios įmonės diegtų technologijas, leisiančias metaną perdirbti į energiją.

„Atsižvelgta, kad metanas, lyginant su CO₂ yra 21 kartą šiltesnis, jo potencialas yra šiltesnis. Todėl ir tarifas yra didesnis nei CO₂ – 870 litų už toną. Tai projekte siūlomas pradinis mokestis“, – sako Aplinkos ministerijos Ekonomikos skyriaus vedėja Živilė Liberienė.

Pagal projektą mokestis nebūtų taikomas tiems ūkininkams ir įmonėms, kurie bus įsigiję metano dujų surinkimo įrangą ir gamins šilumą ar elektrą.

Anot Seimo Aplinkos apsaugos komiteto pirmininko, kai kurios Europos Sąjungos šalys taiko mokestį už šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimą ar kitaip apmokestina taršą.

Esą Europos šalių patirtis rodo, kad biodujų jėgainę apsimoka statyti fermoje turint pusantro šimto karvių. Esą ūkininkai iš to nemažai uždirba ir neteršiama aplinka.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Kokių tikslų siekiama planuojant apmokestinti metano dujas?
2. Kaip gali būti naudojamos metano dujos?

☞ Taikydami teoriją apie išorės efektus, atsakykite į klausimus:

1. Apie kokį išorės efektą kalbama pateiktoje informacijoje – atsirandanti gamybos ar vartojimo metu? Kodėl galime laikyti jį neigiamu išorės efektu?
2. Dėl kokių priežasčių gyvulininkystės produkciją apskritai galime laikyti privačia gėrybe su išorės efektu? Palyginkite šios gėrybės visuomenės ribinę naudą arba visuomenės ribinius kaštus su privačia ribine nauda ar privačiais ribiniais kaštais.
3. Koks išorės efektų tvarkymo būdas pasirinktas šiuo konkrečiu atveju?
4. Iš ko galime spręsti, kad rinkos mechanizmas būtų nepajėgus sutvarkyti šio išorės efekto?

1.6.3. Išorės efektų tvarkymo būdai

PREKYBA TARŠOS LEIDIMAIS

Šaltiniai:

1. L. Dzelzytė. Verslumas kitaip. Prekyba taršos leidimais – pinigai sunkmečiu? www.ekoidejos.lt/lt/gidas/ekoskopas/id/4819/
2. Prekyba taršos leidimais/ www.leka.lt;
3. M. Nagevičius, I. Valuntienė (UAB „COWI Lietuva). Žalioji investavimo schema – reali finansinė parama Lietuvos ūkiui įgyvendinant Kioto protokolo susitarimą/www.leka.lt;
4. Lietuva sėkmingai pardavė taršos leidimų už 21 mln. Lt. www.grynas.lt/aplinka/lietuva-sekmingai-pardave-tarsos-leidimu-uz-21-mln-lt.d?id=52901589

Kovoje su klimato kaita dažnai įvardijami priešai ir gynėjai. Pirmai grupei priskiriamos taršių industrijų įmonės, o gynėjams – aplinkos organizacijos ir valstybė. Bene pats radikaliausias sprendimas yra taršos apmokestinimas – taršos baudomis apkrauti energijos gamintojus, chemijos pramonę ir kitus

sektorius. Tačiau ekonominės krizės akivaizdoje šitaip kovojant su klimato kaita galima sunkiai besiverčiančias įmones privesti net prie bankroto.

Kitas būdas apsaugoti gamtą – pasitelkti vadinamus minkštuosius mechanizmus kuriant žaliąją ekonomiką.

Prekyba taršos leidimais yra vienas iš „minkštų“ būdų, kuomet su klimato kaita kovojama rinkos dėsniais paremtais mechanizmais. Įmonių tarša prilyginama išmetamo CO₂ tonoms, o šios – aplinkos taršos vienetams (leidimams) (ES ATL). Jei įmonė investuoja į aplinkosaugines priemones ir mažina taršą, jai reikia įsigyti mažiau taršos leidimų, taigi – mažesnės jos gamybos sąnaudos. Tad konkurencijos atžvilgiu žalios energetikos įmonės energija gali kainuoti mažiau, nei taršios įmonės.

Kova su klimato kaita – tai ne tik įvairios adaptacinės bei prevencinės priemonės globaliniam atšilimui stabdyti, bet ir nauja galimybė gauti finansinės naudos per prekybą taršos leidimais. Skamba keistai, tačiau tai nestebina nei prekyboje dalyvaujančių įmonių, nei pasaulinių bankų, kasmet iš to uždirbančių milijonus eurų. Pasaulinė prekyba taršos leidimais (emisijomis) yra sparčiai auganti rinka. Laimi ir įmonės, ir valstybės: pinigai uždirbami su vadinamuoju aplinkosauginiu saugikliu. Prekyba emisijomis yra taršos mažinimo mechanizmas – modernizuojant įmonių gamybą, siekiant riboti į atmosferą išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekius.

Daugeliu atvejų gamta nukenčia vienodai, kad ir kurioje vietoje tarša būtų vykdoma. Tačiau išlaidos taršos prevencijai skirtingose vietose yra skirtingos. Aišku, kad taršos sumažinimo kaštai skirtingose įmonėse, naudojančiose skirtingas technologijas, žaliavas, kurą, yra skirtingi. Todėl kai kurioms įmonėms yra pigiau vykdyti savo emisijų sumažinimo įsipareigojimus ne patiems investuojant į taršą mažinančias priemones, bet sumokant tam tikrą mokestį kitai įmonei arba, kitais žodžiais, – nusiperkant apyvartinius taršos leidimus iš kitos įmonės. Įmonės, parduodančios apyvartinius taršos leidimus, savo ruožtu, gauna papildomas lėšas taršą sumažinantiems projektams įgyvendinti tokiu būdu šiuos projektus padarydamos greičiau atsiperkančiais. Prekyba apyvartiniais taršos leidimais nukreipia lėšas ten, kur jos yra panaudojamos efektyviausiai. Išlošia tiek apyvartinių taršos leidimų pirkėjas, sutaupęs lėšas, reikalingas taršai sumažinti, tiek apyvartinių taršos leidimų pardavėjas, taršą mažinantiems projektams pritraukęs papildomas lėšas, tiek tarpininkai, vykstantiems savo prekybos tarpininkavimo verslą.

Aišku, kad prekyba apyvartiniais taršos leidimais yra įmanoma tik esant tam tikrai šio verslo aplinkai, ribojančiai taršą ir išduodančiai taršos leidimus, tuo pačiu sukurdama šių leidimų vertę. Pirmieji prekybos apyvartiniais taršos leidimais pavyzdžiai buvo susiję su azoto ir sieros junginių taršos leidimų prekyba. Tačiau perspektyviausia yra laikoma prekyba taršos anglies dvideginiu (CO_2) bei kitomis visuotinį klimato atšilimą veikiančių dujų (vadinamųjų šiltnamio dujų) leidimais.

CO_2 yra natūralus ir neišvengiamas organinio kuro degimo produktas. Šių emisijų sumažinimas yra įmanomas tik efektyviau naudojant energiją, mažinant energijos nuostolius gamybos, transportavimo ir vartojimo srityse, vietoje naftos produktų ir akmens anglies deginant gamtines dujas arba CO_2 atžvilgiu neutralų atsinaujinantį kurą. 1992 metais Rio de Žaneire (Brazilija) buvo priimta Jungtinių Tautų bendrosios klimato kaitos konvencija, kurioje pramoninės pasaulio valstybės iškelė tikslą stabilizuoti šiltnamio dujų emisijų kiekius. Vėliau buvo prieita prie išvados, kad šis tikslas gali būti pasiektas tik esant griežtiems išsivysčiusių šalių įsipareigojimams ir 1997 metų Kiote (Japonija) išsivysčiusių pasaulio šalių atstovai iškelė konkretų tikslą 2008–2012 metais sumažinti klimato atšilimą veikiančių dujų emisijų kiekius vidutiniškai 5,2 %, lyginant su 1990 metų lygiu. Kioto protokolą yra ratifikavusios praktiškai visos nepriklausomos pasaulio šalys, o kiekviena jų prisiėmusi skirtingus įsipareigojimus. Pavyzdžiui, Lietuva prisiėmė įsipareigojimą 2008–2012 metais vidutiniškai sumažinti šiltnamio dujų emisijas 8 %, palyginti su 1990 metų emisijomis. Pačiame Kioto protokole yra numatyta, kad valstybės savo įsipareigojimus gali vykdyti ne tik investuodamos į savo ūkį, bet taip pat ir pirkdamos „leidimus teršti“ iš kitų valstybių ar kitais būdais perkelti emisijas. Yra numatyti trys mechanizmai, kurie veikia vadinamojoje „anglies rinkoje“: a) emisijų prekyba, b) švarios plėtros mechanizmas, c) bendro įgyvendinimo projektai.

Daugelyje Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijai (EBPO) priklausančių šalių vyrauja nuomonė, kad NNV perteklius Vidurio Europos šalyse negali būti laikomas šiltnamio dujų sumažinimu, nes šios šalys, kuriose atsirado šis perteklius, neįdėjo jokių pastangų. Vidurio Europos šalyse, priešingai, yra daugiau laikomasi nuomonės, kad šios šalys jau sumokėjo už šiltnamio dujų sumažinimą ekonomikos nuosmukiu ir žmonių nuskurdimu. Dėl šių skirtingų požiūrių NNV perteklius yra nemažas politinis iššūkis,

kurio sprendimui buvo pasiūlyta Žalioji investavimo sistema (ŽIS). ŽIS yra finansinis mechanizmas, dėl kurio pajamos, gautos pardavus NNV, yra toliau investuojamos į šiltnamio dujų mažinimą. Konkrečių teisinių reikalavimų pačiai ŽIS nėra, nėra numatytos procedūros Kioto protokole ir papildančiuose dokumentuose. ŽIS galima interpretuoti kaip susitarimą tarp NNV parduodančios ir perkančios šalies. Perkančioji nori žinoti, kad perkami NNV yra faktinis šiltnamio dujų sumažinimas, o ne „karštas oras“. Dėl šios priežasties gali būti keliami reikalavimai parduodančiajai šaliai nustatyti, kokiems projektams ir kaip lėšos turi būti panaudotos. ŽIS idėja yra ta, kad gautos šalies pajamos iš NNV pardavimo turi būti nukreiptos į aplinkos „žalinimą“ (angl. „greening“), t. y. į plėtrą ar struktūros, kuri mažintų šiltnamio dujų išmetimus, kūrimą. Konkrečiu atveju tai galėtų būti aplinkosauginių arba energijos suvartojimo mažinimo projektų įgyvendinimo finansavimas. Kad ŽIS galėtų funkcionuoti, reikalingas teisinis, administracinis ir finansinis pagrindas.

Naujiųjų agentūra „Reuters“ pranešė, kad Lietuva sėkmingai pardavė 850 tūkst. taršos leidimų. Šalies biudžetas turėtų papildyti 20,9 mln. Lt. Aukcionas vyko Leipcige (Vokietija), kurį organizavo Europos Energijos Birža (EEB). Vienas taršos leidimas yra lygus vienai tonai anglies dvideginio išmetimui į atmosferą. Už vieną leidimą Lietuva gavo po 7,13 euro (~ 24,6 Lt). Šiuo metu taršos leidimų kaina pastebimai krenta. Metų pradžioje leidimai kainavo dar 17 eurų už vienetą. Kitas aukcionas vyks po mėnesio, kuriame Lietuva užregistravo parduoti dar 850 tūkst. leidimų. Šiuo metu EEB parduvinėja 2008–2012 m. taršos leidimus. GRYNAS.lt rašė, kad Lietuva už savo taršos leidimus ketina gauti daugiau nei 0,5 mlrd. Lt. Šie pinigai turėtų būti naudojami energetikos ūkyje; viešojo transporto parkams modernizuoti ir valstybinių pastatų energetiniam efektyvumui didinti.

☐ Nagrinėdami straipsnį, atsakykite į klausimus:

1. Kas yra taršos leidimai? Kokiu būdu prekyba taršos leidimais padeda saugoti gamtą ir kovoti su klimato kaita?
2. Kodėl vienos šalys parduoda taršos leidimus, o kitos perka? Prie kurių galėtume priskirti Lietuvą – prie pirkėjų ar pardavėjų?
3. Kaip naudojamos lėšos, gautos už taršos leidimus?

☞ Taikydami teoriją apie išorės efektus ir jų tvarkymo būdus, atsakykite į klausimus:

1. Kodėl prekybą taršos leidimais galime laikyti vienu iš išorės efektų tvarkymo būdų?
2. Ar galėtume teigti, kad pirkdamos taršos leidimus įmonės priartina savo privačius gamybos ribinius kaštus prie visuomenės ribinių kaštų? Atsakymą argumentuokite.
3. Kaip prekyba taršos leidimais gali kontroliuoti (stabilizuoti) šiltnamio dujų emisijos kiekius?

2. MAKROEKONOMIKOS ATVEJŲ ANALIZĖ

2.1. Įvadas į makroekonomiką

Šaltinis: Ramanauskas T. 2011: Apie gerovės ir laimės ekonomiką: <http://verslas.delfi.lt>

Vyraujančių ekonomikos teorijų šalininkai mano, kad visuomenė sudaryta iš primityvių individų, *homo economicus*, kurie yra egoistiški, nemėgsta dirbti ir kurių bene esminis egzistavimo tikslas yra kuo daugiau vartoti. Aišku, pritaikę įmantrias naudingumo, tai yra tokių individų „laimės“, funkcijas, ekonomistai gali sumodeliuoti kai kurias realybę atitinkančius vartojimo naudingumo aspektus. Pavyzdžiui, žmonės paprastai gauna mažesnę naudą iš papildomo vartojimo, jei būtiniausi poreikiai jau būna patenkinti. Jie taip pat linkę savo gerovę vertinti atsižvelgdami į bendrą visuomenės gyvenimo lygį ir savo pačių įprastus gyvenimo standartus. Kai kurie individai linkę vartoti tokias prekes, kuriomis galėtų pasipuikuoti prieš kitus ir kurios simbolizuotų jų sėkmę bei statusą visuomenėje. Vis dėlto ekonomistų bandymai žmogaus gerovę, kad ir ekonominę, „sugrūsti“ į kelių kintamųjų matematinę funkciją iš esmės yra ganėtinai siauro požiūrio į žmogų ir visuomenę vaisius. Ekonomistai taip pat suvokia, kad kai kurių sudėtingų žmogaus sąmonės ar visuomenės procesų neįmanoma modeliuoti matematiškai, tad nuo jų patogiausiai atsiriboja. Bėda ta, kad ekonomistai, žongliuodami terminais naudingumas, gerovė, ekonomikos augimas, efektyvumas, konkurencingumas, dažniausiai kalba apie *homo economicus* visuomenę. Ekonominiuose modeliuose ir ekonomistų galvose dažniausiai įvyksta „trumpasis jungimas“, jei neatmetama galimybė, kad individo

gerovę gali didinti tokie veiksniai: kaip pasitenkinimas darbu, socialinis saugumas, pasitikėjimas valstybe, pagarba žmogaus teisėms joje, visuomenės santarvė, šeimos laimė, altruistinė veikla, saviraiškos ir kūrybos laisvė, švari ir saugi aplinka, išsaugota gamta ir t. t. Ar ekonomistai įvertina, kiek verta žmogaus gerovę didinanti aplinka? Deja, dažniausiai ne – daug lengviau į bendrąjį vidaus produktą (BVP) žiūrėti kaip į pagrindinį visuomenės gerovės matą ir kurti teorijas apie ekonomikos augimo užtikrinimą. Ekonomistų koncentravimasis į BVP kaip į neprilygstamą ir svarbiausią gerovės rodiklį ypač gerai matyti iš to, kaip jie siūlė tvarkytis su pastarąja pasauline finansų krize. Daugelyje pasaulio šalių buvo siekiama žūtbut išlaikyti prieš krizę buvusį vartojimo ir BVP lygį, nors neabejotina, kad šie rodikliai buvo neadekvačiai išpūsti ir netvarūs. Pasaulio centriniuose bankuose įsitvirtinę monetarizmo krypties šalininkai įsitikinę, kad žmonių gerovė ir finansų sistema bus išgelbėta, jei bankai bus užpilti prispausdintų pinigų, nors pasaulio finansų sistema neišgydomai supuvusi dėl neįtikėtino bankininkų godumo ir ilgamečių jų nepriežiūros. Keinsizmo idėjomis persismelkusios vyriausybės, ypač JAV, galvoja, kad visuomenės gerovę, užimtumą ir ekonominę aktyvumą galima išlaikyti valdžiai skolinantis ir didinant savo išlaidas – neva „užlūžusi“ privačiojo sektoriaus prekių ir paslaugų paklausa turėtų būti laikinai sustiprinta ir galop išjudinta vyriausybės išlaidavimo programomis. Beje, kai kurie pasaulinio garso keinsizmo fundamentalistai, tokie kaip Nobelio premijos laureatas Paulas Krugmanas, netgi ima piršti idėjas, esą ekonomikas sustyguotų ir užimtumo problemą kaipmat išspręstų reali karo grėsmė – tai chrestomatinis ekonominio lunatizmo pavyzdys, kai ekonomistai nesuvokia skirtumo tarp to, kokią gerovę visuomenei teikia kviečių auginimas ir kokią – sparnuotosios raketos gamyba. O kai kurios kitos vyriausybės, ypač tų šalių, kurios pateko į tarptautinio „gelbėjimo“ gniaužtus, vykdo drakoniškas ir didžiulio visuomenės pasipriešinimo sulaukiančias taupymo programas, kad atkurtų menamą konkurencingumą ir paskatintų ekonomikos augimą ateityje, nors akivaizdu, kad jų ekonomikos bliūkšta ir ateityje laukia neišvengiamas valstybės skolų restruktūrizavimas. Visi šie požiūriai iš esmės klaidingi. Nors ir atlieka įvairiausių triukus iš ekonomikos vadovėlių, šalys abipus Atlanto, tikėtina, vėl tuoj grims į recesiją, nedarbo lygis daug kur išlieka nepakeliamai aukštas, iš krizės nustekentų vargingų šalių emigruoja žmonės, finansų sistemos beveik visiškai nefunkcionuoja, didėja nepasitikėjimas

Europos ir JAV bankais bei valstybių gebėjimu grąžinti skolas, plinta socialiniai neramumai, vis didėja socialinio neteisingumo jausmas dėl nesibaigiančio valdžios prielankumo stambiajam finansiniam kapitalui ir faktinio visuomenės skurdinimo. Jau tuoj net ir nenuovokiausi (ar labiausiai parsidavę) ekonomistai pripažins, kad ekonominės politikos atsakas į pastarąją finansų krizę pasaulio mastu yra visiška katastrofa, nes bankų interesų buvo paisoma daug labiau nei visuomenės gerovės. Siekiant atitolinti ekonominę skausmą, kuri sukeltų susikaupusių nesubalansuotumų koregavimas bei valstybių ir privačiojo sektoriaus skolų nurašymas, pasaulio ekonomika stumiama į vis gilesnę duobę. Beje, tikėtina, kad laikotarpis nuo 2008 m. kada nors bus pavadintas antrąja Didžiąja depresija, neatsižvelgiant į laikiną išsivysčiusių šalių BVP stabilizavimą 2009–2011 metais. Visiškai akivaizdu, kad pasaulinė finansų krizė tęsiasi – maža to, šiuo metu ji išgyvena sudėtingesnę ir problemiškesnę etapą. Taigi, ekonomistai ir vyriausybės netruks pajusti pernelyg siauro požiūrio į visuomenės ekonominę gerovę padarinius. Primityvus požiūris į visuomenės gerovę ekonomistams patrauklus, nes tokiu atveju ekonominiam modeliavimui įmanoma taikyti matematinius metodus. Vyriausybėms BVP, kaip gerovės mato, iškelimas tiko, nes buvo metu leido mosuoti išpūdingais BVP augimo skaičiais, be to, valdžios statistikos institucijos priglavojo daug būdų teisėtai pagražinti BVP skaičius. Krizės metu vyriausybės galėjo kelti BVP rodiklius ir lišti į didžiules skolas – tai pateisino jų neveiklumą. Vis dėlto bene labiausiai šį požiūrį propaguoja stambusis verslas ir bankai. Tai patvirtina galinga, dešimtmečius trunkanti rinkodaros propaganda, kad vartojimu pagrįstas gyvenimo būdas yra kelias į asmens ir visuomenės gerovę. Ne paslaptis, kad reklamos kūrėjai dažniausiai bando įteigti, jog jų parduodama prekė – bet kas nuo skalbinių minkštiklio iki automobilio – yra raktas į laimę, harmoniją, tarpusavio santykių darną ir sėkmę visuomenėje. Žinoma, ilgainiui visuomenėje susiformuoja tokia pasaulėžiūra, o žmonės tampa nepasotinamais vartojimo vergais. Jei vartojimas nebūtų taip aktyviai propaguojamas, kaip išgyventų didžiulės tarptautinės bendrovės, kurioms namų šalies rinka yra tiesiog per maža, ir kaip atrodytų tarptautiniai bankai žlugus pasauliniam būsto pirkimo ir vartojimo skolon bumui?.. 2008 m. buvo pirmoji galimybė vakariečiams susipažinti su povartojimo pasauliu: tarptautinius bankus, stambųjį verslą ir vyriausybes tai taip šokiravo, jog buvo metami trilijonai dolerių ir eurų mokesčių mokėtojų pinigų, kad

dar bent keleriems metams būtų išsaugotas *status quo*. Sakoma, jog kai kurios problemos turi pakankamai išaugti, kad pribreštų ir būtų įsisąmonintas poreikis su jomis susitvarkyti iš esmės. Taip pat sakoma, kad negalima vėjais paleisti geros krizės. Trumpu ir vidutinės trukmės laikotarpiu bręstančios ir tarpusavyje susipynusios pasaulinė ekonominė, finansų, pinigų sistemos, tarptautinės prekybos, socialinė ir netgi ekologinė bei energijos krizės gali sukelti išties epinių proporcijų sukrėtimų. Vis dėlto kaip nepataisomas optimistas manyčiau, kad jei Vakarų visuomenė būtų pažadinta iš sotaus snaudulio, gali rasti sąlygos permąstyti Vakarų visuomenės pamatines vertybes, ekonomikos ir finansų sistemos veikimo principus, visuomenėms gali pavykti išsivaduoti iš vadinamojo draugelių kapitalizmo (angl. *crony capitalism*) bei nematomosios tironijos, prisidengusios demokratijos šydu. Esmė ta, kad krizė yra dabar ir buvo pastaruosius dešimtmečius, tik vakariečiams ji nebuvo taip lengvai matoma. Jei pasaulinei finansų krizei gilėjant pavyktų išvengti socialinio chaoso ir karinių konfliktų, pasaulio ekonomika galėtų pajudėti geresne, tvariosios plėtros linkme. Pavyzdžiui, žinia, kad beprasidedantys valiutų karai (kai šalys bando nuvertinti savo valiutas, kad taptų konkurencingesnės) paprastai veda į vadinamuosius prekybos karus, tai yra šalys ima varžyti užsienio prekybą. Tai lemtų ekonomikos lokalizaciją, įmonių smulkėjimą ir verslo priartėjimą prie vietos bendruomenės. Tarptautinės prekybos teorijos šalininkai turbūt pagrįstai teigs, kad tai lemtų visuotinai mažesnę BVP ir vartojimą. Kita vertus, lokalizuojant maisto ir kitų būtinųjų prekių gamybą, gali pavykti atkurti darbo vietas, sustabdyti emigracijos ir kitus neigiamus socialinius procesus. Be to, priešingai negu teigė sąlyginio pranašumo tarptautinės prekybos teorija, laisva užsienio prekyba neleido pasaulio ekonomikai darniai vystytis, sudarė sąlygas susiformuoti dideliems tarptautinės prekybos nesubalansuotumams (pavyzdžiui, Kinija gamina, o JAV vartoja), kurie bet kokių atveju netrukus turės būti skausmingai koreguojami ir pakirs tarptautinę prekybą. Be abejo, tai suduotų didžiulį smūgį vartojimo kultūrai ir stambiajam verslui, tačiau paradoksaliai tai padėtų harmonizuoti visuomenę ir išgyvendinti *homo economicus* kultūrą. Vartojimo eros pabaiga leistų sumažinti energijos ir kitų gamtos išteklių perteklinį naudojimą, aplinkos taršą ir apskritai leistų atsikvėpti nustekentai Žemei. Daug įdomių tyrimų rodo, kad ekonomikos, ypač maisto pramonės, lokalizacija ne tik sustiprina vietos bendruomenės – vietos gamyba gali būti ekonomiškai ir ekologiškai

efektyvesnė. Galop ilgus ateinančius metus prislopintas ekstensyvus ekonominio aktyvumo augimas, tai yra stagnuojantis BVP, paskatintų politikus ir ekonomistus pagaliau atkreipti dėmesį į kitus visuomenės gerovės veiksnius. Tik tam reikia visuotinio suvokimo, kad gerovės valstybė gali ir turi būti kuriama nesiremiant naivia prielaida, jog BVP, tenkantis vienam gyventojui, turi nuolat sparčiai augti.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Kokios mikroekonomikos kurso temos yra aptariamos šiame straipsnyje?
2. Apsvarstykite matematinių modelių taikymo ribotumą aiškinant makroekonomikos klausimus.
3. Kaip turėtų elgtis šalių vyriausybės nuosmukio metu pagal Keynes'ą?

Šaltinis: 28-asis Lietuvos ekonomikos tyrimas // Irinka.lt

IŠVADOS

- ♦ BVP Lietuvoje 2011 ir 2012 m. augs sparčiau, kainos kils greičiau, o nedarbas mažės lėtai. Prognozuojama, kad BVP augimas ir nedarbo lygis 2011 m. sieks atitinkamai 4,9 ir 14,6 proc., o 2012 m. – 4,6 ir 12,8 proc.
- ♦ Eksportas Lietuvos ekonomikai išlieka svarbus. 2011 m. eksporto augimas sieks 17 proc., 2012 m. – 14 proc. Didėjančias eksporto ir importo apimtis iš dalies lemia importo ir eksporto kainų augimas.
- ♦ Šešėlinė ekonomika Lietuvoje 2011 m. auga 1 proc. punktu, dideli šešėlio mastai prognozuojami ir 2012 m. Šešėlis 2011 m. sudarys 29 proc. BVP., 2012 m. – 27 proc. Bent dalį savo veiklos šešėlyje 2011 m. vykdo net 45 proc. ūkio vienetų.
- ♦ Cigarečių, alkoholio, degalų ar kitų prekių kontrabanda sudaro 35 proc. šešėlinės ekonomikos, neoficialus darbo užmokestis mokamas „vokeliuose“, nelegalus darbas – 23 proc., prekių ir paslaugų teikimas nesumokant mokesčių, ekonominės veiklos slėpimas – 21 proc., prekyba nelegaliomis prekėmis (neįskaitant kontrabandinių prekių) ir paslaugomis sudaro 12 proc. šešėlio.
- ♦ Namų ūkių finansinė situacija gerės. Vidutinis darbo užmokestis bei namų ūkių pajamos ir santaupos augs tiek 2011 m., tiek 2012 m. Vi-

vidutinis neto darbo užmokestis 2011 m. augo 4 proc., 2012 m. – 5 proc. Vidutinės namų ūkių pajamos 2011 ir 2012 m. augo atitinkamai net 11 ir 7 proc. Prognozuojamas spartesnis už vartotojų kainų augimą namų ūkių pajamų didėjimas rodo didėsią namų ūkių perkamąją galią.

- ♦ 2011 m. ir 2012 m. gerės įmonių finansinė padėtis, augs įmonių pelningumas, didės įmonių investuojama pelno dalis. Įmonių pelningumas 2011 m. metais sieks 4,7 proc., o 2012-aisiais padidės iki 5,3 proc.
- ♦ Siekiant didinti Lietuvoje veikiančių įmonių investicijas, mažinti nedarbą, skatinti ekonomiką, reinvestuojamas pelnas turi būti apmokestinamas nuliniu pelno mokesčio tarifu. Taip teigia 67 proc. Lietuvos ekonomikos tyrimo dalyvių.
- ♦ Trys ketvirtadaliai tyrimo dalyvių teigia, jog verslo sąlygos Lietuvoje nuo 2009 m. negerėjo. Tai rodo, jog užsibrėžtas tikslas ekonomikos nuosmukio laikotarpiu gerinti verslo sąlygas, nebuvo pasiektas, verslas proveržio šioje srityje nepajautė.
- ♦ Skolintis Lietuvoje 2011 m. bus kiek pigiau nei 2010-aisiais, skolinimasis nežymiai pabrangs 2011 metais. Palūkanų normos dinamiką artimiausiu metu Europoje lems tai, kaip sparčiai Europos centrinis bankas (ECB) didins nustatomą palūkanų normą.

📄 Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Kokios problemos, pateiktos „Išvadose“, yra makroekonomikos objektas?
2. Kokie klausimai, keliami „Išvadose“, yra nagrinėjami mikroekonomikos kurse?
3. Remdamiesi straipsnyje pateiktais statistiniais duomenimis, pasvarstykite, dėl kokių priežasčių augs įmonių pelningumas.

Šaltinis: Guogis A. 2011: Atkurtos Lietuvos socialinės apsaugos bruožai: neišvengiami ar primesti? // www.mokslasirtechnika.lt

Atmetus sovietinį ekonominį-socialinį modelį, šalies politinėms jėgoms reikėjo pasiūlyti naują, alternatyvų šalies raidos modelį, kuris būtų pažangesnis už prieš 50 metų įgyvendintą rytietiško tipo komunizmo modelį. Akivaizdu, kad naujasis ekonominis-socialinis modelis turėjo pasižymėti nuoseklumu ir logišku baigtumu. Tačiau Lietuvoje iš pat pradžių jis buvo

suprantamas kaip kapitalizmo kūrimo modelis su jame slypinčiais prieštaravimais. Tik nepriklausomybės aušroje ekonominiams-socialiniams ir politiniams-kultūriniais prieštaravimams Lietuvoje nebuvo skiriama pakankamai dėmesio, tikintis, kad greito ir efektyvaus ekonominio augimo sąlygomis socialiniai-politiniai prieštaravimai bus marginalinio pobūdžio, neskaldys ir nepoliarizuos visuomenės. „Dainuojančios revoliucijos“ įtaka Lietuvoje buvo akivaizdi. 1990–1991 m. šalis tikėjo savo politiniais autoritetais ir politine valdžia. Tačiau jau 1991 m. pabaigoje – 1992 m. pradžioje šalyje pasijuto pirmieji politinio susipriešinimo daigai, kurie ypač išryškėjo po 1992 m. Seimo rinkimų, kai ryškią daugumą Seime laimėjo Lietuvos demokratinės darbo partijos atstovai. Lietuvoje susikūrė paradoksali politinė situacija – buvusios komunistinės nomenklatūros atstovai turėjo įgyvendinti kapitalistinės restauracijos uždavinius – įvykdyti privatizaciją ir žemės ūkio dekolektivyzaciją. Socialinę sistemą tokiu atveju buvo galima rinktis pagal vieną iš trijų pagrindinių Gosta Esping – Anderseno Gerovės kapitalizmo tipologijos principų: socialdemokratinę Gerovės valstybę, besiremiančią universaliu instituciniu socialinės politikos modeliu, kuriam svarbiausias buvo socialinės pilietybės teisės principas; konservatyvią-korporatyvinę Gerovės valstybę, besiremiančią „bismarkiniu“ socialinės politikos modeliu, kuriam svarbiausias buvo darbo rinkos teisės principas ir liberalią Gerovės valstybę, besiremiančią marginaliniu-likutiniu Gerovės modeliu, kuriam svarbiausias buvo rinkos principas. Pažymėtina, kad tik atskirų politikų viešuose pasisakymuose buvo užsimenama apie Švedijos Gerovės valstybės pavyzdį (pvz., Kazimiero Antanavičiaus). Faktiškai nuo pat Lietuvos valstybės atkūrimo pradžios buvo pasirinktas konservatyvus-korporatyvinis Gerovės kūrimo modelis, kuris rėmėsi „bismarkiniais“ priklausomybės nuo darbo rinkos principais, kurie reiškė didesnę buvusio darbo užmokesčio ir darbo stažo reikšmę siekiant socialinių išmokų ir socialinių paslaugų. Nors Lietuvos socialinio draudimo ir socialinės paramos sistemos buvo kuriamos kaip valstybinės sistemos, bet jos pasižymėjo „valstybės inkorporavimu“ į rinkos sistemą, kuri pirmiausia buvo priklausoma nuo privataus ūkio ekonominių pasiekimų ir darbo rinkos dalyvių įmokų į „Sodros“ ir nacionalinį biudžetus. Kadangi Lietuvoje buvo tikima, kad blogiau už sovietinę sistemą ekonomikoje būti negali, tai buvo įtikėta rinkos ir konkurencijos visagalybe tiek gamybos prasme, tiek rinkos dalyvių pliuralistinio dalyvavimo prasme. Tačiau jau 1993–1994 m. šalyje

aiškiai pasimatė monopolizacijos ir atskirų visuomenės grupių dominavimo grėsmės, kai čekinės privatizacijos būdu sutelktas turtas dideles pajamas ir dividendus garantavo tik nedidelei grupei asmenų, gamyba smuko dvigubai, o skurde atsidūrusių asmenų padaugėjo keleriopai. Nors bismarkinis-korporatyvinis modelis savo esme yra „mažiau kapitalistiškas“ negu liberalus-marginalinis modelis, tačiau rinkos reformų įkarštyje ir jų dėka jis prarado savo socializuojantį solidarumo pobūdį ir labai supriešino gyventojus. Lietuvoje pradėjo įsigalėti desperacijos ir neveiklumo nuotaikos, kai buvo vis mažiau pasitikima oficialiais autoritetais ir valdžios institucijomis. Jeigu nepriklausomybės pradžioje buvo galvojama, kad korupcijos ir išekvojimų problemą skatina pereinamasis laikotarpis, tai jau 1996–1997 m. šis argumentas nebeteko prasmės, nes svarbiausios ekonominės-socialinės reformos šalyje jau buvo įvykdytos, o korupcijos, ekonominių ir kriminalinių nusikaltimų nesumažėjo. Po 1991–1994 m. sekusi ekonominė stabilizacija padėties nebeblogo, bet ekonominio augimo tempai buvo menki. Faktiškai Lietuva per visą 20 metų laikotarpį greitais ekonominio augimo tempais pasižymėjo tik po 1999 m. Rusijos krizės – 2001–2008 m. Būtent tada buvo pasiektas 61 % Europos Sąjungos šalių BVP lygis, kuris per 2009–2010 m. krizę vėl smuktelėjo iki 55 % ES BVP lygio (1995 m. siekė tik 36 %). Lietuvos BVP 2001 m. padidėjo 6,7 %, 2002 m. 6,9 %, 2003 m. 10,2 %, 2004 m. 7,4 %, 2005 m. 7,8 %, 2006 m. 7,8 %, 2008 m. 2,9 %, 2009 m. BVP Lietuvoje smuko 14,7 %, 2010 m. augo 1,3 %. Tačiau taip pat akivaizdu, kad net greito ekonominio augimo metais Lietuvoje didėjo skurdas ir socialinė nelygybė. Vidutinis darbo užmokestis 2010 m. šalies ūkyje sudarė 2081,8 Lt (bruto), 1620,8 Lt (neto), minimali mėnesinė alga 800 Lt, nedarbo lygis siekė 18 % (apie 300 tūkst. bedarbių), vidutinė nedarbo socialinio draudimo išmoka 538,77 Lt, vidutinė senatvės pensija sudarė 747 Lt, per nepriklausomybės metus iš Lietuvos emigravo apie 0,5 mln. gyventojų, daugiausia į Airiją, Didžiąją Britaniją, Ispaniją, Norvegiją. Bismarkinis-korporatyvinis modelis Lietuvoje nesukūrė socialiai teisingesnės visuomenės. Tačiau dar paradoksalesnis tas faktas, kad ir atsiskleidus didžiuliams prieštaravimams ir netolygumams, Lietuvos visuomenė napanoro siekti socialiai teisingesnio socialdemokratinio modelio, o, atvirksčiai, pasisakė už dar didesnę liberalizaciją, privatizaciją ir marginalizaciją. Arvydo Guogio, Dainiaus Bernoto ir Domo Ūselio 2000 m. atliktas politinių partijų sampratos apie socialinę apsaugą tyrimas atskleidė, kad Lietuvos

politinis elitas (17 iš 20 svarbiausių partijų) pasisakė už valstybinio socialinio draudimo reikšmės sumažinimą ir greitesnį privačių pensijų fondų sistemos sukūrimą. 2004 m. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, jos socialiniai rodikliai buvo vieni prasčiausių ir tarp visų ES narių, ir tarp naujųjų ES narių. Tai lietė socialinės nelygybės, skurdo, dekomodifikacijos (nuprekinimo), perskirstymo (BVP socialinės apsaugos dalies), gyventojų pasitikėjimo institucijomis, pilietinio aktyvumo rodiklius. Geresni buvo tik socialinės raidos indekso rodikliai. Pavyzdžiui, 2004 m. 20 % turtingiausių lietuvių pajamos buvo 6,9 karto didesnės nei 20 % vargingiausiai gyvenusių lietuvių (Švedijoje 3,3 karto, Čekijoje 3,7 karto, Slovakijoje 3,9 karto, Vengrijoje 4,0 karto, Estijoje 5,9 karto, Lenkijoje 6,6 karto, Latvijoje 6,7 karto, ES vidurkis 4,9 karto). 2005 m. skurdo lygis Lietuvoje siekė 20,5 %, 2008 m. 20 %, 2009 m. 20,6 %. Dekomodifikacijos rodiklių prastėjimą Lietuvoje savo tyrimuose dar amžių sandūroje užfiksavo Arvydas Guogis. Dekomodifikacijos laipsnis reiškia pajamų užtikrinimą nepriklausomai nuo dalyvavimo rinkoje. Šios pajamos leidžia tapti nepriklausomu nuo darbo rinkoje gaunamų pajamų ir teikia apsaugą nuo skurdo arba nuo orumą žeminančio užmokesčio nedarbo atveju. Lietuvos dekomodifikacijos laipsnio rodiklis 1997 m. buvo 23,8. 2000 m. jis sumažėjo iki 22,2. Natūralu, kad 2003 m. įvedus privačius pensijų fondus dekomodifikacijos laipsnis sumažėjo dar labiau. Lietuva pasižymėjo vienais mažiausių perskirstymo nuo BVP rodikliais. Socialinės apsaugos dalis nuo BVP daugelį nepriklausomybės metų svyravo apie 12 %, tik 2009 m., 15 % sumažėjus pačiam BVP, socialinės apsaugos dalis nuo BVP Lietuvoje pasiekė 16,7 %. Tačiau daugelyje Vakarų Europos šalių – Švedijoje, Suomijoje, Olandijoje – socialinės apsaugos dalis nuo BVP viršijo 20 %. Geresne padėtimi Lietuva pasižymėjo Jungtinėms Tautoms skaičiuojant socialinės raidos indeksą. Socialinės raidos indeksas skaičiuojamas atsižvelgiant į žmonių gyvenimo trukmę, išsimokslinimo ir BVP lygį. Prieškriziniiais 2007 m. Lietuva pagal socialinės raidos indeksą pralenkė Estiją ir Latviją, užimdama aukštą 43 vietą. Estija tais metais užėmė 44, o Latvija 45 vietą. 2010 m. Estija pakilo į 34 vietą, Lietuva nukrito į 44 vietą, o Latvija į 48 vietą. Per visus nepriklausomybės metus gerokai sumažėjo Lietuvos gyventojų pasitikėjimas institucijomis. „Baltijos tyrimų“ duomenimis, 2010 m. pabaigoje savivaldybėmis nepasitikėjo 59 % gyventojų, muitine 62 %, komerciniais bankais 64 %, prokuratūra 69 %, teismais 70 %, Vyriausybe 84 %, Seimu 90 %. „Sodros“

padėtis buvo vidutiniška, bet nuo 2000 m., kai ji užėmė aukštą trečią vietą reitinguose, pastebimas jos smukimas. Nuo 2007 m. Pilietinės visuomenės institutas skaičiavo Lietuvoje pilietinės galios indeksą. 2009 m. jis siekė 35 balus iš 100. Panaši situacija buvo ir 2010 m. – pilietinės galios indeksas siekė 35,5. Tyrimo modelis yra unikalus, sukurtas Lietuvos mokslininkų. Apklausiamą 1000 respondentų nuo 15 iki 74 metų. Apklausoje remiamasi 4 svarbiausiais indikatoriais: pilietinio aktyvumo rodikliais, potencialaus pilietinio aktyvumo rodikliais (ar žmonės pasiryžę veikti), savo įtakos suvokimu, taip pat rizikos būti pilietišškai aktyviam rodikliais. Akivaizdu, kad tyrimas rodo žemą Lietuvos gyventojų pilietišumą. Visi išvardyti Lietuvos socialiniai rodikliai rodo ne tik menkai išvystytą socialinę sritį materialiniu požiūriu, bet ir aiškiai išreikštą sociokultūrinę bei psichologinę-protinę dėmesio socialinei apsaugai stoką. Lietuvos socialinės apsaugos raidos etapus, remiantis Gerovės modelių tipologizacijos principais, galima suskirstyti į šiuos: – valstybinio socialinio draudimo sistemos sukūrimą, kuri rėmėsi senaisiais sovietiniais socialinio draudimo principais 1990–1995 m., – „tikrų“ valstybinio socialinio draudimo principų įgyvendinimą, remiantis 1995 m. socialinio draudimo įstatymais 1995–2011 m., – privačių pensijų fondų, kaip papildymų „Sodros“ sistemai, sukūrimą ir veiklą 2003–2011 m. Socialinės paramos sistema, kurią sudarė nedraudiminių išmokų ir stacionarių bei nestacionarių paslaugų sistema, pasižymėjo mažesniais svyravimais. Tačiau iš stacionarių paslaugų metams bėgant ji pasipildė kur kas didesniu nestacionarių socialinių paslaugų kiekiu bei kokybe (pvz., paslaugos į namus).

Galima teigti, kad atkurtos nepriklausomos Lietuvos socialinės apsaugos modelis, iš pradžių ištisai pasižymėjęs korporatyvinio-bismarkinio modelio bruožais, laipsniškai pradėjo dreifuoti liberalaus, marginalinio modelio kryptimi. Tai liudijo ne tik besikeičianti socialinės apsaugos struktūra, bet ir vadybiniai socialinio administravimo pokyčiai. Tradicinis hierarchinis socialinio administravimo modelis buvo papildomas Naujos viešosios vadybos (*New Public Management*) elementais, kurių daugiausia buvo pastebima labiausiai decentralizuotoje valdymo grandyje – savivaldybių socialinės paramos skyrių veikloje. Teikiant paslaugas buvo taikomi kontraktavimo ir „paslaugų pirkimo iš šalies“ metodai, taip pat sugretinimo (*benchmarking*), tyrimo dalyvaujant (*participatory research*) ir klientų pasitenkinimo paslaugomis tyrimai. Centralizuotoje valstybinio socialinio draudimo sistemoje Naujos viešosios vadybos

elementų buvo taikoma mažiau. Tačiau „Sodroje“ buvo įgyvendinamas vieno langelio metodas, daromi klientų srautų ir klientų pasitenkinimo paslaugomis tyrimai. Šie administraciniai pasikeitimai liudijo, kad privataus verslo metodai ateina ir į socialinį administravimą, kai dėmesys kreipiamas ne tiek į procesą, kiek į rezultatų siekimą ir efektyvumą. Tačiau 3E efektyvumo koncepcija Lietuvos administravime ekonomiškumas (*economy*), efektyvumas (*efficiency*) ir veiksmingumas (*effectiveness*) nebuvo papildyta kitais 3E socialinis teisingumas (*equity*), lygybė (*equality*) ir etika (*ethics*). Pripažįstant atskirų socialinio administravimo metodų ekonomiškumą, efektyvumą ir veiksmingumą, vis dėlto negalima nematyti to fakto, kad Lietuvos administracinėje praktikoje dažnai buvo vadovojamasi ne tik tradicinio hierarchinio modelio ir Naujos viešosios vadybos, bet ir atgyvenusiais rytietiško tipo administravimo būdais, kurie mentaliniu-psichologiniu būdu buvo persmelkę visą administravimo sistemą. Šie, rytietiško (azijinio) tipo administravimo broožai išryškėdavo ne tik kasdieninėje administravimo praktikoje ir elgesyje su socialinių paslaugų klientais, bet ir struktūriškai, kas ne mažiau svarbu. Tai sudaro visą trečiąją Lietuvos socialinės apsaugos struktūros dalį – specialių, papildomų išmokų sistemą, kuri buvo ištiesai paremta klientelistiniu principu, kai buvo proteguojamos atskiros, su valdžia susijusios socialinės grupės. Specialių, papildomų išmokų sistema žlugdė socialinio teisingumo ir socialinio solidarumo principus šalyje. Jį kritikavo ir užsienio, ir Lietuvos ekspertai. Tačiau tai nesutrukdė jai kasmet plėstis, kai atsirado naujos teisėjų, signatarų ir kitų privilegijuotų grupių išmokos. Nemažai tyrėjų specialių papildomų išmokų įsigalėjimą Lietuvoje sieja su sovietinio laikotarpio istorija, kuriai irgi buvo būdinga tokio pobūdžio išmokos. Tačiau, praėjus 20 metų po nepriklausomybės atkūrimo, kyla natūralus klausimas: kodėl, tolstant nuo sovietinio valdymo metų, ši sistema Lietuvoje stiprėja, o ne silpnėja? Gal dabar, išisaknijus didelei nelygybei ir skurdui, Lietuva panašėja į besivystančias Pietų valstybes, kuriose irgi pastebimas stiprus klientelistinis socialinės apsaugos pradas? Gal dabar Lietuvą jau reikia lyginti su klientelistinėmis Pietų Europos ar Pietų Amerikos valstybėmis, o ne su toli esančiu sovietiniu laikotarpiu? Taip pat kyla natūralus klausimas apie Rytų Europos valstybių plėtros dėsninumus. Kodėl kitose Rytų Europos šalyse, kurios pasižymėjo labai panašia 20 amžiaus istorija, tokiose kaip Estija ir Slovėnija, klientelizmo apraiškų beveik nėra, o korupcijos nebuvimo rodikliai yra vieni geriausių pasaulyje? Kaip tada yra su

bendrais visoms pokomunistinėms šalims būdingais bruožais? Ir ar paskutiniame praėjusio amžiaus dešimtmetyje nebuvo galima Lietuvoje pasirinkti socialiai teisingesnio visuomenės raidos modelio? Taip pat kyla klausimas apie dabartinį laikotarpį. Ar jau nieko nebegalima pakeisti ir Lietuva nebeturi kitos alternatyvos kaip tik dar didesnį liberalaus modelio įsigalėjimą? Klausimų gali būti ir daugiau, tačiau, argumentuotai nepabandžius atsakyti į pastaruosius, kiti klausimai netenka prasmės.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Kuo skiriasi sąvokos „ekonomika“ ir „rinka“?
2. Kokie yra Gerovės modelių skirtumai?
3. Ar įgyvendinami Švedijos gerovės modelio bruožai Lietuvoje?
4. Kokios yra klientelistinio socialinės apsaugos prado apraiškos Lietuvoje?

Šaltinis: Čičinskas J. 2006: Darbo našumas ir jo statistikos vingiai // Lietuvos ūkis kelyje į rytdieną. – Vilniaus universiteto leidykla, 2009. – 40–43 p.

Vienas mūsų viešojo gyvenimo paradoksų yra didelis domėjimasis BVP augimo tempais ir beveik jokie darbo našumo kitimu. O juk pagrindinis ir lemiamas BVP didinimo šaltinis yra darbo našumo (produktyvumo) didėjimas. Statistikų paskelbti duomenys rodo du svarbius dalykus. Pirma, buvęs labai didelis darbo našumo (darbo našumas čia skaičiuojamas kaip per vieną darbo valandą sukurta pridėtinė vertė) kilimo tempas ėmė lėtėti: per pastaruosius penkerius metus jis smuko nuo 9,7 proc. 2001 metais iki 3,4 proc. 2005-aisiais (2004 metais tesiekė 2,3 proc.). Iš dalies tai neišvengiama – baigėsi intensyvus Lietuvoje esančių atsilikusių gamybos procesų modernizavimas. Bet tai ir nieko gero. (Tiesa, Europos Sąjungoje darbo našumas didėja lėčiau: 1980–1995 metais – vidutiniškai 1,7 proc., 1995–2003 metais – 1,9 proc.) Antra, pradėdant 2002-aisiais BVP prieaugis Lietuvoje pralenkė darbo našumo didėjimo tempą. Tai reiškia, kad ekonomika auga jau ne vien didinant darbo našumą, bet ir gausėjant joje dirbančiųjų skaičiui. Dar 2001 metais BVP pakilo 6,4 proc., o darbo našumas – 9,7 proc. Nuo 2002 metų padėtis pasikeitė: BVP tais metais padidėjo 6,8 proc., o darbo našumas – 6,2 proc.; analogiškai 2003-aisiais – 10,5 ir 5,8 proc., 2004 metais – 7,0 ir 2,3 proc., 2005-aisiais – 7,5 ir 3,4 proc. (Įdomu, kad 2004 metais BVP padidėjo gerokai daugiau nei kilo

darbo našumas, o vidutinis metinis dirbančiųjų skaičius net sumažėjo – nuo 1438 tūkstančių 2003 metais iki 1436 tūkst. 2004-aisiais. Belieka manyti, kad tas šiek tiek mažesnis dirbančių žmonių skaičius 2004 metais vidutiniškai dirbo daugiau valandų nei 2003-aisiais; kai kas galėtų pasakyti ir taip – imta tiksliau rašyti dirbamas valandas, nes galbūt kiek smarkiau pakrutėjo šiaip jau vangi darbo inspekcija). Beje, statistikos ekspertai mano, kad būtent dėl vieno žmogaus dirbamų valandų skaičiaus padidėjimo 2005 metais sumažėjo darbo našumas viešbučių ir restoranų (–10,6 proc.) bei didmeninės ir mažmeninės prekybos (–4,5 proc.) sektoriuose. Abu kartu šie procesai kalba tą patį – mūsų ekonomika kažkiek vėluoja imtis kokybinio persitvarkymo. Ji eksploatuoja kiekybinio („horizontalaus“) augimo galimybes, pasinaudodama palankiomis sąlygomis (kredito ekspansija vidaus rinkoje ir sparčiai didėjančiu eksportu). Abu šiuos procesus inspiravo įstojimas į Europos Sąjungą (ES) – kredito atpigimą ir dėl to jo spartų plėtojimąsi sukėlė ekonomikos stabilumas, jos „civilizavimas“ bei užsienio bankų Lietuvos ūkyje įsigalėjimas, platesnes eksporto galimybes padidino greta kitų veiksnių atsivėrusi ES žemės ūkio ir maisto produktų rinka bei šios produkcijos eksporto į trečiąsias šalis subsidijos. Kokybinių pokyčių ekonomikoje nėra. Kol kas. Jei visos prekės ir paslaugos būtų teikiamos rinkos sąlygomis, o pati rinka nepatirtų išorės ar vidaus sukrėtimų (kuriuos sukelia politinės krizės, spekuliacinis ažiotažas ar panika, gamtos nelaimės, technologinės revoliucijos), tai darbo našumo rodiklis gan tiksliai rodytų kiekvienos darbo rūšies indėlį į naujos vertės kūrimą. Todėl matydami, kad transporto, sandėliavimo ir ryšių paslaugos per valandą sukuria 63 litus naujos vertės (2005 metais), o statyboje – 33 litus, galėtume drąsiai teigti, kad pirmųjų darbo našumas beveik dukart didesnis. Kas padaro jį didesnį? Du dalykai – aprūpinimas kapitalu ir žmonių kvalifikacija. Bet taip yra ne visada, nes, pirma, dalį paslaugų teikia ne rinka, bet „komandinė ekonomika“, ir, antra, rinkoje visada šlaistosi konjunktūra, išderinanti pasiūlos ir paklausos pusiausvyrą. Būtent dėl konjunktūros mūsų šauniųjų naftos perdirbėjų darbo našumas nuo 220 litų per valandą sukuriama pridėtinės vertės 2004 metais pašoko iki 350 litų 2005 metais (palyginkime – nė kiek ne mažiau šaunūs tekstilininiai per valandą jau penktus metus pagamina 19 litų naujos vertės ir daugiau – nė krust). O kaip „komandinė ekonomika“? Tokia ekonomika veikia ten, kur paslaugos teikiamos valstybės nustatyta tvarka, jos parūpinamu finansavimu ir pagal jos nustatytus išlaidų normatyvus. To-

kie sektoriai mūsų ūkyje yra trys: švietimas, sveikatos priežiūra ir valstybės administravimas. Pavyzdžiui, švietimo darbuotojų darbo našumas, kaip rodo duomenys, 2005 metais buvo beveik 14 litų per valandą. Mažiau už tekstilės gamintojus (19 Lt/val.), ką jau kalbėti apie nekilnojamojo turto operacijas (61 Lt/val.) ar finansinį tarpininkavimą (63 Lt/val.). Tai kodėl tie mokytojai tokie „nenašūs“? Mokytojų darbas nepaprastai reikšmingas visuomenei ir ekonomikai. Užtektų panaikinti nemokamą švietimą ir pamatytume tikrąsias švietimo paslaugų kainas. Tada, ir tik tada, galėtume apskaičiuoti ir tikrąjį švietimo darbuotojų darbo našumą. Dabar gi, kai valdžios organizuojamos ekonominės veiklos (t. y. išteklių naudojimo, teikiant žmonėms reikalingas paslaugas) srityse tos paslaugos nėra pirkėjų įvertinamos (neturi rinkos kainos), jų „valdiškas“ įvertinimas yra subjektyvus. Ir jei matome, kad valstybės administravimo darbas („viešasis valdymas ir gynyba“) laikomas kaip sukuriantis 24 litus per valandą, o švietimo darbas – 14 litų per valandą, tai šie skaičiai reiškia ne beveik dvigubai mažesnių mokytojų darbo našumą, bet valdžios sprendimą, kad mokytojams pakaks dvigubai mažesnių atlyginimų nei tarnautojams valstybės valdymo institucijose.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Apibūdinkite, koks yra skirtumas tarp rinkos ekonomikos ir straipsnyje aptariamos „komandinės ekonomikos“.
2. Įvertinkite „komandinės ekonomikos“ svarbą Lietuvoje ūkiui, t. y. pasvarstykite, kokia pridėtinė vertė yra čia sukuriama.
3. Apsvarstykite „komandinės ekonomikos“ privatizavimo teigiamas ir neigiamas puses.

2.2. Nacionalinis produktas ir jo formos

Šaltinis: Jakeliūnas S. 2010: Lietuvos ekonomikos augimas – tikrovė ar iliuzija? // Lietuvos krizės anatomija, p. 19–21.

Lietuvos ekonomikos augimo tempas pastaraisiais metais – įspūdingas. BVP kyla kaip ant mielių – daugiau kaip 7 proc. per metus – ir beveik visi, tarp jų ir Vyriausybė, negali tuo atsidžiaugti. Tačiau kokie yra tikrieji šio augimo šaltiniai ir ar tai nėra viso labo trumpalaikė fiesta, už kurią turėsime brangiai

sumokėti? Šių metų gegužės 21-ąją „The Economist Intelligence Unit“ („The Economist“ grupės analitinis ir konsultavimo padalinys) paskelbė straipsnį apie Baltijos valstybių makroekonominės tendencijas ir galimus jų aštrėjimo padarinius. Tos tendencijos – gerokai didesni paskolų portfelių, palyginti su BVP, augimo tempai, žymūs einamųjų sąskaitų ir užsienio prekybos deficitai, daug spartesnis darbo užmokesčio, palyginti su darbo našumu, didėjimas. Jei tokios tendencijos laikosi pakankamai ilgai, kaip rodo kitų šalių praktika, sukuriamos didelės makroekonominės disproporcijos, greitai kyla vartojimo prekių bei paslaugų ir nekilnojamojo turto kainos, o tai gali lemti jų korekcijas ar net finansų krizes. Baltijos valstybėms, jei dabartinės tendencijos nesikeis, straipsnyje prognozuojamas toks ekonomikos raidos scenarijus: didėjanti infliacija ir ilgalaikis eksporto konkurencingumo praradimas. Nors atsirandančios makroekonominės disproporcijos Lietuvoje ne tokios pastebimos kaip kaimyninėje Latvijoje, tendencijos, deja, – tos pačios. Šioms tendencijoms koreguoti pasaulyje dažniausiai naudojamos pinigų (monetarinės) politikos priemonės, kuriomis siekiama sureguliuoti pinigų kiekį ekonomikoje. Lietuvoje jau keliolika metų gyvuojantis valiutų valdybos modelis beveik panaikina monetarinio poveikio priemonių taikymo galimybes, dėl to darosi neįmanoma koreguoti šių ekonomikos tendencijų. Turint omenyje dar ir tai, kam priklauso dauguma Lietuvoje veikiančių komercinių bankų, galima teigti, kad Lietuvos bankas dabar tėra Europos centrinio banko padalinys ir neatlieka esminių valstybės centrinio banko funkcijų. Pinigų kiekis rinkoje kasmet didėja bent po 20 proc. Tai – intensyvaus paskolų portfelio augimo, arba, kitaip tariant, kreditinių išteklių „importo“ padarinys. Tokio augimo, smarkiai lenkiančio BVP plėtros tempus, įtaka kainų lygio kilimui – neišvengiama. Todėl deklaruojamas pagrindinis Lietuvos banko tikslas – palaikyti kainų stabilumą – tėra tuščia frazė. Bankų paskolų portfelio augimas (daugiausia – dėl didžiųjų užsienio motininių bankų finansavimo) ir Europos struktūrinių bei kitų paramos fondų lėšos yra pirminiai šalies ekonomikos augimo šaltiniai. Pasiekus skolinimosi lubas ir išsekus paramos fondų lėšų srautui, galima sulaukti ilgalaikio ekonominio sąstingio laikų. Nustojus augti vidaus vartojimui bei investicijoms į nekilnojamąjį turtą ir toliau įsivyrėjant katastrofiškoms užsienio prekybos balanso tendencijoms, ekonomikos augimo šaltinių neturėsime. Kiek šaržuojant galima teigti, kad kasame sau makroekonominę duobę ir šio proceso intensyvėjimą vadiname ekonomikos augimu. Arba, kitaip tariant, ekonomikos augimas yra pasiskolintas, bet skolos grąžinti, deja,

neturėsime iš ko. Neužmirškime augančių energijos išteklių kainų ir ateityje tik didėjančios priklausomybės nuo jų (jau vien dėl nenumaldomai artėjančio Ignalinos atominės elektrinės 2-ojo bloko uždarymo) – ir ekonomikos ateitis pasirodys visai niūri. Esant tokioms ekonomikos tendencijoms, bet drauge egzistuojant ir nepriklausomai valstybės pinigų politikai, vietinės palūkanų normos ir pats doslito kurso korekcijai (atsisakius valiutų valdybos modelio) galbūt ir yra, realiai tai vargu ar įmanoma. Tačiau, jei taip atsitiktų, paėmusiems bankų paskolas gyventojams kiltų rimtų finansinių problemų. Juk bent pusė būsto paskolų, išduotų gyventojams, susieta su dabartiniu lito ir euro kursu. Kitaip tariant, valiutų kurso riziką prisiėmė paskolų gavėjai. Palyginti su šia rizika, palūkanų rizikos, kurią taip pat dažniausiai prisiima paskolų gavėjai, įtaka kol kas yra santykinai nereikšminga, nors beveik neabejojama, kad palūkanų normos Europos Sąjungoje (ES) ir toliau kils. Taigi paskolų aptarnavimo išlaidos gyventojams tikrai didės. Lieka tikėtis, kad nesusiklostys tokia padėtis, kokia buvo susiklosčiusi JAV – ten per kelerius metus palūkanų normos išaugo maždaug 4 procentiniais punktais, nors to mažai kas iš paskolų gavėjų tikėjosi. Tai buvo viena dabartinės kai kurių nekilnojamojo turto rinkos segmentų JAV krizės priežasčių.

Taigi ne tik Lietuvos ekonomikos valdymas, bet net ir gyventojų paskolų grąžinimo išlaidos priklauso nuo veiksnių, susijusių su finansų rinkų ir ekonomikos tendencijomis svarbiausiose ES šalyse, o ne čia, Lietuvoje. Neužmiršdami ir jau aptarto didelio užsienio kreditinių ir kitų finansinių išteklių vaidmens mūsų ekonomikoje, paklauskime savęs – ar savarankiškos pinigų politikos atsisakymas nereiškia ir dalinio ekonominio suvereniteto praradimo?

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Remdamiesi S. Jakeliūno straipsniu ir nominalių ir realių dydžių teorija, įrodykite, kodėl skolinti pinigai stabdo ūkio plėtrą?
2. Kokie Lietuvos ūkio plėtros veiksniai aptarti S. Jakeliūno straipsnyje?
3. Kaip jūs vertinate straipsnio autoriaus pasvarstymus dėl tolesnės ūkio plėtros galimybių?

Nelegalūs atlyginimai vokeliuose tvirtai įleido šaknis Lietuvoje ir bent artimiausiu metu neketina išnykti. Ilgalaikę jų išlikimo galimybę leidžia prognozuoti atliktas šalies gyventojų ir visuomenės nuomonės lyderių – prosumerių – tyrimas. Jo metu paaiškėjo, kad visą ar dalį atlyginimo vokelyje sutiktų gauti 36 proc. prosumerių ir 44 proc. gyventojų. Būsimas visuomenės elgsenos tendencijas per artimiausius 6–18 mėnesių atspindinčių prosumerių tyrimas leidžia daryti išvadą, kad atlyginimai vokeliuose iš mūsų gyvenimo trauktis neketina. Kaip rodo ankstesnių tyrimų patirtis, prosumerių prognozės Lietuvoje, kaip ir kitose panašius tyrimus atliekančiose šalyse, pasitvirtina. Iki šiol atlyginimus vokeliuose prisipažino gavę 37 proc. tyrime dalyvavusių prosumerių ir 21 proc. gyventojų. Prieš keletą metų kiek atslūgęs atlyginimų vokeliuose bumas į naujas aukštumas vėl ėmė kilti 2010-aisiais, kai Lietuvoje buvo užfiksuotas didžiausias per pastaruosius aštuonerius metus nedarbo lygis – 17,8 proc. Tačiau atlyginimų vokeliuose klestėjimas sietinas ne tik su žmonių noru išsaugoti darbo vietą, užsitikrinant iš to gaunamas pajamas. Beveik trečdalis gyventojų atlyginimą vokelyje gavo 2003–2007 metais, kai nedarbo lygis kasmet laipsniškai mažėjo: nuo 12,7 proc. 2003 m. iki 4,3 proc. 2007 m., o minimali mėnesinė alga (MMA) šiuo laikotarpiu truputį didėjo: 2003 m. ji buvo 430, o 2007 m. – 700 litų. Kokios priežastys? Mažą mėnesinę algą finansų analitikai įvardija kaip vieną iš priežasčių, lemiančių atlyginimų vokeliuose klestėjimą. Tai liudija ir atliktas tyrimas – prosumeriai, kurių pajamos šeimos nariui mažesnės nei 1100 litų, dažniau yra gavę ir labiau sutiktų gauti atlyginimus vokeliuose nei daugiau uždirbantys. Tebevykstant ginčams dėl MMA didinimo, Lietuvoje išlieka palanki dirva nelegaliems atlyginimams klestėti: atlikto tyrimo duomenimis, atlygio vokelyje nesutiktų gauti tik 31 proc. prosumerių ir 41 proc. gyventojų. Padėtis pasikeistų nebent tuo atveju, jei nesutinkančiųjų gauti tokį atlygį gretas papildytų trečdalis neapsisprendusių prosumerių, kurie dar nežino, ar sutiktų dirbti, darbdaviui pasiūlius mokėti neoficialų atlyginimą. Tarp gyventojų neapsisprendusiųjų dirbti už neoficialų atlygį yra gerokai mažiau – vos 15 proc. Apklausą atlikusi tyrimų agentūra „RAIT“ apklausė daugiau kaip tūkstantį 15–74 metų Lietuvos gyventojų tiesioginio interviu būdu ir 100 prosumerių internetu (CAWI) naudodama prosumerių panelį. Apklaustų Lietuvos gyventojų pasiskirstymas

atitinka Lietuvos gyventojų pasiskirstymą pagal amžių, lytį, išsimokslinimą, gyvenamąją vietą.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Kokios yra atlyginimo vokeliuose priežastys Lietuvoje?
2. Kokios yra atlyginimų vokeliuose kitimo tendencijos?
3. Ar galima situacija, kai, didėjant MMA, atlyginimai vokeliuose didės?

Šaltinis: Tyrimas: Lietuvai pirmininkavimo ES nauda – 0,5 % BVP prieaugis // www.verslozinios.lt, 2011 11 04

Šalies ekonomikai su Lietuvos pirmininkavimu Europos Sąjungai susijusi veikla turėtų atnešti ne mažesnę kaip 0,5% bendrojo vidaus produkto prieaugį. Tokias išvadas padarė tyrimą apie numatomą pirmininkavimo ES poveikį Lietuvos ekonomikai atlikusi konsultacijų įmonė „Ernst&Young Baltic“ (E&Y), skelbia tyrimą užsakiusi Užsienio reikalų ministerija (URM). Anot išvadas penktadienį pristaciausio Lino Dičpetrio, E&Y valdymo konsultacijų partnerio, pirmininkavimo pridėtinė vertė ekonomikai, sukurta tiesioginių išlaidų renginiams Lietuvoje, išaugusio turizmo, eksporto bei investicijų, galėtų siekti daugiau kaip 190 mln. Lt. URM pranešime nurodo, kad pirmininkavimas ES Tarybai 2013 m. antrąjį pusmetį didžiausią tiesioginį teigiamą poveikį darys šalies turizmo sektoriui – per šešis pirmininkavimo mėnesius į Lietuvoje numatytus 180 renginių laukiama atvykstant daugiau nei 30 000 svečių. Ministerija aiškina, jog teigiamas poveikis pirmininkaujančios šalies eksportui ir tiesioginėms užsienio investicijoms pasireiškia dėl padidėjusio šalies žinomumo bei pagerėjusio įvaizdžio. Audronius Ažubalis, užsienio reikalų ministras, tikina, kad Lietuva renkasi taupaus pirmininkavimo ES modelį – daryti tai, kas būtina, daugumą renginių organizuojant Briuselyje. Vyriausybė yra paskelbusi, kad Lietuvos pirmininkavimas ES 2013 m. antrą pusmetį šalies biudžetui daugiausiai kainuos 214 mln. Lt.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Pasvarstykite, kokia galėtų būti 190 mln. litų vertės BVP struktūra (pagal išlaidas, pagal pajamas, pagal pridėtinę vertę) Lietuvai pirmininkaujant ES.

2. Paaiškinkite, kokia yra turizmo įtaka šalies makroekonominiams rodikliams (BVP, BNP, NP ir t. t.).
3. Koks yra ryšys tarp pirmininkavimo ES ir tiesioginių užsienio investicijų?
4. Įvertinkite Lietuvos pirmininkavimo ES naudą, kai tai šalies biudžetui kainuos 214 mln. litų?

Šaltinis: Čičinskas J. 2007: Kas nuvainikuos BVP? // Lietuvos ūkis kelyje į rytdieną. – Vilniaus universiteto leidykla, 2009. – 252–255 p.

Ką tik paskelbtas šių metų trečiojo ketvirčio šalies bendrojo vidaus produkto (BVP) augimo antrasis įvertis: BVP padidėjo 10,8 proc. (palyginti su pernykščiu trečiuoju ketvirčiu). Realusis vidutinis darbo užmokestis išaugo 10,9 proc. (nominalusis – 17,9 proc.), iš to skaičiaus valstybės sektoriuje jis padidėjo 6 proc., privačiame – 14 proc. (nominaliai – atitinkamai 12 ir 22 proc). Natūralu, tiesiog kaista mažmeninės prekybos apyvarta – per praėjusius dešimt mėnesių ji padidėjo beveik 19 proc. (lyginamosiomis kainomis). Taigi, BVP kyla net realiai (infliacija tą kilimą „išgražina“ dar didesniais skaičiais, tik jie čia nereikalingi, nes kalbėsime apie gerovės kilimą) ir atsiranda gera proga įdėmiau pasižiūrėti į BVP rodomą mūsų vartojimo ir investavimo augimą. Dingstį davė prieš gerą savaitę Briuselyje Europos Komisijos (EK) iniciatyva vykusį tarptautinę konferenciją, skirta periodiškai iškeliama klausimui – ar nėra tikslesnio gerovės rodiklio nei BVP? Kaip išmatuoti tautos pažangą, jos tikrą turtą ir gerovę? BVP yra šalies gyventojų pajamos, gautos gaminant ir parduodant prekes ir paslaugas. Tās pajamos virsta išlaidomis perkant tas prekes ir paslaugas, todėl BVP skaičiuojamas ir pagal pajamas, ir pagal išlaidas. To užtenka, kad suabejotume jo, kaip gerovės mato, tikslumu. Juk pajamos ir išlaidos gali būti daromos mūsų pačių turto sąskaita. To turto, kurio reikės mums kitais metais ar vėliau. Jei mes šįmet suvalgėme bulves, atidėtas sėklai, tai mūsų šiųmetis BVP išaugo būtent tuo dydžiu, koku mes būsimė skurdesni kitąmet, kai bulvių nebegalėsime užsiauginti ir teks verstis mažesniais ištekliais. Jei sunaudojome naftą anksčiau, nei sukūrėme būdą gauti kurą ir energiją pasitelkę branduolinę sintezę, tai teks verstis mažesniu energijos kiekiu. Jei šįmet įsukome pajamų vaikymosi refleksą virš normalių „apsukų“, tai kitąmet jau labai nusiminsime, jei nepadidinsime pajamų tokiu dydžiu, koku jau įpratome. Ir taip toliau. Antra, BVP rodiklyje neatsispindi

rinkos vertės neturinčios gėrybės (pavyzdžiui, aplinkos kokybė ir jos kitimas, žmonių paslaugos vienas kitam – šeimose, šeimynose, kaimynų ir kitokiose bendruomenėse, jis taip pat visiškai ignoruoja gėrybių paskirstymo visuomenėje ypatybes). Pavyzdžiui, tyrimai parodė, kad Danijoje ir Norvegijoje vaikų, kai jie suauga ir ima gyventi savarankiškai, 20 proc. pajamų lemia šeimos, kurioje jie užaugo, pajamos, o JAV ir Didžiojoje Britanijoje net 50 proc. vaikų pajamų nulemia jų šeimos pajamos, nes pastarosiose studijos universitetuose yra mokamos, o Danijoje ir Norvegijoje studijų kaštus dengia visa visuomenė.

Kanadiečiai mokslininkai patyrė ir nustatė: BVP vienam gyventojui didėja, taip pat didėja skyrybų skaičius, nusikalstamumas ir išlaidos azartiniam lošimams. Amerikiečių mokslininkai pasiūlė alternatyvą BVP kaip gerovės mato rodikliui – tikros pažangos rodiklį (TPR). Jis apskaičiuojamas vartojimo išlaidas (priklausančiai nuo BVP) koreguojant pajamų nelygybės indeksu, taip pat pridodant grynąsias investicijas, namuose (šeimose) atliekamų darbų vertę, aukštojo išsimokslinimo teikiamą naudą, savanoriškos veiklos (labdaros organizacijose ir pan.) sukuriama naudą ir atimant tai, kas tikrai blogina gyvenimą, bet nėra apskaitoma pajamose: nusikaltimų daroma žala, laisvalaikio praradimus, nuostolius dėl nedarbo, būtinumo toli važinėti į darbą, nelaimingų atsitikimų žala, aplinkos teršimo žala, nepaliestos gamtos, miškų bei dirbamų žemių praradimą, nereprodukuojamų išteklių išsekimą, klimato kaitą, įsiskolinimą užsienio šalims. Apskaičiuavę visa tai amerikiečiai gavo tokį rezultatą: 1950–2004 metais BVP vienam gyventojui JAV pašoko nuo 11 762 dol. iki 36 595 dol., tačiau TPR vienam gyventojui, iš pradžių kiek didėjęs, nuo 1970 metų nebesikeičia (sudaro 14–15 tūkstančių dol.). Jei paklaustume amerikiečių, ar jie dabar laimingesni nei 1970 metais ar, tarkime, 1980 metais, išgirstume, be jokios abejonės, tik tokios išvados patvirtinimą. Vadinas, BVP didinimas tą gerą dvidešimtmetį Amerikoje buvo iš esmės beprasmis. Naudos ir laimės žmonėms jis nesuteikė. Į kažką neatsižvelgta, rutiniškai stengiantis gaminti kasmet vis daugiau prekių ir teikti paslaugų. Žurnalas „The Economist“ ėmėsi apskaičiuoti subjektyvųjį gyvenimo kokybės vertinimą pasaulio šalyse ir palyginti jį su BVP vienam gyventojui (atsižvelgiant į perkamąją galią) kiekvienoje šalyje. Švedija pagal gyvenimo kokybės vertinimą užima pasaulyje 5 vietą, o pagal BVP ji yra 19 vietoje (2005 metų duomenys); taigi, skirtumas plus 14. JAV, atvirkščiai, – pagal BVP ji 2 vietoje, pagal gyvenimo kokybę – 13 (skirtumas – 11). Analogiškai gyvenimo kokybė

atsilieka nuo pajamų pagal BVP Didžiojoje Britanijoje (-16), taip pat mūsų padangėse: Latvijoje (-19), Lietuvoje (-22), Estijoje (-29), Baltarusijoje (-32), Rusijoje (-50). Europos Komisija taip pat baudžiasi rasianti naujus, tikslesnius gerovės rodiklius. Jau 2008 metų pradžioje ji pateiks veiksmų planą tvariam augimui ir vartojimui pradėti įgyvendinti. 2010 metais turėtų būti parengta apskaitos sistema, kuri tiesiogiai įvertintų, greta įprastų ekonomikos parametrų, su aplinkos išsaugojimu susijusius rodiklius. Tārodiklių sistema labiau orientuos į tvarų, stabilų ekonomikos augimą ir gerovės kilimą. Kitaip tariant, jie mažins žalą ir grėsmes, kurias didina primityviu tampantis orientavimasis vien į BVP augimą. Jei dėl tokių rodiklių bus sutarta, jie taps politinių sprendimų kriterijais. Esminė tokių paieškų priežastis aiški – nepalaujamas pajamų ir turto didinimas ne tik mažina savo teigiamą prasmę, bet ir ima grėsti esamam gerovės lygiui. BVP vienam gyventojui kaip laimės rodiklis yra tik „išėitis iš bėdos“, o ne tikrasis gerovės indikatorius. Kaip mums visiems pavyks susitarti dėl naujų gerovės rodiklių – jau visai kitas klausimas. Svarbiausia, kad mūsų nuomonės visi kiti paklaustų, o išklaušę – atsizvelgtų. O dar svarbiau – mums tą nuomonę turėti.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Paaiškinkite, kuo yra ydingas BVP kaip gerovės rodiklis?
2. Pasvarstykite, kodėl turto didėjimas kelia grėsmę šalies gerovei?
3. Atlikite tyrimą, t. y. apskaičiuokite gerovės nuostolius dėl būtinumo toli keliauti į darbą.

2.3. Vartojimo ir taupymo modeliai

Šaltinis: Prognozė: 2012 m. verslui ir vartotojams bus nelengvi // www.verslosavaite.lt, 2011 11 17

Ekonomistai sutaria, kad 2011 m. sulėtėjęs pasaulio ekonomikos augimo tempas 2012 m. daugelyje valstybių gali virsti recesija. Vertinant Lietuvos padėtį, ekspertų teigimu, ją gerina tai, kad šalis nėra susaistyta didesnių finansinių įsipareigojimų, gali laisviau priimti fiskalinės politikos sprendimus. Tačiau Lietuvai reikėtų stabilizuoti viešųjų finansų padėtį ir sumažinti valstybės deficitą, nedarbo lygį. Krizės nėra naujas ar keistas reiškinys; – teigė kreditų draudimo kompanijos „Coface Lenkija“ Rizikos departamento

direktorius Marcinas Siwa, pristatydamas makroekonominės pasaulio rinkų apžvalgą antrus metus iš eilės organizuotoje kreditų draudimo kompanijos „Coface Lietuva“ ir „Danske Banko“ rizikos valdymo konferencijoje. „Periodai tarp krizių vis trumpėja. O pastarasis ekonomikos nuosmukis buvo vienas skaudžiausių istorijoje. 2010 m. buvo pakankamai geri metai šalių ekonomikoms, 2011-aisiais kilimas sulėtėjo, o 2012 m. turėtų būti dar sunkesni“, – kalbėjo M. Siwa. Draudimo ekspertas pažymėjo, kad net ir Brazilija, Kinija, Indija bei Turkija, būdamos pagrindinėmis kylančios pasaulio ekonomikos varomosiomis jėgomis, neišvengs ūkio recesijos 2012 metais. Kalbėdamas apie Graikijos situaciją Marcinas Siwa pažymėjo: „Jei Graikija išeis iš euro zonos, šio pokyčio padarinius pajus visos Europos valstybės, nesvarbu, priklauso jos Europos Sąjungai, ar ne. Ekonomikos svyravimai paliečia net periferines šalis. Tuo tarpu euro nuvertėjimas atneštų tik trumpalaikę naudą euro zonos eksportuotojams“. „Danske Banko“ vyriausioji analitikė Baltijos šalims Violeta Klyvienė, konferencijoje apžvelgusi Baltijos regiono ekonomikos plėtros tendencijas, akcentavo tiesioginę šalių ekonomikos priklausomybę nuo makroekonominių sąlygų. Nors ji ir sutiko su Marcinu Siwa dėl ateityje dažnėsiančių neišvengiamų ekonomikos nuopuolių, vis dėlto teigė, jog Baltijos šalys yra gerai pasiruošusios galimoms krizėms, pasižymi teigiamais eksporto rodikliais. Pastariesiems gerėjant, stiprėja šalies ekonomika, nemaža dalis iš eksporto gaunamų pajamų investuojama į vidinę šalies rinką. Ekspertė kaip Baltijos šalių lyderę išskyrė Estiją, kurios ekonomikos augimo tempas 2011 m. pirmąjį pusmetį buvo 8,9 proc. Tuo tarpu Lietuvoje pirmąjį šių metų pusmetį vidaus vartojimas augo greičiau, nei buvo tikėtasi. Investicijos antrąjį šių metų ketvirtį augo 23 proc., lyginant su tuo pačiu laikotarpiu 2010 m., tačiau eksporto augimo tempas pradėjo lėtėti. Panašios tendencijos turėtų išsilaikyti iki metų pabaigos.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Aptarkite ryšį tarp eksporto ir vartojimo. Ar didina taupymą eksportas?
2. Pasvarstykite, kodėl „periodai tarp krizių vis trumpėja“?
3. Paaiškinkite, kuri šiuolaikinė vartojimo teorija paaiškina vartojimo mažėjimą nuosmukio metu.

4. Naudodami Keynes'o modelį, grafiškai pavaizduokite vartojimo ir taupymo kitimą nuosmukio metu. Aptarkite: a) funkcijų nuolydžio kitimo tikimybę; b) funkcijų poslinkio tikimybę.

Šaltinis: Lietuvos gyventojai atveria pinigines pirkiniams // www.Verslosavaite.lt, 2011 11 10.

Po porą metų užsitęsusio nuosmukio, gyventojai pamažu pradeda vėl daugiau pirkti: pamažu gerėja beveik visi mažmeninės prekybos apyvartos rodikliai, pastebi SEB banko šeimos finansų ekspertė. „Sunkmečiu išaugęs žmonių susidomėjimas alternatyviomis reikalingų daiktų pirkimo galimybėmis nemažėja ir pradėjus gerėti ekonominei situacijai. Gyventojai vis daugiau perka internetu, paštu, pigesnių prekių įsigyja lankydamiesi užsienyje“, – teigia SEB banko šeimos finansų ekspertė Julita Varanauskienė. Šalies vidaus prekybos statistika rodo, kad pamažu pirkėjai sugrįžta į parduotuves. Pavyzdžiui, nespacializuotų parduotuvių, kuriose daugiausia prekiaujama maistu (tarp šių parduotuvių rikiuojasi ir didieji prekybos centrai), apyvarta per pirmus aštuonis šių metų mėnesius yra maždaug 7 proc. didesnė negu per atitinkamą praėjusių metų laikotarpį. „Paprastai vartoti daugiau pradeda tik po kurio laiko, kai pastebimas bendras ekonomikos augimas, mat gyventojų pajamos pradeda didėti šiek tiek vėliau negu įmonių“, – sako J. Varanauskienė. „Palyginę pirmus aštuonis šių metų mėnesius su atitinkamu praėjusių metų laikotarpiu, matome, kad naudotų daiktų parduotuvių, užsakomojo pirkimo paštu ir internetu apyvartos augimo tempai. Kaip rodo Statistikos departamento pateikiami duomenys, paštu ir internetu bei naudotų daiktų per pirmus aštuonis šių metų mėnesius šiomet nupirkta vidutiniškai po 30 proc. daugiau negu pernai per tą patį laikotarpį. Apie dažnesnes ir didesnes Lietuvos gyventojų išlaidas užsienyje galima spręsti ir iš atsiskaitymo kortelėmis statistikos: Lietuvos banko duomenimis, Lietuvoje išduotų mokėjimo kortelių operacijų, atliktų užsienyje, suma šiais metais yra didesnė vidutiniškai 25 proc. didesnė negu pernai. „Sunkmečiu įgyti įgūdžiai ieškoti pigesnių prekių nepamirštami ir ekonomikai atsigaunant. Pasimokę iš krizės, gyventojai ir toliau ieško galimybių mokėti už prekes mažiau: domisi akcijomis ir nuolaidomis, ieško informacijos apie prekes ir jų kainas ne tik aplinkinėse parduotuvėse, drąsiai derasi“, – teigia ekspertė. Tačiau kartais iš pirmo žvilgsnio racionalus pirkimas gali lemti visai nepageidautinas pasekmes. „Nereikėtų pamiršti, kad aklas mažesnių kainų vaikymasis kartais gali duoti priešingų rezultatų: susiviliojus

nuolaidomis, prisiperkama nereikalingų daiktų. Išlaidos perkant internetu, kai nereikia kelti kojos iš namų, taip pat ne visada būna apgalvotas. Kad atastos galimybės pirkti pigiau nepakenktų pačiam pirkėjui, svarbu nepamiršti tokius pirkinius ir toliau kruopščiai planuoti ir tokio plano laikytis“, – perspėja šeimos finansų ekspertė.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Pakomentuokite teiginį „Paprastai vartoti daugiau pradėdama tik po kurio laiko, kai pastebimas bendras ekonomikos augimas“. Pasvarstykite, kokios išlaidos lėmė Lietuvos ūkio atsigavimą.
2. Kokią įtaką BVP didėjimui gali turėti pernelyg kruopštus pirkinių planavimas?
3. Apsvarstykite straipsnyje pateiktų alternatyvių reikalingų daiktų pirkimo galimybių įtaką šalies BVP .
4. Naudodami Keynes'o modelį, grafiškai pavaizduokite vartojimo ir taupymo kitimą Lietuvoje, kai „išduotų mokėjimo kortelių operacijų, atliktų užsienyje, suma šiais metais padidėjo vidutiniškai 25 proc. palyginti su praėjusiu laikotarpiu“.

Šaltinis: Čičinskas J. 2008: Apie neįmanomą derinį – infliaciją, taupymą, investicijas // Lietuvos ūkis kelyje į rytdieną. – Vilniaus universiteto leidykla, 2009. – 349–352 p.

Taupymas (taupomų pajamų ir disponuojamų pajamų santykis) Lietuvoje, kaip ES narėje, labai mažas. Europos Komisijos duomenimis, 2005 metais jis sudarė 1,5 proc. (palyginti – Vokietijoje taupoma 16 proc. disponuojamų pajamų, Prancūzijoje – 15 proc., Slovėnijoje – 14 proc.; ES vidurkis – 14 proc.). Tai būtų katastrofa – jei ne galimybės skolintis kapitalą užsienyje ar kitais būdais jį iš ten prisikviesti. Tie būdai nėra mums labai vaisingi – tiesioginės užsienio investicijos santykiškai nedidelės, skolinimasis nors ir vyksta, bet nelabai augimui perspektyviems projektams (daugiausia – finansuoti gyvenamųjų namų statybą, nes skolinasi daugiausia šalies bankai). Naudojamės užsieniečių santaupomis nei labai intensyviai, nei itin sėkmingai. 2005 metais tik vos vos viršijome ES vidurkį (bendrojo kapitalo formavimo apimtį, palyginti su nefinansinių bendrovių pridėtine verte): investavome 23 proc. naujai sukurtos verslo įmonėse vertės, o ES vidurkis buvo 22 procentai. Taip pasivyti ES senbuvų neįmanoma. Veržliausios naujosios ES narės investavo

gerokai daugiau: Estija 32 proc., Latvija – 37 proc., Slovakija – 41 procentą. Tiesa, kitos tvarkėsi panašiai kaip Lietuva. Investicijų Lietuvos ūkyje itin reikia, nes mums kapitalo vis labiau reikės ir ten, kur kitu atveju išsiverstume su darbo jėga (visada yra tam tikras darbo ir kapitalo pakeičiamumas). Gyventojų skaičius dar ilgai nedidės arba didės menkai (pats gyventojų skaičius nieko neduoda bendrojo vidaus produkto (BVP) vienam gyventojui rodiklio požiūriu – jei visa kita nekinta, bet natūralus gyventojų prieaugis neleidžia mažėti visų gyventojų darbingo amžiaus žmonių daliai), o užimtumo didinimo galimybės nėra plačios.

2007 metais ES darbingų gyventojų užimtumo vidurkis buvo 65,4 proc., Lietuvoje – 64,9 procento. Čia įdomu tik tai, kad mūsų užimtumo struktūra kiek kitoniška. Lietuvoje dirba daugiau moterų nei ES vidurkis, ir mažiau vyrų – 2007 metais ES dirbo 58,3 proc. darbingo amžiaus moterų, Lietuvoje – 62,2 proc.; vyrų, atvirkščiai, – ES dirbo 72,5 proc., Lietuvoje – 67,9 procento. Tai, kad santykiškai daugiau mūsų vyriokų užsiima jokia arba, sakykime, neregistruojama veikla taip pat „gadina“ ūkio augimo statistiką (ne tik ją). Be to, verta atkreipti dėmesį į tai, kad „dirba“ ES reiškia, kad (2007 m. duomenimis) 18,2 proc. dirba ne visą darbo dieną (dauguma – pusę jos); Lietuvoje – tik 8,6 procento. Vokietijoje net 46 proc. dirbančių moterų dirba ne visą darbo dieną, Lietuvoje – tik 10 procentų. Galima spėti, kad šis „stilius“ Lietuvoje plėtosis, todėl didinti kiekvieno žmogaus per metus dirbamų valandų skaičių šalyje bus sunku. Lieka kapitalo investavimas gamybos (vertine išraiška) ir pajamų didinimo vardan. Ir būtent čia mums einasi sunkokai. 2006 metais paskelbta išsami Europos Komisijos studija apie ilgo laikotarpio darbo našumo ir BVP augimo perspektyvas šalyse narėse. Joje teigiama, kad BVP vienam gyventojui augimas Lietuvoje labai sulėtės: 2004–2010 metais jis vidutiniškai bus 7,0 proc. kasmet, 2011–2020 metais –4,8 proc, 2021–2030 metais – 2,5 proc. ir 2031–2040 metais – 1,7 procento. Demografinė sudėtis prastės (mažės darbingo amžiaus žmonių dalis), sąlygos taupymui didėti nebus palankios, dėl to investicijos vidaus santaupų sąskaita augs sunkiai, ir bendras rezultatas – Lietuva (kaip ir daugelis naujųjų ES šalių narių) turės didelių sunkumų vydamasi ES senbuves. Studijoje prognozuojama, kad 2010 metais BVP vienam gyventojui Lietuvoje, palyginti su ES senbuvėmis, bus 58 proc, 2030 metais – 86 proc, 2040 metais – 89 proc, 2050 metais – 87 proc. ir net būsim pasiviję Estiją, kuri tuo metu taip pat bus sustojusi ties 87 proc. lygiu,

ir jau gerokai atsilikę nuo Latvijos (94 proc. ES 15 lygio). Darbo našumas apskritai didėja tik investicijų (čia turime įskaičiuoti ir investicijas į žmogiškąjį kapitalą) dėka. 2006 metais apmokėjimas už darbą visomis jo formomis ES per metus vidutiniškai sudarė 30,7 tūkst. eurų, Lietuvoje – 8,1 tūkst. eurų, t. y. buvo beveik 4 (3,8) kartus mažesnis. Bet BVP vienam gyventojui, skaičiuojant pagal perkamąją galią, mažesnis už ES vidurkį tik dukart: 2006 metais jis buvo 56 proc. (2000 m. – buvo lygus 39 proc.). Kodėl taip? Jei pagaminame dukart mažiau, tai ir atlyginimai turi būti dukart, o ne keturiskart mažesni. Tai būtų visiškai teisingas samprotavimas – jei prekių ir paslaugų kainos būtų tokios pat kaip ES vidurkis. Tačiau kainų lygis Lietuvoje 2006 metais sudarė 56,6 proc. ES vidurkio (2000 m. buvo 52,7 proc., 1999 m. – 46,8 proc.). Taigi, už darbo pajamas Lietuvoje buvo galima nusipirkti beveik du kartus daugiau. Kitaip sakant, keturiskart mažesnės darbo pajamos realiąja perkamąja galia Lietuvoje buvo ne keturis, o du kartus mažesnės (keturiskart jos bus mažesnės, jei su jomis persikelsite į kurią nors ES šalį ir sumanysite ten apsikirpti, sumokėti už elektrą, pasinaudoti miesto transportu, išgerti kavos kavinėje ir t. t.). Lietuvoje gyvena maždaug 0,7 proc. visų ES gyventojų. Tačiau ES bendrojo vidaus produkto (skaičiuojant pagal lito kursą eurais) mūsų dalis tebuvo 0,23 procento. 2000 metais ta dalis buvo dar gerokai menkesnė – tik 0,13 procento. Mūsų ekonomiką kelia aukštyn dalyvavimas įgyvendinant tarptautinį darbo pasidalijimą. Neatsitiktinai mūsų ES eksporto dalis (šalių narių tarpusavio prekyba čia neįeina) 2000 metais buvo 0,1 proc., 2006 metais – jau 0,4 proc., importo – atitinkamai 0,3 proc. ir 0,4 procento. Infliacija, didinanti mūsų prekių ir paslaugų kainas tiek mums, litų savininkams, tiek užsieniečiams, eurų savininkams, yra nuožmiausias priešas mūsų prekybai, taupymui ir investicijoms, mūsų ekonomikai kilti ir mūsų šviesesnės gerovės perspektyvoms.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Remdamiesi straipsnyje pateiktais skaičiais, taip pat darydami prielaidą, kad autonominis vartojimas sudaro 500 litų, o disponuojamos pajamos yra 2000 litų, apskaičiuokite ribinį polinkį taupyti. Paaiškinkite, kodėl vidutinis polinkis taupyti ir ribinis polinkis taupyti nesutampa.

2. Pasvarstykite, koks yra TUI ir vidutinio polinkio taupyti ryšys.
3. Paaiškinkite, kaip keičiasi ir kodėl vidutinis polinkis taupyti didėjant kainoms.

2.4. Investicijos ir pajamos

Šaltinis: Taupymas ekonomikai nepadėjo // Izinios.lt

Jungtinės Karalystės valdžia ir ekonomistai liko šokiruoti: pernai metų paskutinių ketvirtį šalies ūkis susitraukė 0,5 procento. Konservatorių vyriausybei, priėmusiai itin griežtą 80 mlrd. svarų taupymo programą, tai itin stiprus smūgis. Opozicijoje esantys leiboristai akimirksniu pasinaudojo proga savo nuomonei išdėstyti. Jų manymu, vos atėję į valdžią konservatoriai ėmėsi per daug griežtų priemonių, reformos buvo per greitos, lėšos – per smarkiai apkarpytos. „Namų ūkiai ir verslas stebi, kaip auga nedarbas, kyla infliacija, tad faktas, jog ekonomika mažėja, reiškia tik tai, kad konservatorių pareiškimai apie išgelbėtą ekonomiką ar atsigavimą yra visiškai tušti“, – sakė šešėlinės vyriausybės ministras Edas Ballsas. Leiboristai siūlo peržiūrėti taupymo programą, ją liberalizuoti ir įvykdyti ne per ketverius, kaip numatyta, bet per dešimt metų. Kaltę dėl ekonominio smuktelėjimo konservatoriai suvertė itin atšiauriam žiemiškam orui, kuris Jungtinę Karalystę sukaustė gruodžio mėnesį. Esą jei ne orai, šalies bendrasis vidaus produktas (BVP) greičiausiai būtų nei augęs, nei mažėjęs. Kita vertus, tai gali reikšti ir tai, kad ekonomika nugrimzdo į stagnaciją kiek anksčiau, nei prasidėjo žiema, kelias savaites britų keliuose ir padangėje kėlusis chaosą. Londono finansininkai tikėjosi, kad 2010-ųjų paskutinį ketvirtį BVP augo 0,1–0,7 procento. Iki tol keturis ketvirčius iš eilės ekonomika po truputį stiebėsi į viršų. Ekonomistai įspėja, kad šie rodikliai – kur kas blogesni nei tikėtasi, todėl ekonomiką gali ištikti antrasis nuosmukis. Praėjusį mėnesį infliacija šoktelėjo iki 3,7 procento. Kai kurie analitikai baiminasi, kad Jungtinė Karalystė keliauja į nemalonų stagfliacijos glėbį: vienu metu auga ir nedarbo, ir infliacijos lygis. Britų finansų ministras George’as Osborne’as taupymo programos peržiūrėti nežada. „Net nekeliamo tokio klausimo, šis fiskalinis planas atkūrė tarptautinį pasitikėjimą, tad tik dėl vieno labai šalto mėnesio jo atsisakyti neketiname. Didžiąją Britaniją tai nuvestų į finansinę

krizę. Dėl blogo oro kurso nekeisime“, – sakė ministras. Iš statistikos biuro atskrieję duomenys iš karto paveikė ir Jungtinės Karalystės ekonominės būklės barometru vadinamą indeksą FTSE 100, jis krito 36 punktais. Svaras dolerio atžvilgiu taip pat smuktelėjo 1,5 cento. Vicepremjeras liberaldemokratas Nickas Cleggas aiškina, kad Jungtinės Karalystės ekonomika dar tik žengia pirmuosius žingsnius atsigavimo link. Konservatoriai tikina, kad tai dėl prasto oro praėjusį ketvirtį 0,7 proc. susitraukė paslaugų sektorius. Gruodį vangiai vyko statybos darbai, o mažmenininkams šis mėnuo buvo blogiausias per 12 metų. Tiesa, kai kurie ekonomistai skeptiškai žiūri į tokius kaltinimus: juk snigo ne tik Jungtinėje Karalystėje – chaosas tvyrojo daugelyje Europos šalių.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

Paaiškinkite, dėl kurių priežasčių keičiasi pusiausvyros pajamos įgyvendinant taupymo programos priemones.

1. Aptarkite lūkesčių įtaką šalies BVP. Analizei naudokite vartojimo ir investicijų funkcijas.
2. Aptarkite šalies taupymo programos ir stagflacijos ryšį.
3. Naudodami Keynes'o modelį, pavaizduokite taupymo priemonių poveikį šalies BVP.
4. Apskaičiuokite, kaip pasikeistų britų pusiausvyros pajamos įgyvendinus taupymo programos priemones, jeigu ribinis polinkis vartoti būtų 0,8.

Šaltinis: Leontjeva K. 2011: Brangios investicijos – našumo stabdys // www.lrinka.lt

Optimizmą dėl ekonomikos atsigavimo pamažu keičia nerimas dėl antrosios krizės bangos, todėl natūralu, kad vis dažniau girdime raginimus valstybėms stimuliuoti ūkį. Lietuvoje dažnai pasisakoma už daugiabučių modernizavimą. JAV prezidentas Barackas Obama pasiūlė Amerikos darbo vietų įstatymą, kurio tikslas, anot jo, remiant ekonomiką „grąžinti daugiau žmonių į darbą ir įdėti daugiau pinigų į darbuotojų kišenes“. Tiesa, spalio viduryje JAV Senatas šį planą atmetė. Tokių stimuliavimo programų esmė – remti ekonomiką iš tos pačios ekonomikos mokesčiais ištrauktomis lėšomis. Taigi logika šiuo atveju gan „minkšta“, nes tikimasi, kad pinigų deliojimas iš vienos kišenės į kitą ir grąžinimas atgal į pirmą kišenę leis sukurti ką nors naujo. Jei kas ir

pasikeis, tai tik į blogą – dalis pinigų iškris pro kišenėse esančias skylės – juos sunaudos biurokratai. Ekonomikos stimuliavimas skolintomis lėšomis – ne geresnis sprendimas, nes tai daroma ateities mokesčių sąskaita. Pripažinus, kad ekonomikos stimuliavimas mokesčių lėšomis neveikia, būtina ieškoti kitų būdų ekonomikai gaivinti. Lietuvoje vis laukiama vartojimo atsigavimo, tikintis, kad vidaus vartojimas padės „įsukti“ ekonomiką. Tai tiesa, tačiau tam, kad suvartotum, pirma juk reikia uždirbti! O uždirbame, neslėpkim, mažai. Viena pagrindinių to priežasčių – menkas darbo našumas. Pagal šį rodiklį Europos Sąjungoje (ES) užimame 5-ą vietą nuo galo. Darbo našumas gali būti mažas dėl įvairių priežasčių – prasto darbo organizavimo, motyvacijos nebuvimo, tačiau ne paskutinėje vietoje yra ir našių gamybos priemonių stoka. Todėl, norėdami daugiau uždirbti ir daugiau vartoti, turime ne tik gerinti darbo organizavimą ir motyvuoti darbuotojus, bet ir turėti daugiau našių gamybos priemonių – tai reiškia, kad įmonės privalo daugiau investuoti. Sėkmingos investicijos didina darbo našumą, įmonių pajamas ir leidžia kelti darbo užmokestį. Lietuvos investicijų lygis ES mastu yra dar labiau apverktinas nei darbuotojų našumas. Pagal privataus sektoriaus investicijų santykį su bendruoju vidaus produktu (BVP) Lietuva ES 2010 metais buvo antra nuo galo – absoliuti dauguma ES šalių, įskaitant mūsų artimiausias kaimynes ir konkurentes, investavo palyginti daugiau. Lietuvoje investuojant 11,5 proc. BVP, Lenkijoje tam buvo skirta 13,9 proc., Latvijoje – 14,4 proc., Estijoje – 15,2 proc., Bulgarijoje – net 18,9 procento.

Viena esminių žemą investicijų lygį Lietuvoje nulemiančių priežasčių – įmonės neturi laisvų apyvartinių lėšų investicijoms, pasiskolinti bankuose vis dar sudėtinga, o esant nerimui dėl ekonomikos ateities vargu ar sąlygos pasiskolinti artimiausiu metu gerės. Tačiau investicijas brangina ir valdžia, nes apskaičiuojant pelno mokestį investicijos nėra atimamos iš pajamų ir todėl apmokestinamos 15 proc. dydžio pelno mokesčiu. Jeigu šis mokestis būtų atšauktas ir investicijos atpigytų 15 proc., daugiau įmonių galėtų investuoti. Tokį sprendimą reikia priimti kuo skubiau, juk investicijų nauda paaiškėja ne per vienus, bet per 5–10 metų, todėl neinvestavus dabar mažiau prielaidų atsiranda atlyginimams kilti ateityje.

Šiuo metu galioja tvarka, leidžianti sumažinti pelno mokestį investicijoms, tačiau tik mažai jų daliai. Jeigu investuojama pakeičiant seną gamybos liniją

nauja, tai nėra laikoma minusuojama investicija. O kiek įmonių dabar išgali sukurti neegzistavusią liniją? Kiek įmonių turi rinkas, kad galėtų plėsti gamybą?

Net jei įmonė ir statytų naują gamyklą, tai minusuojama investicija nebus laikoma nei pamatai, nei sienos – tik patys įrenginiai. Kitaip tariant, esminei našumo didinimo priemonei, kai senus įrenginius keiti naujais, ši tvarka nėra taikoma. Taigi valdžia sutinka, kad investicijos yra gerai, bet tuo pat metu ji neleidžia minusuoti visų investicijų. 1997–2001 metais Lietuvoje galiojo tvarka, pagal kurią visos investicijos nebuvo apmokestinamos pelno mokesčiu. Taigi net ir Rusijos krizės metu Lietuvoje buvo investuota palyginti daugiau negu 2009 metais: 1998 metais investuota 21,3 proc. BVP, o 2009-aisiais – tik 13,2 proc. BVP.

Jeigu valdžia nori, kad gyvenimas Lietuvoje gerėtų ne tik vertinant pagal statistinius BVP augimo rodiklius, bet ir pagal realias gyventojų pajamas, būtina atpiginti investavimą ir sugrąžinti anksčiau galiojusį ir pasiteisinusį investicijų neapmokestinimą pelno mokesčiu.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

Pasvarstykite, kokia teorija remiantis investicijos Lietuvoje buvo apmokestintos pelno mokesčiu?

1. Kaip vertinate „biurokratų vartojimą“ BVP didinimo prasme?
2. Aptarkite investicijų apimtį lemiančius veiksnius.
3. Apskaičiuokite, kaip pasikeistų pusiausvyros pajamos Lietuvoje, jeigu investicijos padidėtų nuo 15 iki 25 proc. nuo BVP. Ribinis polinkis vartoti 0,75.
4. Naudodami Keynes'o modelį, įrodykite, kaip pasikeistų šalies BVP atpiginus investicijas.

Šaltinis: Čičinskas J. 2006: Pelno norime daugiau, o kur jį dėsime? // Lietuvos ūkis kelyje į rytdieną. – Vilniaus universiteto leidykla, 2009. – 97–100 p.

Statistikai įvertino mūsų ūkinę veiklą trečiame ketvirtyje ir nustatė esant jos sulėtėjimą. Pirmą ketvirtį BVP didėjo 8,5 proc., antrą – 8,4 proc., o trečią jau tik – 6,3 proc. (palyginti su atitinkamu 2005 m. ketvirčiu). Žinoma, tą „tik“ kiekviena ES šalis senbuvė paimtų į riebias kabutes – jos būtų laimingos pasiekusios tokį joms neįmanomą augimo tempą, bet ne apie jas čia kalbame.

Ekonomika nežada sustoti, investuojama toliau, antrą ketvirtį materialios investicijos padidėjo 26 proc., taigi, lyg ir yra iš ko augti ūkiui. Tiesa, iš tų investicijų sparčiausiai didėjo išlaidos pastatams, inžineriniams statiniams bei žemei įsigyti; skirtos įsigyti įrengimų, mašinų, transporto priemonių lėšos padidėjo tik 15 proc. Tai jau šioks toks paaiškinimas – vis didesnę dalį investicijoms skiriamų lėšų pasiima pasyvioji pagrindinio kapitalo dalis. Žinoma ir priežastis – smarkus pastatų bei žemės kainų didėjimas. Visa tai ir mažina investicijų į aktyviąją pagrindinio kapitalo dalį masą, ir silpnina jų efektyvumą (būsimos produkcijos kiekį, tenkantį vienam investuotam litui). Pastatų ir žemės kainų augimas anaip tol ne vien „skriaudžia“ verslą; verslas pats įsitraukia į žaidimą, spekuliacinio įkarščio metu rasdamas čia neblogą terpę greitai padidinti investuojamą kapitalą. Neproduktyvus, grynai spekuliacinis ir trumpalaikis kapitalo naudojimas stiprėja. Tokį jo naudojimą skatina iš ES struktūrinių fondų įvairioms įmonėms ateinančios lėšos (jų dėka taupomas nuosavas kapitalas, kurį galima panaudoti trumpalaikiam investavimui), tebetrunkanti eksporto plėtra ir ypač smarkus vidaus paklausos pagyvėjimas, didinantis įmonių įplaukas. 2006 metų antrą ketvirtį šalies įmonės už parduotas prekes ir suteiktas paslaugas gavo 26 proc. daugiau pajamų nei pernai metų pirmą ketvirtį. O pelnas pašoko beveik 1,5 karto. Štai dėl ko verslas ėmė jaudintis ir karščiuotis. Imama uždirbt vis stambiau. Pelnas yra būtina sąlyga nacionalinei ekonomikai keistis. Jis atpalaiduoja nuo per didelio naudojimosi bankų kreditais, paskatina ir atpigina investavimą. Prie pelno pridėjus bankų kreditus (bankai neturi kur dingti su savo pinigais, jie priversti skolinti) bei pagrindinio kapitalo nusidėvėjimui atkurti kaupiamas lėšas susidaro visai padoringos sumos ekonomikai plėtoti. Bet – stokojama idėjų. Lietuva netgi tapo palyginti nemaža kapitalo išvežėja – Eurostato duomenimis, 2005 metų tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje sudarė 0,8 mlrd. eurų, o Lietuvos tiesioginės investicijos užsienyje pasiekė 0,3 mlrd. eurų; taigi, antrojo ir pirmojo santykis yra 0,375. Tokio išvežamo ir įvežamo tiesiogiai investuojamo kapitalo santykio neturi nei Latvija, nei Estija, nei Čekija, nei Slovakija, nei Lenkija, nei Vengrija. Niekas neišveža kapitalo tiek daug ir neišveža tiek mažai (palyginti vieną su kitu), kaip mes. Kodėl? Todėl, kad Lietuvoje yra bendrovių, kurios uždirba jau labai nemažai; jos vis dar turi galimybių plėsti verslą, kurį seniai moka. Tai puiki alternatyva naujų idėjų paieškoms ir rizikai jas įgyvendinant. Trumpalaikė, žinoma, alternatyva. Verslas investuoja į tai,

ką jis gamina jau daug metų; gerina, modernizuoja, plečia veiklą – bet su tais pačiais galutiniais produktais, tegul ir tobulinamais: tai tekstilė, drabužiai, baldai, trąšos, naftos produktai, jūriniai laivai (jų korpusai), maisto produktai ir gyvi gyvuliai. Idėjų turi mokslininkai. Tiksliau – toje pusėje, kur dirba mokslininkai. Patys mokslininkai verslo idėjų neturi arba nesuvokia jų turį. Verslininkai gi tik miglotai žino, ką iš mokslininkų galima gauti arba paprašyti. Faktiškai ir tie, ir anie kol kas teišmoko ištarti „žinių ekonomika“; vietoj senovinio *pater noster*.

Mūsų visam verslui perorientuoti į Vakarų rinkas, į glaudesnius komercinius ir gamybinius santykius su ES šalimis nemažai padidėjo du smūgiai iš rytų. Vienas jų buvo 1993 metais, kai sutarties dėl prekybinių santykių su Rusija pasirašymas užtruko, Rusija visus metus nesutiko suteikti mūsų svarbiausioms eksporto prekėms standartinio režimo (taikė didesnius muitus) ir teko ieškotis rinkų kitose, vakarinėse pašalėse. Antras smūgis buvo Rusijos finansinė krizė 1998 metais, dėl kurios mūsų vėl įsibėgėjęs eksportas į tą šalį smuko žemyn, ir verslui teko antrąsyk ir dar ryžtingiau ieškoti stabilesnių, patikimesnių, reiklesnių, bet ir turtingesnių rinkų. Vėl ten pat – vakarinėje Europoje ir dar toliau. Tai nėra geriausias būdas mokytis reikalingų dalykų (šiuo atveju – apie būtinumą gerinti produkcijos kokybę, įsiklausyti į klientų norus ir užgaidas, nebijoti konkurencijos). Užtat – efektyviausias. Bet neįmanoma mūsų ekonomikai modernizuoti būtina sulaukti dramatiško gamybos augimo sulėtėjimo, dar didesnės emigracijos, kad sukrustumėm daug energingiau? Verslas turi liautis šnekėjęs apie tolesnį ir nepaliaujamą mokesčių mažinimą, nes šis banalus būdas dar labiau didinti įmonių pelną gresia visišku įmonių atpratimu nuo veiklos tobulinimo, kontaktų su mokslu ir pasaulio patirtimi (čia mokslas taip pat yra pirmas pagalbininkas) ieškojimo. Dėmesys turi būti sutelktas gamybos struktūrai ir technologinei pažangai. Duomenys rodo, kad 65 proc. šalies įmonių gamybos išlaidų vidutiniškai sudaro žaliavos, medžiagos, kuras, iš šalies pirktos paslaugos dar 18 proc., o atlyginimai – tik 9 proc., socialinio draudimo įmokos – 2,7 proc., mokesčiai – 0,5 proc. (Tai šių metų antro ketvirčio duomenys, bet ir visų 2005 metų skaičiai beveik tokie patys.) Iš tų skaičių matyti, kokia „sunkiasvorė“ mūsų ūkio produkcija, kokią juokingai mažą jos dalį sudaro atlyginimas už darbą, įskaitant ir socialinį jo draudimą. Tą struktūra rodo, kad gyvename ne „žinių“, bet „medžiagų ir kuro“ ekonomikoje. Labai laikas verslui imtis analizuoti nuosavą veiklą, išsiaiškinti didžiausius

sunkumus ir geriausias perspektyvas. Ne apie mokesčius, bet apie asortimentą, kokybę ir technologijas. Ir tada pakloti pasiūlymus vyriausybei ant stalo. Ir vyriausybė gal net taps laiminga, sužinojusi, ką ji turi daryti papildomai prie to, kad dieną naktį kalba apie žinių ekonomiką, technologinius parkus, pramoninius klasterius, verslo inkubatorius ir daugybę kitų nugirstų dalykų.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Įvardykite straipsnyje aptariamus investicijų plėtros veiksnius.
2. Pakomentuokite išvežamo ir įvežamo kapitalo santykį Lietuvoje, palyginkite su kitomis valstybėmis, apsvarstykite pasekmes šalies ūkiui.
3. Apibūdinkite „medžiagų ir kuro“ ekonomikos priežastis.

2.5. Grynasis eksportas

Šaltinis: Mačiulis N. 2011: Analitikas: ekonomikos augimą skatina išaugęs vidaus vartojimas // www.verslosavaite, 2011 10 10

Rugpjūčio mėnesį Lietuvos eksportas išaugo 5,2 proc., tačiau metinis augimas ir toliau lėtėjo. Per metus eksportas išaugo 22,4 proc. ir tai buvo lėčiausias metinis eksporto augimas šiomet. Eksporto, kuris iki šiol bene daugiausiai prisidėjo prie ekonomikos atsitiesimo, plėtra turėtų mažėti ir ateityje. Tikėtina, kad 2012 metais neatsižvelgiant į kainų pasikeitimo įtaką, eksportas išaugs apie 10 procentų. Nors didžiausia Lietuvos prekybos partnerė yra Rusija, į kurią eksportuojama apie 16 proc. visų prekių, į šią šalį keliauja tik 5 proc. lietuviškos kilmės prekių. Tuo tarpu Vokietijoje situacija priešinga – į šalį eksportuojama 9 proc. visų prekių, tačiau net 13 proc. visų Lietuvoje pagamintų produktų. Palyginti nedaug lietuviškos kilmės prekių iškeliauja į daugelį NVS šalių. Nors Baltarusijos rublis nuo metų pradžios nuvertėjo daugiau nei 60 proc., Lietuvos ekonomikai tai tikriausiai neturės didelės įtakos, nes į šią šalį iškeliauja tik 1 proc. visų lietuviškos kilmės prekių eksporto. Įskaičius ir reeksportuotas prekes, į Baltarusiją išvežama 6 proc. viso eksporto. Taigi, Lietuva yra daug labiau priklausoma nuo ES ekonomikos, o ne nuo Rytų valstybių būklės. Didėjant lietuviškos kilmės prekių eksportui, priešingai nei augant reeksportui, yra daugiau investuojama, sukuriama daugiau pridėtinės

vertės ir naujų darbo vietų. Todėl žymus paklausos susitraukimas ES šalyse, skirtingai nei NVS šalyse, realią ekonomiką paveiktų skaudžiau. Finansų rinkas supurtes nerimas Lietuvos gyventojų vartojimo kol kas smarkiai nepaveikė. Mažmeninės prekybos, išskyrus transportą, augimas rugpjūtį pasiekė 10,1 proc. ir buvo sparčiausias nuo 2008 metų pradžios. Maisto, gėrimų ir tabako vartojimas rugpjūtį augo kelis kartus sparčiau nei pirmąjį pusmetį – tikėtina, kad nemažos teigiamos įtakos tam turėjo ir kasos aparatais pradėta apskaityti prekyba turgavietėse. Rugpjūčio mėnesį itin paspartėjo ir mažmeninės prekybos automobilių degalais augimas. Per pirmuosius septynis šių metų mėnesius vidutinis metinis mažmeninės prekybos degalais augimas siekė 11 proc., o rugpjūtį jis paspartėjo iki 15,4 procento. Reikšmingos įtakos tam turėjo smulkios kontrabandos sumažėjimas dėl įsigaliojusių pasikeitimų, kai šeštąjį kartą kirtus sieną apmokestinamas į šalį įsivežamas kuras. Namų ūkiai ir toliau galėtų bent iš dalies atsverti mažėjantį eksporto augimą. Tačiau jau rugsėjo mėnesį krito visų sektorių pasitikėjimo rodikliai. Tolimesnės Lietuvos ekonomikos vystymosi perspektyvos itin priklausomos nuo pasaulinės ekonomikos būklės. Prasidėjus recesijai euro zonoje ir JAV, Lietuvos gyventojų ir įmonių lūkesčiai toliau kristų, o tai paskatintų daugiau taupyti bei atidėti vartojimą ir investicijas. Šiuo metu, priešingai nei 2008 metais, nėra objektyvių priežasčių, dėl kurių gyventojai turėtų mažinti vartojimą, o įmonės atidėtų investicinius planus. Deja, lūkesčių nulemtos savaiminio išsipildymo krizės nėra retas reiškinys.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Aptarkite eksportą lemiančius veiksnius.
2. Įvardykite priežastis, nulėmusias namų ūkių pasitikėjimo rodiklių kritimą Lietuvoje.
3. Pasvarstykite, ar gali turėti neigiamų pasekmių ūkiui intensyvi eksporto plėtra?
4. Naudodami Keynes'o modelį, aptarkite eksporto tempų sumažėjimo įtaką pusiausvyros BVP.
5. Naudodami Keynes'o modelį, aptarkite Baltarusijos rublio nuvertėjimo įtaką pusiausvyros BVP.

Šaltinis: Prieš palikdama Valdovų rūmus PST atliks darbų už 30 mln. Lt // www.vziniuos.lt, 2011 11 17

230 mln. Lt už Valdovų rūmų statyba iki šiol gavusi AB Panevėžio statybos trestas pasirašė 29,26 mln. Lt vertės sutartį dėl dalies rūmų baigiamųjų darbų. Anksčiau skelbta, kad mainais už taikų sutarties nutraukimą Kultūros ministerija bendrovei yra pasiūliusi atlikti 10 prioritetinių darbų. Statybos darbai dalyje Valdovų rūmų turėtų būti baigti 2013 m. gegužę. Nuo 2013 m. liepos Lietuva pradės pirmininkauti Europos Sąjungai. Posėdžius ketinama rengti reprezentacinėje Valdovų rūmų dalyje. Valdovų rūmų atstatymo generalinis rangovas AB Panevėžio statybos trestas ėmėsi 2002 m. Dar 2004 m. planuota, kad darbai bus baigti 2009 m. Vilniaus pilių direkcijos preliminariais skaičiavimais, Valdovų rūmams galutinai baigti reikėtų dar apie 110 mln. Lt. Tuomet rūmų statyba iš viso kainuotų apie 400 mln. Lt.

☐ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Nustatykite pajamų efektus, kuriuos sukels rūmų statyba kiekvienais metais (per 5 metus). Kaip pasikeis šalies pajamos, kai statyba bus baigta, t. y. šetaisiais metais?
 - a) kai naudojamos importinės medžiagos, dirba specialistai iš užsienio;
 - b) kai naudojamos lietuviškos medžiagos, dirba specialistai iš Lietuvos.

Tarkime, kad statybai kasmet skiriama po 80 mln. litų. Pinigai gaunami mažinant transferus. Šalies duomenys yra: ribinis polinkis vartoti lygus 0,75; ribinis polinkis importuoti yra 0,5; ribinė mokesčių norma sudaro 30 proc.

Šaltinis: Europos Sąjungos importas ir eksportas // www.lnks.lt, 2009

Europos Sąjunga – didžiausia pasaulio prekiautoja, kurios importas ir eksportas sudaro 20 % pasaulio importo ir eksporto. Laisva jos narių tarpusavio prekyba beveik prieš 50 metų padėjo sėkmingai sukurti ES. Todėl Sąjunga deda daugiausiai pastangų siekiant liberalizuoti pasaulio prekybą abipusei ir turtingų, ir neturtingų šalių naudai. Kliūčių laisvai prekybai ES panaikinimas daug prisidėjo prie jos klestėjimo, tai sutvirtino ES išpareigojimą siekti pasaulio prekybos liberalizavimo. ES valstybės narės panaikindamos tarpusavio

prekybos tarifus, taip pat suvienodino tarifus iš išorės importuojamoms prekėms. Tai reiškė, kad prekėms taikomas vienodas tarifas, nesvarbu, ar jos į ES įvežtos per Atėnų, ar per Hamburgo uostą. Todėl automobilis iš Japonijos, už kurį muitas sumokamas jį atvežus į Vokietiją, gali būti nuvežtas į Belgiją ar Lenkiją ir ten parduotas taip pat, kaip ir vokiškas automobilis. Papildomu muitu jis neapmokestinamas. Europos Sąjungos importas ir eksportas yra vienas didžiausių pasaulyje – tai buvo pasiekta tik liberalizavus prekių, paslaugų, darbo jėgos ir kapitalo judėjimą. Vidaus rinka padidino ES bendrovių galimybes konkuruoti pasaulinėse rinkose. Iki 1992 m., pradėjus įgyvendinti Vidaus rinkos programą, buvo manoma, kad ES įves prekybos kliūtis trečioms šalims ir skatins prekybą tik Bendrijos viduje. Tačiau pasaulinės prekybos rezultatai rodo ES vidaus rinkos atvirumą. ES eksportas į trečiašias šalis padidėjo nuo 6,9 % ES bendrojo vidaus produkto ir iki 11,2 % 2002 metais. 2002 metais ES svarbiausia eksporto (taip pat ir importo) partnerė buvo JAV. ES eksporte vyrauja mašinų ir automobilių pramonės produkcija (48 %), kiti pramonės gaminiai (27 %), chemijos produktai (15 %). Išvežama apie 5 proc. maisto produktų. ES taip pat daugiausia importuoja mašinų ir automobilių pramonės gaminių (38 %), kitų pramonės gaminių (28 %). Importo struktūroje trečią vietą užima energijos išteklių ir žaliavos. Maisto importas yra panašios apimties kaip ir eksportas. Dėl išaugusios prekybos spartėja viso pasaulio ekonominis augimas, tai teikia naudos visiems. Vartotojams turi platesnį prekių pasirinkimą. Dėl importuotų ir vietos prekių konkurencijos mažėja kainos ir didėja kokybė. Liberalizavus prekybą, našiausi gamintojai gali sąžiningai konkuruoti su konkurentais kitose šalyse, kurių vyriausybės turi sumažinti importo muitus, taikomus nacionalinėms bendrovėms apsaugoti. Per 10 vidaus rinkos egzistavimo metų prekyba ES vidaus rinkoje tapo paprastesnė. Sienų kontrolės panaikinimas sumažino prekių tiekimo laiką ir kaštus. Iki tol vien tik įgyvendinti mokesčių sistemą kasmet buvo pildoma 60 mln. deklaracijų, o tai buvo ir nemenka biurokratinė kliūtis prekių judėjimui. Importas iš trečiųjų šalių ir užsienio firmų įsisteigimas ES padidino konkurenciją valstybių narių rinkose. O tai turėjo įtakos ir produktyvumui: jautriose pramonės šakose jis padidėjo 2 procentus. Be to, susijungus įmonėms sumažėjo sąnaudų kaštai, kad padidino Bendrijos konkurencingumą pasaulinėse rinkose. Be to, vidaus rinka atidarė eksporto rinkas smulkiajam ir vidutiniam verslui, kuriam anksčiau tokios rinkos dėl didelių įdėjimo kaštų buvo sunkiai pasiekiamos.

- ☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:
1. Aptarkite eksporto ir importo sukeltas problemas.
 2. Palyginkite Lietuvos ir ES eksporto ir importo struktūrą.
 3. Aptarkite bendrijos rinkos egzistavimo privalumus ir sukeltas problemas.

2.6. Valstybės sektoriaus įtaka pusiausvyros pajamoms

Šaltinis: Jakeliūnas S. 2010: Ar Lietuva eina Graikijos keliu? // Lietuvos krizės anatomija, p. 242–247

TVF paskelbtoje ataskaitoje apie padėtį Lietuvoje teigia, kad per ateinančius dvejus metus, siekiant sumažinti biudžeto deficitą iki 3 proc. BVP 2012-aisias, jį liko „apkarpyti“ apie 5,5 proc. BVP, arba 4,5 milijardo litų. Su tuo sutinka ir A. Kubilius. Atrodo, kad atlikus tokio didelio masto – 9 proc. BVP – biudžeto deficito sumažinimo žygdarbį 2009 metais, tai tikrai turėtų būti nesudėtinga. Kas čia tokio – „apkarpyti“ deficitą mažiau nei po 3 proc. kasmet? Tai – viso labo 30 proc. 2009 metais atliktų deficito mažinimo darbų. Tad kodėl vėl reikia gąsdinti žmones valstybės bankrotu ir naujais mokesčiais? Be to, kodėl maždaug milijardu litų sumažinus pensijas bei kitas biudžeto išlaidas praėjusių metų pabaigoje ir pranešus, kad litas bei valstybės finansai išgelbėti, biudžeto deficitas šiomet beveik nemažėja? Maždaug prieš metus rašiau, kad 2009 metų Lietuvos valstybės biudžeto konsolidavimo – deficito mažinimo – darbai iš esmės tebuvo fikcija. Ši fikcija nuolatos buvo aktyviai naudojama kaip viešųjų ryšių priemonė, kitaip tariant – kaip propaganda šalies viduje ir užsienyje. Tačiau visiškai nepadoru buvo lyginti nerealius – dar G. Kirkilo Vyriausybės laikų – 2009 metų biudžeto planus su realiais skaičiais. Štai dėl šio gudraus palyginimo ir atsirado tas didžiulis, bet, deja, „popierinis“ visur garsinamas praėjusių metų 9 proc. BVP biudžeto deficito sumažinimas. Kaip tik tokio pobūdžio propaganda ir buvo skelbiama pastaraisiais mėnesiais, teigiant, kad valstybės finansų padėtis yra stabili ir valdoma. Tačiau stabilus yra tik didžiulis biudžeto deficitas. Deja, tokio deficito stabilumas nereiškia, kad stabilūs yra ir valstybės finansai. Priešingai. Atrodo, kad menamus Vyriausybės nuopelnus mažinant deficitą dėl politinių priežasčių buvo linkusios pripažinti – bent jau viešai – ir dalis tarptautinių institucijų, taip pat TVF ir Europos Komisija.

Tai, ko gero, užliūliavo Vyriausybės vadovą ir jį palaikančiuosius – jie žinias-klaidoje dažnai cituodavo šiuos politiškai korektiškus tarptautinių institucijų vertinimus. Na, o palyginę realias 2008 ir 2009 metų centrinės valdžios biudžeto pajamas ir išlaidas, matome visai kitokį vaizdą, nei mums ir visam pasauliui rodo Premjeras A. Kubilius. Biudžeto pajamos pernai sumažėjo 25 proc. o išlaidos – viso labo 1 proc. Pernai per pirmuosius tris mėnesius centrinės valdžios fiskalinis deficitas sudarė 2,17 milijardo litų. o šiemet per tą patį laikotarpį – 2,1 milijardo. Štai tokia yra tikroji valstybės finansų būklė, ir jokios biudžeto konsolidacijos čia nematyti. Sumažinus pensijas, šiemet planuojama sutaupyti 650 milijonų litų, tačiau beveik tiek pat išaugs nuolat didėjančios valstybės skolos palūkanos. Taigi pensininkų sąskaita sutaupytos lėšos išleidžiamos didesnėms augančios skolos palūkanoms. Šios augančios palūkanos – tai dalis kainos, kurią mokame už Vyriausybės nekompetenciją, politinę impotenciją ir nenorą skolintis iš TVF. Jeigu prieš pusantrų metų Vyriausybė būtų nusprendusi pasiskolinti 15–20 milijardų litų iš TVF, dabar kasmet mokėtume 400–500 milijonų litų mažiau palūkanų. Galbūt neberekėtų kalbėti apie nekilnojamojo turto ar automobilių mokesčius, kurių bendra suma per metus vargu ar pasiektų 200 milijonų litų. Sakoma, kad Vyriausybė, nesiskolindama iš TVF, galėjo laisvai pati priimti tinkamus sprendimus. Kokie tie sprendimai ir kokie jų finansiniai rezultatai? Akivaizdu, kad Vyriausybei daug paprasčiau padidinti mokesčius ar įvesti naujus, negu užkirsti kelią vis didėjantiems kontrabandos srautams, korupcijai, nelegaliai prekybai bei statyboms ir begalei kitų nelegalių ar pusiau legalių verslų, kurių apyvartos siekia milijardus litų. Beje, šešėlinė ekonomika klesti ir Graikijoje. Šiuo atžvilgiu mes panašūs į šią valstybę. Visiškai kitokia padėtis yra gretimoje Estijoje – ji gebėjimu valdyti finansus krizės laikotarpiu nustebino visą pasaulį. Ir jei kada nors bus rašomi vadovėliai apie tai, kaip Baltijos valstybės suvaldė krizę, juose tikriausiai bus pasakojama ne apie Lietuvą, kaip tikisi A. Kubilius, o apie Estiją. Ši šalis – viena iš dviejų valstybių ES, kuri pernai sugebėjo sumažinti biudžeto deficitą. 1 realiu procentiniu punktu, o ne 9 menamais – kaip giriasi Lietuvos Premjeras. Turint omenyje, kad Estijos ekonomika 2009 metais smuko 14 proc., tai – daugiau negu įspūdinga. O Lietuvos biudžeto deficitas pernai, palyginti su 2008 metais, padidėjo 5,7 proc. BVP. Padidėjo, o ne sumažėjo, kaip buvome įpratę girdėti iš Premjero. Įspūdingi ir kai kurie kiti Estijos biudžeto finansiniai rodikliai – palyginkime juos su padėtimi Lietu-

voje. PVM pajamos, skaičiuojant vienam gyventojui, Estijoje pernai buvo 50 proc. didesnės negu Lietuvoje. Akcizų pajamos vienam gyventojui Estijoje buvo didesnės net 60 proc. Matyt, šiuos rodiklius lemia ne vienas veiksnys, tačiau tikrai svarbų vaidmenį vaidina šešėlinės ekonomikos mastų skirtumas abiejose valstybėse.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Kokius žinote biudžeto deficito mažinimo būdus? Kurie iš jų yra aptarti S. Jakeliūno straipsnyje?
2. Kokių šalies vyriausybės sprendimų priėmimą riboja skolinimasis iš TVF?

Šaltinis: Gylys P. 2009: Viešieji finansai ir finansinis viešumas // Kai nežinai, kur eini, ten ir patenki. Vilnius. VU leidykla, p. 37–40

Dar Atgimimo pradžioje įsisažmoninome, kad viešumas, nuomonių įvairovė yra kertiniai demokratijos akmenys. Šiandien tai lyg ir primiršome. Tokią išvadą esi priverstas daryti, jeigu stebi šalyje vykstančias ekonomines diskusijas. Jose pastebiu nuolat ryškėjantį paradoksą: kuo daugiau kokių nors ekonominiu klausimu diskutuojama, tuo labiau ryškėja tos diskusijos vienusiškumas, stereotipiškumas. Antra vertus, tai susiję su minėtu ekonominio diskurso bruožu, vis akivaizdesni ir galingesni tampa tos diskusijos tabu. Reikia pavyzdžių? Prašome. Jei nori būti elitinis, priimtinas visuomenės narys, neturėtum nė minutę suabejoti, kad ekonomika ir rinka yra tas pats, kad tik privatus sektorius yra produktyvus, o viešasis – ne (iš to išeina, kad tik verslas išlaiko „maitina“ visuomenę), kad nekultūringa, nesolidu yra kalbėti apie progresinių mokesčių įvedimo galimybę, kad tik privatūs pensijų fondai garantuoja mums ramią senatvę. Jeigu galvoji, kalbi ir rašai kitaip, kyla grėsmė būti ekskomunikuotu – garbingi, normalūs visuomenės nariai, galios centrai nelaikys tavęs savu ir priskirs prie „runkelinių“. Norint išlikti elitinio mąstymo atstovu, reikia paisyti tabu – nekelti abejonių dėl vyraujančių postulatų teisingumo sukeliančių klausimų. Viena iš tokių stereotipinių ekonominių temų yra šalies viešieji finansai. Čia vyrauja keletas stereotipų. Pirmiausia prie tokių priskirčiau mokesčių klausimo nagrinėjimą, nesusijusį su biudžeto išlaidomis, ir biudžetinių lėšų panaudojimu. Pastarasis dažniausiai instinktyviai traktuoja-

mas kaip neekonominis, nes nesusijęs su rinkos funkcionavimo problemomis. Kitas per nuolatinę ideologinę indoktrinavimą įdiegtas finansinis stereotipas yra mokesčių demonizavimas, grynai negatyvus jų traktavimas. Nemaža, ypač išsilavinusiais save laikančių, žmonių dalis yra įtikinta, kad mokesčiai yra gryna našta ūkiui ir ją reikia mažinti visais galimais būdais. Pavojus patekti į ekonominio mąstymo stereotipų, trafaretų bei tabu nelaisvę yra didesnis tada, kai imamasi spręsti dalinius konkrečius klausimus, neaptarus bendresnių prielaidų. O reikėtų laikytis kitokio ekonominių klausimų nagrinėjimo principo – dalines problemas sieti su bendru ekonomikos funkcionavimu. Deja, šis gana trivialus teiginys sunkiai skinasi kelią net mokslinėse diskusijose, ką jau kalbėti apie publicistinį diskursą. Pavyzdžiui, nelengva išspręsti mokesčių pajamų klausimą, jeigu jis nagrinėjamas izoliuotai nuo valstybės išlaidų, nuo viešojo sektoriaus problemų. Jeigu mes tyčia ar netyčia užmirštame, kam renkami mokesčiai, arba jei manome, kad viešąjį sektorių kaip neefektyvų turėtume privatizuoti ir paversti rinkos veikimo sfera, mes sieksime, kad mokesčiai būtų minimalūs, mažiausiai iškreipiantys rinkos režimus. Tačiau ir šiuo atveju neturime užmiršti, kad jeigu norime mažinti mokesčius, turime atsižvelgti į tai, kad mūsų šalies ekonomika gali būti toje Lafero kreivės dalyje, kurioje mokesčių mažinimas sukels mokesčių pajamų mažėjimą ir būtinybę „apkarpyti“ lėšas, skirtas švietimui, sveikatos apsaugai, policijai, keliams tiesti ir t. t. Taigi turi būti viešai kalbama ne tik apie tai, kad mokesčių krūvis turi būti mažesnis. Turi būti siūloma, kuriuos išlaidų straipsnius mažinti ir koku mastu. Dabar tenka stebėti fantasmagorišką vaizdą, kai per rinkimus didžiausi mokesčių mažinimo entuziastai siūlo didinti beveik visų viešojo sektoriaus sričių finansavimą. Jiems du klausimai: iš ko? ir ar negėda? Diskusija viešųjų finansų klausimu būtų produktyvesnė, jeigu mūsų šalies piliečiai galėtų iš specialistų išgirsti įvairius tų finansų pertvarkymo variantus ir juos viešai aptarti. Ir šio aptarimo pradžios pozicija turėtų būti ne tik ir ne tiek mokesčiai, kiek viešojo sektoriaus išlaikymo sąnaudos. Turėtume aptarti tokius klausimus: sveikatos bei socialinės apsaugos, švietimo, policijos ir t. t. ekonominė padėtis. Ar tos sritys patiria sunkumų dėl to, kad yra blogai valdomos joms skiriamos lėšos, ar tų lėšų tiesiog trūksta, ar ir viena, ir kita? Kokios lėšos, piliečių požiūriu, būtų pakankamos, aišku su sąlyga, kad jos tinkamai tvarkomos. Kitaip sakant, žmonės turi turėti galimybę vertinti viešojo sektoriaus teikiamą naudą, ir savo galimybes ir norą išlaikyti šį sektorių. Demokratiškas

kraštas turi suteikti tokią galimybę savo piliečiams, o ne pasikliauti tariamų finansinių guru, ekonominių „kašpirovskii“ ideologiniais užkalbėjimais. Lietuva per savo konsoliduotą biudžetą perskirsto apie 30 proc. BVP. Tas skaičius pasako labai mažai, jeigu nesiejamas su viešojo sektoriaus teikiama nauda ir sąnaudų santykio išlaikymu. Jeigu mes didesnės naudos iš viešojo sektoriaus nesiekiamo arba manome, kad ir esamas biudžeto išlaidų lygis yra pasiekiamas didinant viešųjų paslaugų kiekį ir gerinant kokybę, tas procentas gali būti laikomas normaliu. Maža to, jeigu specialistai ir visuomenė po rimto svarstymo nutartų, kad dalies viešojo sektoriaus paslaugų galima atsisakyti, pavyzdžiui, jas privatizuojant, tai mokesčių krūvį būtų galima ir sumažinti, tarkime, iki 25 proc. ar 20 proc. BVP. Svarstant, kokia turi būti per biudžetą paskirstoma arba kitaip viešosioms reikmėms skiriama BVP dalis, būtų verta pasižvalgyti ir po pasaulį, atsižvelgti į kitų šalių teigiamą bei neigiamą patyrimą viešųjų finansų srityje. Pasaulis šiuo požiūriu yra margas. Yra šalių, kuriose mokesčių krūvis yra didelis. Tarkime, Šiaurės šalyse (iš jų ypač išsiskiria Švedija) per biudžetą perskirstoma 50 proc. ir daugiau bendrojo vidaus produkto. Europos „senujų“ narių mokesčių krūvio vidurkis siekia 42 proc. BVP. Jungtinėse Amerikos Valstijose tas procentas svyruoja apie 30. Na, o NVS šalyse (Armėnijoje, Azerbaidžane, Kirgizijoje) viešajam sektoriui tenka apie 15 proc. BVP. Panaši padėtis yra ir daugumoje Lotynų Amerikos šalių – retai per biudžetą perskirstoma daugiau nei 20 proc. BVP. Vidurio Europoje padėtis yra kiek kitokia. Čia perskirstomoji BVP dalis 35–40 proc. BVP. Baltijos šalyse didžiausią BVP dalį per biudžetą paskirsto Estija – apie 35 proc., o Latvijos biudžetinio paskirstymo lygis dabar yra maždaug toks pat kaip ir Lietuvos – apie 30 proc., nors dar prieš keletą metų jis buvo gerokai didesnis. Manau, pateikti skaičiai suteikia skaitytojams peno apmąstymams, gali būti tarpusavio diskusijų argumentu. Norėčiau pažymėti, kad nors tie duomenys yra lengvai prieinami, jie lietuviškame finansiniame diskurse beveik nenaudojami – kaip ir anksčiau išdėstyti konceptualūs argumentai. Toks tyčinis ar netyčinis jų „išslaptinimas“ nėra nei profesionalumo, nei demokratijos rodiklis.

Tai turėtų atskleisti straipsnelio pavadinimo užuominą, kad viešumo pertekliaus, svarstant viešuosius finansus, kol kas konstatuoti nėra pagrindo. Šio rašinio tikslas nebuvo pateikti viešųjų finansų tobulinimo programą. Tokios apimties rašinyje tai neįmanoma. Tikslas buvo kuklesnis – paskatinti

konceptualiai platesnį ir atviresnį problemos argumentavimą. Tai sumažintų vogčiomis vykdomų finansinių reformų (angl. *reforms by stealth*) tikimybę. Nesinorėtų būti pasyviems vogčiomis pertvarkomų viešųjų finansų liudytojais.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Padiskutuokite, kokių būdu būtų galima padidinti vyriausybės mokestines pajamas Lietuvoje?
2. Kuo galėtumėt pagrįsti tai, kad perskirstymo BVP per biudžetą dalis yra gana skirtinga įvairiose valstybėse?
3. Lietuvos vyriausybės mokesstinės pajamos yra mažesnės negu Estijos, nors mokesčių tarifas yra vienodas. Kodėl?

Šaltinis: Lietuvos skolų istorija nuo viduramžių // www.alfa.lt, 2011 11 19

Lietuvos istorijos instituto mokslinis bendradarbis dr. Gediminas Vaskela primena, kad Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK) pinigų sistema susiformavo IX–XIII a. Žinoma, jog XII–XIII a. buvę sidabro lydiniai, o pirmosios monetos mena Jogailos (kai kurie mokslininkai teigia, jog ir Algirdo bei Kęstučio) laikus, vėliau žinomos Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Vytauto, Kazimiero monetos. G. Vaskela apžvelgia, jog iki XIV a. pabaigos skolinimasis buvo ribotas. XVI–XVII a. monetos tampa vis mažesnės vertės (prastesnės kokybės). Menkavertės monetos kaldinamos dėl nuolatinių karų su Rusija ir Švedija, didžiulių išlaidų samdomai kariuomenei, užsitęsusių ūkio krizės. Infliacija, skolos mokėjimo moratoriumas ar įsipareigojimų nevykdymas bei susidorojimas su skolininkais (kartais net fizinis) – labai seni skolininkų metodai. Būta ir garbės nedarančių „skolų nurašymo“. Valstybės išdo pajamas didysis kunigaikštis Vytautas padidino naikindamas žemių kunigaikštystes, be to, visi dvarai atiteko didžiajam kunigaikščiui. 1495 m. Aleksandras išvarė iš LDK beveik visus žydus bei konfiskavo dalį jų turto taip papildydamas valstybės išdą. Po aštuonerių metų, kuomet tapo Lenkijos karaliumi, jis leido žydams grįžti, mat prireikė pinigų numatomam karui su Maskva. 1503 m. žydai grįžo į Lietuvą ir atgavo iš kilmingųjų – ne tik iš valdovo – jiems priklausančias skolas. Lietuvos didžiajam kunigaikščiui būdavo patogiu iš karto ir iš anksto gauti išdui muitinės nuomos sumą. Muitininko, o jam nustatytam laikui būdavo išnuojama muitinė, nuo pravežamų prekių ne tik atsiimti sumokėtus nuomos pinigus, bet ir pasipelnyti. Pasak G. Vaskelos, LDK laikais didžiausia

išlaidų dalis buvo skiriama kariuomenei išlaikyti ir ginkluotei. 1600–1632 m. iš 11,48 mln. auksinų karui Livonijoje buvo išleista 58,2 proc., o pavyzdžiui, 1649 m. – iš 731 tūkst. izdo pajamų karo reikalams buvo skirta net 93 proc. Mažesnė LDK izdo išlaidų dalis teko kunigaikštystės pasiuntinybėms į užsienį bei užsienio pasiuntiniams priimti, paštui, žygūnams, pinigų vežėjams ir apsaugai, izdo pareigūnams, izdo tribunolo deputatams atlyginti, aiškino G. Vaskela. Tikroji nacionalinė skola Lietuvoje mūsų supratimu susiformuoja apie XV a. pabaigą, kai valstybė nebetapatinama su valdovu. Valdovams pasikeitus instituciniu būdu, skola nedingsta. G. Vaskela pasakojo, jog Lietuvoje didžiojo kunigaikščio izdas atskirtas nuo valstybės izdo 1588 m., tačiau ir tai nereiškia, kad kunigaikštis iki tol skolinosi vien savo reikmėms, ar kad valdovo įsipareigojimai įpėdinių ar visos LDK nebuvo vykdomi. Tais metais valdovui pasakyta, kad savo skolas atiduos jis pats, arba jo įpėdiniai, tačiau tai nebus visos valstybės reikalas. „Sąskaitų knygos ir finansinė raštvedyba atsirado didžiojo kunigaikščio Aleksandro laikais. Tai buvo dalis jo pradėtų valdymo reformų. Tuo metu LDK vyko tai, kad buvo būdinga ir kitoms Europos vėlyvųjų viduramžių valstybėms: krašto teritorijos įsisavinimas ir valstybinių institucijų formavimas“, – dėstė Lietuvos istorijos instituto mokslininkas. Valdovų dvare sutelkta išsilavinusių sekretorių ir tarėjų grupė pradėjo valdovo raštinėje išduodamų dokumentų kopijavimo ir archyvavimo procedūrą, kuri leido sukurti daugumą patikimą dokumentų rengimo ir kontrolės tvarką. Taip pat ši grupė inicijavo valdų, šauktinės kariuomenės, dvaro pajamų ir išlaidų surašymą, susistemindama duomenis apie kariuomenę ir izdo poreikius. Po Liublino unijos bajorai ėmė vengti mokesčių, sako G. Vaskela. Seimai juos apmokestinti leisdavo tik būtiniausiu atveju, pavyzdžiui, kai valstybei grėsdavo pavojus, tad pajamos buvo nenuolatinės, jas planuoti sunku. Po valdovo ir valstybės išdų atskyrimo valdovo izdai teko mokesčiai iš kai kurių valstybės turto bei muito mokesčiai. Istoriko teigimu, valstybės izdas papildydavo iš valstybės žemių (seniūnijų, girininkijų) surenkamų mokesčių, pajamos iš pinigų kalimo, nuolatinė mokesčių (žemės, miestų turto, verslo, kapitalo, svaigiųjų gėrimų, žydu, pagalvės). Valstybės izdai priklausė ir nepaprastosios pajamos (nenuolatiniai mokesčiai Seimo nutarimu, karo kontribucijos ir grobis, vainikavimo mokestis ir pan.), kurios buvo skirtos išimtinai karo reikmėms: kariuomenei samdyti, amunicijai įsigyti, šnipams ir agentams samdyti. Lietuvos skolinimosi mastas padidėjo Livonijos karo metu. Pavyzdžiui, 1580 m. buvo užstatytos karūnos

brangenybės. XVIII a. valstybėje reikalai pašlijo, tad pareigūnai, bažnyčios atstovai, didikiai ir pats karalius kaulydavo pinigų iš artimesnių ar tolimesnių kaimynų, taip tekdavo įsipareigoti skolintojų labai kažką nuveikti. Istorikas apžvelgė, jog Lietuvos Respublikos laikais skolinimosi politika buvo atsargi, skolintis vengta. „Iš esmės skolintasi nepriklausomybės pradžioje 1919 m. einamosioms išlaidoms, pavyzdžiui, darbo užmokesčiui išmokėti. Vėliau skolintasi tik ūkio objektams, valstybės gynimo bei Vilniaus krašto reikalams. Pirmosios Lietuvos Respublikos finansų politikos principai suformuoti iki 1927 m. Finansų politika nebuvo originali – orientuotasi į Rusijoje veikusius įstatymus“, – pasakojo jis. Biudžeto politika buvo labai atsargi – stengtasi biudžetą žūtbut subalansuoti, kad metų pabaigoje pajamos būtų didesnės už išlaidas. Pasak, G. Vaskelos, vengta skolintis tiek šalies viduje, tiek užsienyje. Kiek daugiau užsienyje skolintasi tik nepriklausomybės pradžioje ir 1930–1939 m. Pirmuoju atveju skolintasi gynybos reikalams ir finansiniam stabilumui užtikrinti. Pagrindinės kreditorė buvo JAV, taip pat skolintasi iš Vokietijos, Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos. Antruoju atveju skolintasi daugiau ekonominius sumetimais bei ginklams ir amunicijai pirkti. Per 4 mln. dolerių buvo pasiskolinta iš Švedijos degtukų gamybos monopolijai, 2,3 mln. dolerių iš Danijos Telšių–Klaipėdos geležinkeliui tiesti ir Klaipėdos uostui plėsti. Taip pat buvo pasiskolinta 5,9 mln. dolerių iš Belgijos geležinkelio bėgiams pirkti ir apie 1 mln. dolerių – iš Didžiosios Britanijos telefonizavimo reikmėms. 1937 m. vienam gyventojui Lietuvoje vidutiniškai teko 5,17 dolerio užsienio skolos, Latvijoje – 12,31 dolerio, Estijoje – 27,7 dolerio, o Suomijoje – 12,97 dolerio. 1939 m. vienam gyventojui teko tik 2,23 dolerio užsienio skolos. G. Vaskela sakė, kad paskolų kartais bijotasi be reikalo, mat Latvija ir Estija pritraukė daugiau užsienio kapitalo ir tuo sugebėjo pasinaudoti. Nacionalinės pajamos gyvenamojo meto kainomis 1939 m. sudarė apie 1,3 mlrd. Lt, BVP (dabartiniu supratimu – alfa.lt) – apie 1,5–1,8 mlrd. Lt. Valstybės biudžeto pajamos tais metais siekė 362 mln. Lt. Lietuvos aukso, užsienio valiutos ir vertybinių popierių atsargos 1940 m. rugpjūčio 31 d. sudarė 78 mln. Lt, kai metus prieš tai – 70 mln. Lt.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Kodėl tarpukario Lietuvoje vengta skolintis šalies viduje ir užsienyje?
2. Kaip suprantate skolinimąsi finansiniam stabilumui užtikrinti?

3. Nustatykite valstybės biudžeto pajamų ir BVP santykį tarpukario Lietuvoje, palyginkite su atkurtos nepriklausomybės laikotarpiu.

Šaltinis: Kur ir kaip taupo valdžia? // www.ekonomika.lt, 2011 11 02

Remiantis Valstybės tarnautojų registro informacija apie valstybės tarnautojų (be statutinių) vidutinį darbo užmokestį neatskaičius mokesčių, akivaizdu, kad 2008–2010 m. jis sumažėjo daugiau negu 500 Lt. Ministro Pirmininko tarnybos Spaudos tarnyba spalio viduryje išplatino pranešimą, kad per krizę sumažinti ministrų ir Premjero atlygiai vėliau nebuvo ir dabar nėra didinami, o ministerijų ir Ministro Pirmininko tarnybos darbo užmokesčio fondas per dvejus metus nuo 2008-ųjų iki 2010-ųjų sumažėjo 20 proc. (nuo 192 iki 153 mln. Lt). Tačiau pažvelgus į neseniai valstybės institucijų paskelbtus skaičius akivaizdu, kad 2011 m. tokios tendencijos jau nebeliko. Štai keletas pavyzdžių. Aplinkos ministro atlyginimas 2011 m. III ketvirtį palyginti su 2010 m. išaugo tik šiek tiek daugiau negu šimtu litų, tačiau ministerijos kanclerio – visu tūkstančiu. Nedaug, bet ūgtelėjo departamentų direktorių, kai kurių valstybės tarnautojų algos. Tiesa, yra ir sumažėjusių atlyginimų. Tarp pastarųjų – darbininkai. Panašios tendencijos ir Ūkio ministerijoje. Bet, pavyzdžiui, Susisiekimo ministerijoje šiek tiek ūgtelėjus aukščiausiųjų vadovų atlyginimams, eilinių specialistų algos beveik nekito, o Sveikatos apsaugos ministerijoje bent vienu kitu papildomu litu 2011 m. džiaugėsi jau beveik visi. Energetikos ministerijoje pamaloninti ne tik karjeros valstybės tarnautojai, bet ir kai kurie darbuotojai, dirbantys pagal darbo sutartį. Ir net kultūros bei Švietimo ir mokslo ministerijose kai kuriems darbuotojams į kišenę 2011 m. veikiausiai jau įkrito vienu kitu litu daugiau negu 2010 m. „Valstybės tarnautojų darbo užmokestis yra dinamiškas, jo didėjimui ar mažėjimui įtakos turi nemažai faktorių. Vidutinis darbo užmokestis gali didėti dėl įgyto tarnybos stažo, tarnybinės veiklos vertinimo rezultatu, perkėlimo į aukštesnes pareigas (...) taip pat dėl papildomų užduočių atlikimo, darbo krūvio padidėjimo, darbo kenksmingomis sąlygomis ir pan. Darbo užmokestis gali mažėti dėl tikslinių atostogų, (...) laikinojo nedarbingumo laikotarpiu, ne viso darbo laiko (...), tarnybinės veiklos vertinimo rezultatu, taip pat nušalinimo nuo pareigų laikotarpiu“, – priminė Vidaus reikalų ministerijos. Protokolo ir viešųjų ryšių skyrius valdininkų atlyginimais besidomintiems „Balsas.lt“ žurnalistams. Nesutikti su tuo negalima. Ir vienas kitas litas į rankas

nėra daug. Juo labiau, jei valstybės tarnautojai dirbo viršvalandžius, kolegai išėjus jo darbus pasidalijo – ir gauti turėjo daugiau. Tačiau vienas kitas litas jiems šiomet ir 50 litų „popieriuje“ nuo kitų metų vidurio tiems, kurie jau kelerius metus gauna varganus 800 litų – tikrai ne tas pats. Bet MMA didinti esą negalima, nes tuomet tektų iš valstybės kišenės daugiau pinigų skirti vadinamiesiems biudžetininkams, o tam biudžete lėšų kažin ar atsiras. Kiek valdininkų reikia „išsivaikštančiai Lietuvai“? Įdomu, kokios įtakos įvairaus rango valdininkų atlyginimams turės rengiami Valstybės tarnybos įstatymo pakeitimai? Jų gairėse „siekiama nustatyti skaidrią atlyginimų sistemą, atsiakant priedų už stažą, kvalifikacinių klasių, priemonių, o atlygį susiejant su rezultatu“, – informuoja Ministro Pirmininko spaudos tarnyba. Atsakyme „Balsas.lt“ jos atstovai informuoja, kad pakeitus šį įstatymą „bus nutraukta praktika, kai valstybės tarnyboje atlyginimas dėl stažo keičiasi mechaniškai“, todėl tikimasi, jog ateityje atlyginimų sistema šiame dirbančiųjų segmente taps skaidresnė. Kiek per kelerius pastaruosius metus sumažėjo (?) tarnautojų biurokratiniame aparate ir kiek jų tenka vienam dar neemigravusiam „išsivaikštančios Lietuvos“ dirbančiajam, bei tai, kiek pageidaujančių ir išmanančių savo sritį žmonių ateina dalyvauti konkursuose į laisvas vietas valstybės tarnyboje?

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Apskaiciuokite darbo užmokesčio fondo sumažinimo įtaką pusiausvyros BVP, kai ribinis polinkis vartoti yra 0,75.
2. Kokį poveikį pusiausvyros BVP turėtų sutaupyto darbo užmokesčio fondo panaudojimas socialinėms pašalpoms didinti, kai ribinis polinkis vartoti yra 0,75?
3. Paaiškinkite, koks yra skirtumas tarp vyriausybės pirkimų ir transferų multiplikatoriaus.

2.7. Pinigų rinkos pusiausvyra

Šaltinis: Jakeliūnas S. 2010: Lietuvosiško VILIBOR metamorfozės // Lietuvos krizės anatomija, p. 129–134

VILIBOR indeksai yra nustatomi septyniems laikotarpiams – nuo vienos nakties iki vienerių metų priklausomai nuo to, kokiam terminui bankai skolina

vienas kitam litus tarpbankinėje rinkoje. 2007 metais, pasklidus gandams apie galimą valiutų devalvavimą gretimose Baltijos šalyse ir pradėjus augti infliacijai, visų laikotarpių VILIBOR indeksai pradėjo kilti. Tačiau – nevienodai. Pavyzdžiui, vienos savaitės VILIBOR paaugo nuo 3,7 proc. 2007 m. pradžioje iki 4,6 proc. tų pačių metų pabaigoje. Tuo tarpu šešių mėnesių VILIBOR indeksas, pagal kurį apskaičiuojamos paskolų litais kintamosios palūkanos, ėmė sparčiai kilti 2008 metų pabaigoje, globalinei finansų krizei priartėjus prie Lietuvos. Tačiau labai keistas šio indekso šuolis įvyko ir 2007 metais, kai bankai dar negalvojo apie krizę. Ar pagrįstas toks trumpo ir ilgo laikotarpio VILIBOR indeksų skirtumo augimas ir ką jis rodo? Skirtumas išaugo nuo 0,2–0,3 procentinio punkto 2007 metų pradžioje iki 2,5 procentinio punkto tų pačių metų gruodžio mėnesį, taigi padidėjo vidutiniškai dešimt kartų. Tačiau, akivaizdžiai didėjant infliacijai ir prastėjant šalies kredito reitingų perspektyvoms, šis VILIBOR indeksas staiga ėmė kristi. Ir ne taip jau mažai – nuo 7,4 proc. iki 5,4 proc. 2008 metų vasario pabaigoje. O tai – jau visai nelogiška. Galima aiškinti, kad aptilus valiutos devalvavimo gandams sumažėjo ir rizika. Tačiau gandai bet kada vėl gali grįžti. Ką jau kalbėti apie šių metų (2007) liepos 1-osios Seimo rezoliuciją, kuri, pasak bankininkų, lyg ir ragina Lietuvos banką atsisakyti valiutų valdybos. VILIBOR turėtų pašokti nežinia kiek. Tačiau per tris savaites po rezoliucijos priėmimo jis pasikeitė vidutiniškai tiek pat, kiek ir per ankstesnes tris savaites. 2007-ųjų pabaigoje, reaguodami į augančius paskolų litais aptarnavimo kaštus, gyventojai ėmė keisti paskolų valiutą į eurus. Šis procesas buvo intensyvus ir smarkiai pakeitė paskolų gyventojams valiutinę struktūrą. Taigi dalis gyventojų, vengdami išaugusių palūkanų litais, prisiėmė valiutos (realiai – lito nuvertėjimo euro atžvilgiu) riziką. Dėl jos augimo, atrodo, pats VILIBOR ir pašoko. Intensyviai vykstant šiam procesui, Lietuvos bankas tylėjo, o komerciniai bankai ragino žmones nebijoti skolintis eurai. Iš viso gyventojai ir įmonės šiuo metu eurai iš bankų yra pasiskolinę daugiau nei 37 milijardų litų sumą. Dar apie 12 milijardų sudaro įmonių ir gyventojų skolos lizingo bendrovėms. Taigi bendra privataus nefinansinio sektoriaus skola eurai yra apie 50 milijardų litų. Komerciniai bankai išsprendė dalį savo problemų – jie nebeturi atviros valiutos pozicijos (bankų įsipareigojimų ir turto dydis eurai maždaug sutampa). Turbūt galima teigti, kad bankai perkėlė valiutos riziką ant „neprofesionalių rinkos dalyvių“ pečių. Frazė kabutėse – iš Lietuvos komercinių bankų įstatymo. Tačiau kodėl bankams tai reikėjo daryti,

jei, kaip jie teigė gyventojams, valiutos rizikos nėra? Na, gal tai paprasčiausias sutapimas? Bet kodėl tada kilo pats VILIBOR indeksas? Tikras užburtas ratas. Ar reikėjo leisti komerciniams bankams skolinti eurai, ypač gyventojams – „neprofesionaliems rinkos dalyviams“ – dar vienas esminis klausimas, taip pat adresuotas Lietuvos bankui, kartu ir Seimui, kuriam šis bankas atsiskaito. Gyventojų skolos bankams eurai per ketverius metus išaugo dešimt kartų ir tai – pagrindinė priežastis, dėl kurios apie valiutų valdybą Lietuvoje negalima net diskutuoti. Nors apie ją ir skolinimosi užsienio valiuta keliamus pavojus rašoma viso pasaulio ekonominėje ir analitinėje žiniasklaidoje

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Remdamiesi LB svetainės duomenimis www.lbank.lt, apibūdinkite VILIBOR kitimą 2000–2012 metais.
2. Kokie veiksniai lėmė VILIBOR dinamiką 2000–2012 metais?
3. Padiskutuokite apie skolinimosi užsienio valiuta pavojus.
4. Palyginkite skolinimosi struktūrą kaimyninėse valstybėse (Lenkijoje, Latvijoje).

Šaltinis: Vasiliauskas V. 2011: Per dvi dienas LB neliko 200 mln. Lt „Snoro“ lėšų // Ižinio.lt

Alternatyvos banko „Snoras“ akcijų perėmimui nebuvo, ketvirtadienį Seime tvirtino Lietuvos banko (LB) vadovas Vitas Vasiliauskas. Jo žodžiais, po šio veiksmo gyventojų indėliai yra saugesni nei iki tol. Anot LB vadovo, akcijų perėmimas susijęs su rizikinga banko veikla. „Turime pagrįstų įtarimų, kad dalies turto vertybinių popierių forma nėra“, – sakė V. Vasiliauskas. Anksčiau jis minėjo 1 mlrd. Lt skylę. LB vadovas informavo, kad nuo antradienio iki trečiadienio „Snoro“ atsargos LB sumažėjo 200 mln. litų. Būtent todėl reikėjo priimti greitus sprendimus dėl banko likimo. Pasak V. Vasiliausko, antradienio rytą bankas LB turėjo atsargų už 250 mln. litų, antradienį vakare jų jau buvo 111 mln. litų, o trečiadienį vidurdienį – tik 44 mln. litų. V. Vasiliauskas pasakojo, kad nuo rugsėjo iki lapkričio 11 d. buvo vykdomas banko inspektavimas. Dar sausio 18 d. banko veikla buvo apribota – buvo ribojamos palūkanos už indėlius, buvo prašoma pakeisti paskolų portfelio struktūrą, mat didelė dalis paskolų buvo suteikta ne Lietuvos gyventojų verslams. Į tai esą buvo reaguojama formaliai. Vėliau bankui buvo duotas nurodymas iki rugsėjo 15 d. pervesti dalį vertybinių popierių į vertybinių popierių depozitoriumą. LB esą

sutiko apmokėti visas išlaidas, tačiau depozitoriumą pasiekė tik maža dalis vertybinių popierių. Įvertinęs turimą informaciją ir atsižvelgdamas į „Snoro“ veiksmus, LB kreipėsi į teisėsaugos institucijas. „Banko vadovai akivaizdžiai pademonstravo neturį jokių paskatų keisti veiklos modelį. Jei nieko nebūtume darę, skylė būtų didėjusi. Bankas pūtėsi. Indėliai šiandien yra saugesni nei vakar. Už banko stovi geriausias savininkas – valstybė“, – kalbėjo LB vadovas.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Apskaičiuokite, kokią įtaką visuminei pinigų pasiūlai Lietuvoje turėjo „Snoro“ atsargų sumažėjimas. (Tarkime, kad atsiskaitymai grynaisiais sudaro 50 proc., o privalomų atsargų norma yra 4 proc.)
2. Kaip atsiliepė „Snoro“ balansui atsargų sumažėjimas? Sudarykite hipotetinius „Snoro“ ir Lietuvos banko balansus, aptarkite pokyčius.

Šaltinis: Bankai piktinamės, bet be jų neišsiverstume // www.bernardinai.lt, 2011 11 27

Europa ir Jungtinės Valstijos jau kelerius metus aktyviai diskutuoja, kaip reikėtų pertvarkyti bankų sektorių. Kad panašios problemos ir krizės, kokios įvyko prieš kelerius metus, jei ir pasikartotų ateityje, nebūtų tokios skaudžios. Ekonominiai sunkumai ir bankų problemos kiekvienoje šalyje sukelia vis didesnę žmonių pasipiktinimą bankininkais. Kodėl bankai dažnai suvokiami kaip priešai, ir ar galime gyventi be jų? Eilės prie kasų darbovietėse atlyginimų dieną, santaupos kojinese ar stiklainyje po obelimi, pinigų perlaidos per paštą – tokius pavyzdžius pasakoja žmonės, sakydami, kad be bankų tikrai gyvenome. Tačiau ekonomistai vieningai sutaria, o ir nusijuokia, paklausti, ar šiandien įsivaizduojamas valstybės, verslo ir žmogaus gyvenimas be bankų. „Šiais moderniais laikais gyventi be bankų būtų neįmanoma, verslas tikrai funkcionuoti negalėtų, – sako ekonomistė Aušra Maldeikienė. – Žmonės kažkaip išgyventų, aišku, jie gyventų kažkokį ekonominį gyvenimą panašų kaip viduramžiuose – natūrinis ūkis. Bet šiaip tai neįmanomas dalykas.“ Su ja sutinka ir finansų analitikas Valdemaras Katkus: „Šiuo metu neįmanoma. Paskolas yra pasiėmę Lietuvoje 702 tūkst. žmonių, 22 tūkst. įmonių, ir indėlių žmonės laiko bankuose daugiau kaip 43 mlrd. Lt. Beveik visi Lietuvos žmonės naudojami bankinėmis paslaugomis. Tai parodė ir „Snoro“ atvejis. Įstringa ir pensijų mokėjimai, įstringa žmonių atsargos kaip indėliai, stringa atsiskaitymai tarp įmonių – bankai iš tikrųjų yra pačioje ekonomikos šerdy-

je“. Prie V. Katkaus ir A. Maldeikienės minčių dar grįšime, o dabar užsukime į Pinigų muziejų Vilniuje. Čia su muziejaus vedėju Vidmantu Laurinavičiumi, keliaudami palei ant sienų iškabintas laiko juostas, kalbėjomės apie bankininkystės vystymąsi ir jos ištakas. „Pačias pirmąsias užuomazgas galima sieti su keliais tūkstantmečiais prieš Kristų. Tai būtų Mesopotamija, Egiptas, kiti Rytų kraštai. Pačių bankų ir bankininkystės šiuolaikiniu supratimu, aišku, tuo metu nebuvo. Bet tam tikros bankų funkcijos, pvz., saugojimas, tai jau vyko – sakykime, grūdų saugojimas. Grūdai tuo metu buvo ir atsiskaitymo priemonė, ir labai paklausi prekė. Taigi tam grūdų saugojimui daugiausiai buvo naudojamos šventyklos. Buvo galima ir pasiskolinti grūdų naujam derliui, ir t. t. Bet kai pradėdamos kaldinti masiškai monetas, tai Graikijos poliai-miestai nuo VII amžiaus pr. Kr. kiekvienas kaldindavo savo monetas. Tad reikėdavo jas keisti, stovėdavo tokios didžiulės eilės stalų, prie jų tos vadinamosios keityklos – ten sėdėdavo taip vadinami trapezitai. Jie keisdavo vieno miesto monetas į kito, bet laikoma, kad pati tikroji bankininkystė atsirado tada, kai visi tie surinkti pinigai pradėti skolinti. Vadinasi, tada, kai atsirado kreditavimas – tie pinigai imti skolinti pirkliams, laivų statytojams, kad vystytų verslą, prekybą ir t. t. Tada atsiranda tikroji bankininkystė kaip mes ją šiandien suprantame. Čia būtų antikinė Graikija, IV a. pr. Kr.“, – sako V. Laurinavičius. Tai bankininkystės istorija rodo, kad bankai nuo civilizuotos visuomenės, jos vystymosi nėra niekaip atsiję, viskas palaipsniui keliavo. Taip, be abejo. Iš graikų perėmė romėnai, o jau po Romos imperijos žlugimo V amžiuje, tai viduramžiais pirmąsias metais bankininkystė praktiškai užmiršta, grįžo tie natūriniai mainai. Ir bankininkystė vėl atsirado tik XIII amžiuje. Tada atsiranda pirmieji luominiai bankai, pirklių bankai. Vėlgi pirmąsias atsiranda ten, kur yra poreikis, nes pirkliams reikėjo išteklių. Tai jau nuo XIII a. Italijos miestuose atsiranda pirmieji bankai ir jie pradeda po truputėlį vystytis ir pats žodis „bankas“ atsiranda iš italų žodžio „banco“, kuris reiškia „stalas“ ar tai „suolas“ – tai irgi iš to paties, kad ant stalų vyko keitimo operacijos. Ir turime Lietuvą, kuri ilgą laiką buvo žemės ūkio kraštu? Kaip čia bankai atsirado? Pinigų skolinimo elementai atsiranda XIV amžiuje Vytautui suteikiant privilegiją Gardino ir Brastos žydams, kuriems leidžiama skolinti pinigus už palūkanas. Kodėl žydams? Nes kitų tautybių žmonėms, krikščionims, buvo draudžiama imti palūkanas už skolintus pinigus ir praktiškai krikščionys nesinaudojo tokiu amatu, todėl visoje Vakarų Europoje, taip pat ir Lietuvoje,

daugiausia skolintojais buvo žydų tautybės žmonės. Na, ir, aišku, jie ištobulėjo šitoje srityje. Ir pirmasis bankas įsteigtas Lietuvoje – tai čia būtų carinės Rusijos laikais? Jeigu imtume dabartinę Lietuvos teritoriją, tai pirmasis bankas atsirado Klaipėdoje, bet tuo metu Klaipėda priklausė Prūsijai. O kalbant apie Lietuvos teritoriją, kuri tuo metu priklausė Rusijai, atsiranda Vilniuje 1865 metais. Tai buvo Rusijos valstybinio banko Vilniaus skyrius. Jeigu kalbėtume apie akcinius bankus – susikūrė Žemės bankas Vilniuje 1872 metais. Tai pirmas akcinis bankas Lietuvoje. Sovietmečiu atrodė, jog gyvename be bankų. Vėliau Lietuvos bankininkystė naują etapą pradėjo kartu su nepriklausomybe 1918-aisiais. Pati pradžia buvo sudėtinga, bankai turėjo mažus įstatinius kapitalus, nebuvo savos valiutos ir centrinio banko, kuris buvo įsteigtas 1922 metais. Tada bankų sparčiai daugėjo, jie buvo tvirtesni, o skolintis į juos užsukdavo, kaip pasakoja V. Laurinavičius, ne tik pramonininkai, bet ir paprasti tarnautojai ar darbininkai. Tačiau jau įsivažiavusi bankų sistema buvo sugriauta per okupacijas, kai bankai buvo nacionalizuoti ir ilgus dešimtmečius Lietuvoje egzistavo Sovietų Sąjungos valstybinė bankininkystės sistema. Nors bankų tuo metu buvo, dabartiniai penkiasdešimtmečiai–šešiasdešimtmečiai sako, kad gyveno iš esmės be bankų. „Nebuvo tokių santykių. Mes gyvenom be bankų, nes paprastas žmogus su bankine sistema menkai susidurdavo. Jis susidurdavo su taupomosiomis kasomis arba taupomuoju banku. Iš esmės žmogui reikėdavo tik taupymo funkcijos, o tie šakiniai bankai dirbo su pramonės įmonėmis“, – sako Pinigų muziejaus vedėjas V. Laurinavičius. V. Katkus: būtina griežtinti priežiūrą. Tad bankai nėra naujasių laikų išradimas, jie egzistavo prieš tūkstančius metų. Ir kaip sako finansų analitikas V. Katkus, neigiama žmonių nuomonė apie bankus susiformavo pastaruosiu metu. „Nuo 2008 metų JAV bankinės sistemos krizės metu, kada pradėjo griūti bankai, nepaisant to, kad privatiems bankams gelbėti buvo panaudotos didelės mokesčių mokėtojų lėšos, net ir tuo kriziniu laikotarpiu Jungtinėse Valstijose bankininkai sau mokėjo didelius atlyginimus, išryškėjo labai didelė bankininkų arogancija, didelis godumas. Ir nežiūrint to, kad dėl jų neapgalvotos veiklos bankrutavo tiek daug gyventojų, kurie prarado savo namus, arba mažos ir vidutinės įmonės, kurios bankrutavo ir žmonės neteko darbo“, – sako V. Katkus. Būtent su bankais, pasak V. Katkaus, žmonės dabar sieja savo pablogėjusį gyvenimą. Ir esą, kol nebus pertvarkyta jų priežiūros sistema, vargu ar neigiamo požiūrio mažės. „Bankų krizė kilo dėl blogos

bankų priežiūros Jungtinėse Valstijose. Kitaip sakant, komerciniai, investiciniai bankai buvo palikti savireguliacijai. Turi būti pakeisti įstatymai – smarkiai sugriežtinti. Kad nebūtų naudojamas tas ciniškas JAV bankininkų posakis, kad „pelnas privatizuojamas, o nuostoliai nacionalizuojami“. „Tai yra labai ydinga praktika, kuri piktina žmones“, – teigia V. Katkus. Anot V. Katkaus, iš dabartinių politinių diskusijų ir valios matyti, kad Europos Sąjungos bankininkystės sistema persitvarkyti pajėgi, tačiau esą Jungtinėse Amerikos Valstijose per kelerius metus praktiškai nieko padaryta nebuvo. Panašu, anot V. Katkaus, kad pokyčių laukti naivu, mat bankininkai turi didelę įtaką valdžiai, todėl ir blokuoja sprendimus, kuriais norima jų veiklą griežčiau kontroliuoti. Panašiai, pasak jo, yra ir Didžiojoje Britanijoje, kuri entuziastingai nepalaiko Europos Sąjungos siūlymų sukurti fondą iš pačių bankų, o ne viešųjų pinigų, kurie vėliau būtų panaudojami bankams gelbėti. Anot V. Katkaus, bankai tikrai prisideda prie valstybių ekonominės gerovės, tačiau nesugriežtinus jų veiklos, vis labiau jusime neigiamą, o ne teigiamą jų įtaką. „Dirbančiųjų skaičius Lietuvoje 2001 metais buvo 1 mln. 351 tūkst. ir su paskolų didėjimu buvo sukurta ir daugiau darbo vietų. Daugiausiai dirbančių žmonių buvo 2008 m. pabaigoje – per 1,5 mln. Kitaip sakant, su banko paskolomis buvo sukurta apie 174 tūkst. darbo vietų. Bet krizės metais buvo sunaikinta 182 tūkst. darbo vietų. Kitaip sakant, kiek buvo sukurta per 9 metus darbo vietų, jos buvo sunaikintos per 2 metus. Nauda labai greitai išnykta. Čia yra didžiausias pavojus“, – įsitikinęs V. Katkus. A. Maldeikienė: krizė – ne dėl bankų, o dėl žmonių. Tačiau ekonomistė Aušra Maldeikienė sako, kad ieškant kaltųjų pirmiausiai žiūrėti reikėtų ne į bankus, o į žmones. „Krizė kilo ne dėl bankų, krizė kilo dėl žmonių. Bankai patys savaime nėra nei blogis, nei gėris. Jie – tarpininkas tarp žmonių ir verslo: iš vienujų surenka, kitiems skolina. Norėčiau pasižiūrėti į žmones, kurie pasiėmė būsto paskolas ir turi būstą, ir kaip jie būtų pasiėmę, jei nebūtų bankų. Žmonės kartais labai gražiai sugeba matyti, kas jiems naudinga, o tai, kas nenaudinga, jie tiesiog išplauna ir tada sako: tegul lieka tik geroji pusė. Ekonomika nėra malonus mokslas, ji visada sako: jeigu kažką gauni, kažko netenki. Tai bankai padeda, bet už tai reikia mokėti“, – teigia A. Maldeikienė. Anot A. Maldeikienės, didieji bankai pasaulyje tikrai padarė klaidų, tačiau esą jokia priežiūra nepadės, kol žmonės patys nesupras, kaip veikia bankai, iš kur jie uždirba pelnus ir kuo rizikuoja. „Priežiūros neturi būti nei per daug, nes ji brangi, nei per mažai. Ji turi būti

atsakinga. Bankai norėdami žmonėms uždirbti didesnius pinigus, sau, žinoma, taip pat, nes jie pasiima dalį, kartais pradeda labai rizikuoti ir kuria kokius nors ypatingai gudrius dalykus. Tie patys žmonės labai noriai perka kokias nors brangias obligacijas vietoj to, kad paklaustų, kokioje vietoje tuos 10 proc. galima uždirbti. Jie kažkaip supranta, kad Lietuvoje pradėti verslą sudėtinga ir tikėtis didelio pelno negalima, bet kai pateikia bankui savo pinigų po 5 proc., tai bankui reikia uždirbti kokius 10 proc., kad galėtų jam grąžinti. Tai tada jie jau neklausia, iš kur tie pinigai. Man atrodo, kad čia neišsilavinimo dalykai – tik tiek“, – sako A. Maldeikienė. A. Maldeikienė sako, kad Lietuvos bankas, kaip ir kitų valstybių centriniai bankai, turėtų kreipti dėmesį ne tik į komercinių bankų veiklos reguliavimą, bet ir žmonių švietimą

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Paaškindite, kodėl „šiais moderniais laikais gyventi be bankų būtų neįmanoma, verslas tikrai funkcionuoti negalėtų“.
2. Pakomentuokite teiginį: „Sovietmečiu atrodė, jog gyvename be bankų“.
3. Kokia teorija remiantis galima paaiškinti komercinių bankų reguliavimo būtinumą?

2.8. IS-LM modelio praktinis naudojimas

Šaltinis: ECB netikėtai sumažino palūkanų normas // www.vwerslosavaite.lt, 2011 11 04

Europos centrinis bankas (ECB) 25 baziniais punktais sumažino palūkanų normas iki 1,25 proc. taip apstulbindamas ekonomistus, rašo naujienų agentūra „Bloomberg“. Naujasis ECB prezidentas Mario Draghi ėmėsi priemonių bent kiek sutvardyti nerimstančią euro krizę. „Na ir pradžia. Dabar didelis klausimas, ar ECB tikrai yra pasiryžęs daryti viską, kad nurimtų euro krizė“, – klausė Carstenas Brzeskis, „ING Group“ ekonomistas, naująjį ECB vadovą jau praminęs Super Mario. Trečiadienį Europos lyderiai iškėlė klausimą apie 17 narių turinčios euro zonos skaldymą, mat Prancūzija ir Graikija traktuoja Graikijos referendumą dėl naujo ES pagalbos paketo kaip svarstymą dėl išstojimo iš euro zonos. Atsinaujinus nerimui dėl euro zonos krizės iki rekordinių aukštumų augo Italijos skolinimosi kaina. Jos obligacijos pasiekė euro zonos

rekordą – 6,39 proc., o po ECB sprendimo sumažėjo iki 6,14 proc. Airijos finansų ministras trečiadienį ragino ECB paspartinti įsiskolinusių šalių, tokių kaip Italijos, obligacijų pirkimą, kad būtų sustabdytas krizės plitimas. Lietuvos premjeras Andrius Kubilius trečiadienį pabrėžė, kad nerimas dėl euro zonos ateities gali blogai atsiliiepti ir Lietuvai. Visų pirma šaliai esą gali brangti skolinimasis. SEB banko vyriausiosios ekonomistės Vilijos Tauraitės teigimu, ECB sprendimas paskatins ekonomiką, nes pigės paskolos. „Ekonomika būtų skatinama taip, kad pigtų kredito išteklių. Galutiniam vartotojui skolinimasis būtų palaikomas didesniu aktyvumo lygiu. ECB palūkanų norma yra bazinė, atitinkamai į jos pokyčius reaguoja ir bankų skolinami išteklių“, – sakė ekonomistė. V. Tauraitė pabrėžė, kad sprendimas iš tiesų buvo netikėtas. Naujasis banko valdybos pirmininkas esą pabrėžė, kad imsis ryžtingų veiksmų, kad galėtų tinkamai reaguoti į situaciją. Pastaruoju metu skelbti makroekonominiai rodikliai rodo, kad Europa pamažu grimzta į recesiją. Netikėtai išaugo svarbiausios Europos ekonomikos – Vokietijos – nedarbas, Europos pramonės sektorius traukiasi jau trečią mėnesį iš eilės. Ekonominės kooperacijos ir vystymo organizacija prognozuoja, kad euro zonos ekonomika šiemet augs tik 1,6 proc., kitąmet vos 0,3.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Naudodami IS-LM modelį, paaiškinkite, kokią įtaką pajamoms ir palūkanų normai turės ECB palūkanų normos sumažinimas. Paaiškinkite, kodėl sumažėjo palūkanos už Italijos obligacijų palūkanų norma.
2. Paaiškinkite, kodėl „apstulbo“ ekonomistai, kai ECB sumažino palūkanų normą.
3. Kodėl, anot A.Kubiliaus, Lietuvai gali brangti skolinimasis?

Šaltinis: Kuodis R. 2011: Po kelių krizių bankų gali ir nebelikti // www.ekonomika.lt, 2011 08 29

„Krizė privertė permąstyti pinigų politikos principus“, – teigia Lietuvos banko valdybos pirmininko pavaduotojas Raimondas Kuodis. Pirmadienį „Swedbank“ vykusioje nacionalinėje ekonomikos mokytojų konferencijoje R. Kuodis lygino pinigų politiką ikikriziniu laikotarpiu ir po sunkmečio. Pasak jo, iki krizės pasaulio centriniai bankai turėjo paprastą užduotį – pasirinkti stabilios infliacijos tikslą ir siekti šio tikslo per monetarinę politiką – palūkanų normą. „Tačiau per krizę paaiškėjo, kad centriniams bankams turint labai žemą

infliacijos tikslą, yra galimybė, kad palūkanos sumažės iki 0 proc. ir bankai nebeturės ką daryti“, – aiškino R. Kuodis. Anot ekonomisto, per mažos palūkanos prieš krizę paspartino kreditų išdavimą, išsipūtė NT burbulas, sukėlęs ekonomikos sunkmetį. „Iki sunkmečio centriniai bankai turėjo tik infliacijos strategiją, bet mažai kreipė dėmesio į kreditų augimą, pinigų kiekį“, – sakė jis. Pasaulio centriniai bankai, pasak R. Kuodžio, šiandien turi skirti daugiau dėmesio skirti rinkų priežiūrai. „Buvo tokia tradicija kuo labiau liberalizuoti finansų rinkas ir visi jose tapo labai susijusiais, tačiau semiantis žinių iš epidemiologijos žinome – kuo daugiau žmonių yra labiau susiję, tuo greičiau plinta epidemija“, – lygino ekonomistas. Jis pabrėžė, kad finansai „neturi būti ekonomikos avangardu“ ir tikino, kad dar po kelių krizių bankų pasaulyje gali ir nebelikti. „Plis tik kolektyvinio investavimo vienetai“, – prognozavo ekonomistas. Jis priminė, kad krizės pasauliui kainuoja labai daug. „Vidutinė krizė suvalgo beveik 10 proc. pasaulio BVP. Tie nuostoliai pernelyg dideli, kad juos būtų galima ignoruoti“, – sakė Lietuvos banko pirmininko pavaduotojas, patikindamas, kad monetarinė politika bus griežtinama. „Lietuvos bankas planuoja įvesti riziką ribojančių dalykų, paskolos ir užstato vertės santykis, kad neviršytų 85 proc. Planuojama ir kitų priemonių“, – griežtesnės finansų rinkų priežiūros instrumentus vardijo R. Kuodis.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Pasvarstykite, kaip esant finansų rinkoje likvidumo atvejui (palūkanų norma lygi 0) būtų galima skatinti ūkio plėtrą. Įrodykite grafiškai, naudodami IS-LM modelį.
2. Pakomentuokite, koku būdu „Vidutinė krizė suvalgo beveik 10 proc. pasaulio BVP“.
3. Įvertinkite griežtų finansų rinkų priežiūros instrumentų įtaką pinigų rinkos parametrams.

Šaltinis: Kokios galimybės Lietuvai pasiskolinti iš savęs // www.verslozinios.lt, 2011.11.03, 07:08

Lietuva turi neišnaudoto potencialo skolintis vidaus rinkoje, tačiau norint išjudinti padėtį pirmiausia reikėtų investuoti į gyventojų švietimą ir sudaryti patrauklesnes sąlygas patikėti „indėlius“ valstybei. Nors bankai gąsdina, kad pasikeitus indėlių kryptims brangtų skolinimasis, verslas į tokią iniciatyvą

žiūri atsargiai, tačiau kitąmet Lietuva vien ankstesnėms skoloms tvarkyti turės skirti apie 2 mlrd. Lt, o visas šalies skolinimosi mastas sudarys apie 9 mlrd. Lt. Finansų ministerijos teigimu, 1–6 m. laikotarpiui mūsų šalis skolinasi už 2,6–5,5 % palūkanas, o 10-ies metų trukmės Lietuvos euroobligacijos antrinėje rinkoje kotiruojamos maždaug ties 6 % riba. Kita vertus, žinant, kokia migla tvyro ES vyriausybių skolų krizių odisėje, skolinimasis Lietuvai gali brangti ar apskritai išdžiūti, o apie tai svarstantys politikai jau traukia ir Tarptautinio valiutos fondo kortą. Praėjusią savaitę „Verslo žinios“ pasiūlė vėl padiskutuoti apie galimybę skolintis šalies viduje. Šitaip suplaukusias lėšas galėtų administruoti, pvz., VĮ Turto bankas, atitinkamai investavęs į naujų produktų rinkodarą (viena pirmųjų užduočių – atsisakyti nepatraukliai skambančio termino „taupymo lakštas“). Nors tokiu atveju Lietuva iš esmės sukurtų valstybinį komercinį banką, net nedidelė šiuo metu 27 mlrd. Lt indėlių „pyrago“ dalis padėtų sumažinti priklausomybę nuo audringų tarptautinių rinkų.

☐ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Aptarkite skolinimosi šalies viduje teigiamas ir neigiamas pasekmes.
2. Pavaizduokite grafiškai skolinimosi šalies viduje įtaką rinkos palūkanų normai, naudokite IS-LM modelį.
3. Pasvarstykite, kokį poveikį komercinių bankų balansui turės vyriausybės skolinimosi šalies viduje padidėjimas.

2.9. Darbo jėgos užimtumas ir nedarbo lygis

Šaltinis: Vainienė R. 2011: Minimalios mėnesio algos didinimas nereikalingas ir netgi žalingas darbuotojams // www.lrytas.lt, 2011 09 19

Praėjusią savaitę Vyriausybė pritarė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos siūlymui nuo kitų metų liepos didinti minimalią mėnesio algą (MMA) nuo 800 iki 850 litų. Tai reikštų, kad minimaliai uždirbančių žmonių kišenę realiai papildytų 37 litai. Ar tai reiškia, kad A.Kubiliaus Vyriausybė pradeda rinkimų kampaniją? Apie minimalios algos didinimo padarinius – pokalbis su Laisvosios rinkos instituto prezidentė Rūta Vainiene. – Kaip vertinate Vyriausybės ketinimus didinti MMA? – Tas padidėjimas 50 litų – menkas, tad nekels, kaip būgštavome, rimto pavojaus smulkiajam verslui. Vyriausybės

pasirinktas MMA didinimas neturės jokio esminio poveikio nei darbdaviams, nei darbuotojams. Toks didinimas dar beprasmiškesnis. Prie MMA pridėjami 37 litai žmonių padėties irgi nepalengvins. Šio sumanymo efektas gali būti net priešingas – gali būti, kad kai kurie darbdaviai atsisakys didinti atlyginimą savo darbuotojams didesne suma, nes juos jau bus lyg ir padidinusi valdžia. Todėl, ekonominiu požiūriu, MMA didinimas nereikalingas ir netgi žalingas darbuotojams. Siūlyčiau valdžiai eksperimentą – pusmetį visai atsisakyti reguliuoti MMA. Esu įsitikinusi, kad mažiausios algos lygis nesmuktų, greičiau net sumažėtų ją gaunančių žmonių skaičius. Kodėl Vyriausybė vis dėlto nusprendė didinti MMA? – Gal dėl kompetencijos stokos, gal naiviai tikėdamasi, kad taip prieš Seimo rinkimus pavyks įsiteikti profesinėms sąjungoms. – Bet profesinės sąjungos menką algos didinimą vadina pasityčiojimu. – Tai tik patvirtina, kad Vyriausybė jau prašovė. Gal ji norėjo atsiliepti ir į prezidentės Dalios Grybauskaitės pareiškimus, kad jau būtų galima atsargiai didinti MMA? Tad Vyriausybė ir nusprendė didinti atsargiai – vos 50 litų, imituodama, kad gerina socialinę padėtį. Prieš Seimo rinkimus politikams tokie žaidimai įprasti. Kitaip sakant, sugalvota, kad ir vilkas būtų sotas, ir avis sveika. – Tačiau ar valdančiajai daugumai prieš Seimo rinkimus nebūtų patogiau didinti MMA, pavyzdžiui, 100 litų? – Tuomet tikrai jau gali būti skaudžių padarinių – padidėtų nedarbas, ypač tarp nekvalifikuotų ir mažą patirtį turinčių asmenų. Todėl gerai, kad Vyriausybė tai supranta ir nesutinka tiek didinti minimalios algos. – Vis dėlto stambusis verslas siūlo MMA didinti bent 100 litų, kartu didinant neapmokestinamąsias pajamas. Kodėl verslininkai nebijo bankroto? – Manau, tai verslininkų derybinis žingsnis. Didelėms įmonėms MMA didinimas 100 litų neturėtų įtakos, nes jose darbuotojai uždirba daugiau. Darbdaviai, padarę tokį jiems nieko nekainuojantį reveransą, galbūt tikisi, kad bus lengviau kalbėtis su profesinėmis sąjungomis, kai Trišalė taryba svarstys jiems svarbias problemas. Be to, kai kurios asociacijos siūlo rūpintis darbuotojais ne tik keliant MMA, bet ir didinant neapmokestinamąsias pajamas. Dėl to padidėtų visų darbuotojų realiosios pajamos, o tada darbdaviams galėtų sumažėti spaudimas didinti Bet gal ir smulkiajam verslui MMA didinimas nekels bankroto pavojaus, jei bus nuspręsta leisti iki 10 darbuotojų turinčioms įmonėms mokėti 800 litų algas? – Toks siūlymas rodo, kad Vyriausybė pati supranta, kaip sunku smulkiajam verslui. Tačiau ši išlyga padėties nepakeistų. Ją taikančios įmonės susidurtų su

darbuotojų nepasitenkinimu, nes atrodytų, jog jie prastesni už kitus. Žmonės būtų supriešinti. Šioms įmonėms, net ir išlaikius dabartinio lygio MMA, kultų grėsmė būti išstumtoms iš rinkos dėl suprastėjusios jų reputacijos, darbuotojų pasipiktinimo, nors jos algų nedidina ne iš piktos valios, o dėl ribotų finansinių galimybių. – Profesinių sąjungų veikėjai pareiškė, kad toks verslas, kuris neįstengia net ir 100 litų padidinti MMA, geriau bankrutuotų. Gal tai padidintų verslo efektyvumą? – Profesinių sąjungų vadai negalvoja apie bedarbius. Bedarbių profesinių sąjungų juk nėra. Tačiau kaimuose ir miesteliuose neretai verslas nepajėgus mokėti aukštesnio nei MMA atlygio. Kitas pasirinkimas būtų tik nedarbas arba emigracija. Valstybė priversta šiems žmonėms mokėti pašalpas. Gal tuomet profesinės sąjungos sutiktų mokėti ir pašalpas darbą tokiose įmonėse praradusiems darbą.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Naudodami WS-PS modelį, įrodykite, kaip pasikeis natūralus nedarbo lygis padidinus MMA.
2. Naudodami mikroekonominį darbo rinkos modelį, atsakykite į klausimą, kaip pasikeis užimtųjų skaičius, padidinus MMA.
3. Pasvarstykite, ar turės įtakos darbo užmokesčio padidinimas šalies BVP.
4. Dėl kokių priežasčių darbo užmokestis Lietuvoje yra lankstus žemyn (t. y. jį galima sumažinti), skirtingai negu daugelyje Europos valstybių (pvz., Vokietijoje ar Prancūzijoje)?

Šaltinis: Didėjo pelnai, gerėjo finansavimas, bet atlyginimai liko užšalę // www.verslosavaite.lt, 2011 09 20

Nors nepaliaujamai augo žaliavų kainos, Lietuvos įmonių pajamos jau keturis ketvirčius iš eilės kyla greičiau nei išlaidos. Ženkliai pagerėjo apyvartumo rodikliai ir apyvartinio kapitalo finansavimo struktūra, prasidėjo investavimas į ilgalaikį turtą. Tokius pokyčius, išanalizavusi Statistikos departamento paskelbtus II ketvirčio nefinansinių Lietuvos įmonių veiklos rodiklius, daro įmonių mokumą vertinanti UAB „Creditreform Lietuva“. Per metus (lyginant II ketvirtį su 2010 m. II ketvirčiu) įmonių pajamos ūgtelėjo 21,7 proc., o sąnaudos – 21,2 proc. Išlaidos žaliavoms išaugo 41,7 proc., paslaugoms – 17,5 proc., prekių įsigijimui – 15,9 proc., o darbo užmokesčiui (su Sodra)

tik 6,3 proc. Tiesa, kaip teigia UAB „Creditreform Lietuva“ direktoriaus pavaduotojas Romualdas Trumpa, „net 60 proc. pramonės metinio pardavimų augimo apimties sudaro naftos, chemijos ir gumos bei plastiko pramonės dalis. Todėl trečią ketvirtį, dėl sumažėjusių naftos kainų, mūsų neturėtų šokiruoti bendras pardavimų ar eksporto sumažėjimas. Kur kas svarbiau nei augantys pardavimai, yra pagerėjęs įmonių konkurencingumas ir sugebėjimas išlaikyti pelno maržas.“ Antrąjį ketvirtį liko nedaug ūkio šakų, kurios vis dar gali būti laikomos „dugne“. Du trečdaliai visų veikiančių Lietuvos įmonių gavo pelno. Panašiai tiek pat jų buvo ir iki krizės, 2008 m. balandį–birželį. Greitėjo atsargų apyvartumas, pasiekęs ikikrizinį lygį, o kai kuriose šakose, dėl išaugusio partnerių pasitikėjimo, didėjusių kredito draudimo apimčių, jis netgi ėmė lėtėti. Investicijų rinkoje aktyviausiai reiškęsi energetikai ir transportininkai, kitose šakose situacija buvo labai „banguota“. Malonu tai, kad pirmą kartą nuo krizės pradžios ilgalaikių paskolų sumų padidėjimas yra ne eilinis paskolų restruktūrizavimas, o realus investavimas. Bet džiūgauti dar anksti. Ypač jei dėmesį atkreipsime į užstrigusias išlaidas darbo užmokesčiui, vis dar neatsigaivaliojantį vidaus vartojimą, tebemažėjančias trumpalaikių paskolų apimtis bei tolydžio stiprėjantį nerimą dėl galimo ES šalių ekonomikos lėtėjimo.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Naudodami WS-PS modelį, įrodykite, kaip pasikeis natūralus nedarbo lygis didėjant pelnui.
2. Naudodami mikroekonominį darbo rinkos modelį, atsakykite į klausimą, kaip pasikeis užimtųjų skaičius, didėjant darbo paklausai, tačiau esant įšaldytam darbo užmokesčiui.
3. Kokią informaciją teikia trumpalaikių paskolų apimties mažėjimas?

Šaltinis: Lietuvoje smuktelėjo statistinis nedarbas // www.verslozinios.lt, 2011 11 18

Trečiąjį ketvirtį Lietuvoje nedarbo lygis siekė 14,8 % ir buvo 0,8 procentinio punkto mažesnis nei ankstesnį ketvirtį, praneša Statistikos departamentas, rodiklį apskaičiavęs remiantis gyventojų apklausomis. Vyrų nedarbo lygis sumažėjo 1,8 procentinio punkto – iki 16,7 %. Moterų – padidėjo 0,2 procentinio punkto ir sudarė 12,9 %. Mieste tradiciškai nedarbas buvo žemesnis nei kaime – 12,8 %, vietoj 19,6 % kaimo vietovėse. Per ketvirtį nedarbo lygis mieste sumažėjo 0,2, kaime – 2,2 procentinio punkto. Jaunimo nedarbas

III ketv. siekė 31,7 %. Per ketvirtį šis rodiklis sumažėjo 1,9 procentinio punkto. Ilgalaikio nedarbo lygis trečiąjį ketvirtį sudarė 8 % procentus ir, palyginti su praėjusiu ketvirčiu, išliko nepakitęs. III ketv. per metus nedarbo lygis smuko 3 procentiniais punktais. Nedarbo lygio skaičiavimo metodai. Statistikos departamentas (SD) tyrimą atlieka kas ketvirtį apklausdamas apie 8 000 namų ūkių, t. y. apie 14 000 (0,5 %) Lietuvos gyventojų, kurie yra 15 metų ir vyresni. Tuomet tyrimo rezultatai perskaičiuojami visiems gyventojams, o nedarbo lygio paklaida gali būti iki 3 %. SD skaičiuojamas rodiklis išreiškiamas bedarbių ir darbo jėgos santykiu. Lietuvos darbo birža (LDB) registruoto nedarbo statistiką pateikia atsižvelgdama į registruotų darbo biržose bedarbių skaičių. Tai rodiklis, išreiškiamas darbo biržoje registruotų bedarbių ir darbingo amžiaus gyventojų santykiu. Finansų ministerija prognozuoja pagal statistikų naudojamą metodą apskaičiuojamą nedarbą. Lietuvos darbo biržos duomenų registre prieš savaitę būta 212 900 bedarbių. Tai sudaro 10,3 % šalies darbingo amžiaus gyventojų. Per savaitę oficialių bedarbių sumažėjo 1 500.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Palyginkite nedarbo skaičiavimo metodus, aptarkite kylančias problemas.
2. Pasvarstykite, kuris iš šių metodų naudotinas natūraliam nedarbo lygiui nustatyti.
3. Kuo galima paaiškinti jaunimo nedarbą?

Šaltinis: Mauricas Ž. Mokesčių sistema: aukso vidurio beiėškant // www.delfi.lt, 2011 12 06

Lietuvos mokesčių sistema yra viena progresyviausių pasaulyje. Vidutinė nedarbo socialinio draudimo išmoka šiuo metu yra 543 litai, o minimali alga „į rankas“ siekia 678 litus. Taigi, gaudamas minimalų darbo užmokestį, gyventojas vidutiniškai uždirba tik 135 litais daugiau negu visai nebūtų dirbęs – ištis ne itin didelė paskata įsiliėti į darbo rinką, turint omenyje, kad, užuot turėjęs laisvo laiko (kurį gali skirti poilsiui ar papildomiems darbams), šis žmogus nuo šiol turi reguliariai eiti į darbą. Tai idealus vadinamųjų „gerovės spąstų“ (kitaip vadinamų „skurdo spąstais“) pavyzdys, kai paskatos įsiliėti į darbo rinką yra tokios mažos, kad į ją neapsimoka įsiliėti visai. Vertinant tai, visai nenuostabu, kad, darbo biržos atliktos apklausos duomenimis, kone trečdalis bedarbių nėra suinteresuoti eiti į darbą, o siekia gauti tik socialines

garantijas. Valstybei nauda, kita vertus, yra 913 litų: jai nebereikia mokėti 543 litų bedarbio pašalpos, o darbdavys, įdarbindamas darbuotoją, kas mėnesį dar sumoka valstybei 370 litų mokesčių. Taigi valstybė gauna kone septynis kartus didesnę naudą nei pats darbuotojas arba, galima sakyti, kad nuo papildomų 135 litų darbuotojas sumoka 913 litų – progresinis apmokestinimo tarifas šiuo atveju siekia kone 700 procentų.

Neigiamo gyventojų pajamų mokesčio tarifo įvedimas ar neapmokestinamojo minimumo pakėlimas iki minimalios algos dydžio kiek sumažintų mažiausiai uždirbančių darbuotojų mokesčinę našta bei paskatintų gyventojus aktyviau įsiliesti į darbo rinką. Tokiu būdu būtų nušauti du zuikiai: padidėtų mokesčių sistemos socialinis teisingumas ir ekonominis efektyvumas. Be to, tyrimai rodo, kad sumažėjus nedarbui sumažėja nusikalstamų veikų, psichikos ligų bei savižudybių skaičius, o tai gerina visuomenės gerovę bei ilgainiui mažina biudžeto išlaidas. Juk vieno kalinio išlaikymas mokesčių mokėtojams per mėnesį vidutiniškai kainuoja apie 1 500 litų – gerokai daugiau negu minimalus darbo užmokestis. Progresinio darbo pajamų mokesčio tarifo įvedimas lemtų darbo jėgos apmokestinimo augimą ir būtų ekonomiškai neefektyvus: šiuo metu 2 000 eurų atlyginimą uždirbantis darbuotojas Lietuvoje sumoka 42 proc. mokesčių, o Suomijoje ar Danijoje jis sumoka tik 41 proc., Švedijoje – 45 procentus. Įvedus progresinį darbo pajamų mokesčių tarifą, 2 000 eurų atlyginimą gaunantis darbuotojas Lietuvoje būtų kone labiausiai apmokestintas visoje Europos Sąjungoje.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Naudodami WS-PS modelį, įrodykite, kaip pasikeis natūralus nedarbo lygis padidinus neapmokestinamąjį minimumą.
2. Pasvarstykite, kokias problemas sukelia progresinis darbo pajamų apmokestinimas.
3. Įvertinkite teiginį, kad „Lietuvos mokesčių sistema yra viena progresyviausių pasaulyje“.

Šaltinis: Čičinskas J. 2008: Nyksta atlyginimų didėjimo monotonija // Lietuvos ūkis kelyje į rytdieną. – Vilniaus universiteto leidykla, 2009. – P. 361–364

Statistikos departamento pranešimas, kad atlyginimai tebedidėja, atitinka bendrą ekonomikos padėtį – juk tebedidėja gamyba, didėja įmonių, valstybės

ir visų dirbančių pajamos, neturi kur dingti ir samdomųjų žmonių atlyginimai. Ypač nominalūs, litais skaičiuojami, nes kainos didėja ir įmonėse randasi daugiau pingančių pinigų ne tik mokėti už importuojamą naftą, dujas ir daug ką kita, bet ir už darbą. Taigi, šių metų antrą ketvirtį nominalusis darbo užmokestis šalyje vidutiniškai buvo 22,5 proc. didesnis nei pernai tuo pat metu. Pusę to augimo „suėdė“ infliacija, bet tik pusę – realus darbo užmokestis, jo perkamoji galia, vis tiek padidėjo 11,7 procento. Iš kur tas kilimas, realus samdomą darbą dirbančių žmonių pajamų didėjimas, kai šen ten jau girdisi, kad „šalyje krizė“? Pirma, šalyje ne krizė, o tik sparčių gamybos augimo tempų sulėtėjimas ir žinoma tai, kad jie dar lėtės. Šių metų pirmą ketvirtį reali ūkio plėtra buvo 7,0 proc, antrą ketvirtį – 5,5 proc. taigi, per pusmetį prekių ir paslaugų pagaminta ir realizuota 6,2 proc. daugiau nei atitinkamu metu pernai. Tą 6,2 proc. priaugę gavome beveik nedidindami darbuotojų skaičiaus: 2007 metų pirmą ketvirtį šalyje dirbo 1534 tūkstančių žmonių, antrąjį – 1508 tūkstančiai, o šių metų pirmą ketvirtį – 1510 tūkstančių žmonių (duomenų apie antrą ketvirtį dar nėra). Gali būti, kad dirbome šiek tiek daugiau valandų nei pernai (tendencija pasirodė jau 2007 metais – kai dirbančių visą darbo dieną dalis nuo 90,1 proc. 2006 m. padidėjo iki 91,4 proc). Laikai žada būti rūstesni ir noras stipriau padirbėti populiarėja. Bet didžiausias atlyginimo didėjimo šaltinis yra darbo našumas. Jei darbuotojų skaičius ir jų dirbamų valandų skaičius šį pusmetį beveik nedidėjo, tai visas gamybos priaugis, tie 6 procentai, buvo gautas darbo našumo didėjimo dėka.

Darbo našumo kilimas mūsų ekonomikoje – tai mūsų gaminamos produkcijos ir teikiamų paslaugų kokybės kilimas. Ne tiek paties gaminio kokybės požiūriu (broko jau seniai niekam neparduosi, net sąvoka „brokas“, tokia populiarūs komandinėje ekonomikoje, išnyko iš apyvartos; net statybose tas reiškinys nyksta!), bet viso gaminamo asortimento „kilninimo“, „rafinavimo“ požiūriu: nuo laivų korpusų pereiname ir prie tų korpusų įrangos montavimo, nuo paprasčiausių medžio drožlių plokščių prie kur kas sudėtingesnių, geresnių ir geriau vertinamų medienos plokščių su apdaila gamybos, ir taip toliau. Gaminamos produkcijos kategorijų kilimas reiškia, kad didėja per valandą sukuriamos produkcijos vertė, sudėtingėja darbas jai gaminti – ir darbuotojai, pakėlę kvalifikaciją, gauna didesnius atlyginimus. Darbo našumas (produktyvumas) padidėjo 6 proc., o gavome už darbą daugiau beveik 12 proc. – iš kur? Čia svarų vaidmenį suvaidino pasikeitusi padėtis darbo rinkoje. Pradedant

nuo 2006 metų dėl labai spartaus ekonomikos augimo ir didelės emigracijos susidaręs darbuotojų stygius privertė darbdavius atlapoti seifus ir didinti atlyginimus. Kitaip tariant, proporcingiau dalytis su samdomais darbuotojais didėjančiomis grynosiomis pajamomis. Šios galimybės jau išsemtos – įtampa darbo rinkoje sumažėjo, ėmė mažėti (išskyrus monopolines ir pusiau monopolines veikos sritis) įmonių pelningumas (didėjant sąnaudoms nėra lengva didinti kainas, jei aplink konkurentai, o vartotojų perkamoji galia didėja vis lėčiau). Antai pernai įmonių pelningumas (gauto pelno ir pajamų už parduotą produkciją ir paslaugas santykis) buvo 6,7–9,9 proc., o šių metų pirmą ketvirtį smuko iki 5,2 procento. Natūralu, kad galimybės kelti atlyginimus didinant įmonių grynujų pajamų samdomųjų darbuotojų dalį, kažkada buvę visai nemenkos, dabar jau mažesnės. Mažės ir spaudimas tai daryti – tai rodo ir kol kas nedidelis nedarbo didėjimas: nuo 4,2 proc. praėjusių metų paskutinį ketvirtį iki 4,9 proc. šių metų pirmą ketvirtį. Kalbame apie vidutinius dydžius. Ir pelnas konkrečioms bendrovėms, ir tai, kaip sekėsi su atlyginimu p-iai Pavardenienei, p. Pavardins-kui ar p-lei Pavardytei – visai kita kalba, tektų jau patiems pasigilinti. Individualūs dydžiai, kaip žinoma, paliekami kiekvieno nuožiūrai, kad ir mums patiems liktų kažkiek laisvės savimi rūpintis. Gal sunkiausiai su infliacija grumiasi (be išlygų prilygsta mūsų olimpinės krepšinio rinktinės pusfinalio kovai su ispanais) šalies pensininkai. Jų pajamos priklauso nuo valdžios apie jas galvojimo. 2005–2007 metais, kai įsisuko infliacija, bendras kainų lygis kilo pamečiui 13,1 proc., 18 proc. ir 19,9 proc., vidutinė senatvės pensija didėjo atitinkamai 13,1 proc., 13,5 proc. ir 24,9 procento. Taigi, atrodytų, jog perkamoji galia buvo daugmaž išsaugota. Tačiau dažniausiai įsigyjamų vartojimo prekių ir paslaugų (pensininko krepšelio; jame vos 40 pavadinimų, iš to skaičiaus vos dviejų rūšių paslaugos – važiavimas viešuoju miesto transportu ir kirpykla) kainos didėja sparčiau (pavyzdžiui, 2008 metais liepos mėn., palyginti su 2007 metų gruodžio mėn., bendras vartojimo kainų lygis pakilo 7,0 proc., o „pensininkų prekių“ – 11,7 proc.). Todėl sunkios „rungtynės“ tebetrunka. Lenktynės su kainomis sunkėja ir dirbantiems žmonėms. Šių metų antrą ketvirtį nominalūs atlyginimai paaugo, palyginti su pirmu ketvirčiu, vidutiniškai 4 proc., o realiai, t. y. atsižvelgiant į infliaciją, tik 0,7 procento. Taigi, darbo užmokesčio lenktynėse su kainomis, pastarosios jau prisivijo, yra čia pat, net žada aplenkti. Taip bus, jei nedidės mūsų darbo produktyvumas, nes energijos išteklių ir kai kurių kitų žaliavų

kainos kils ir toliau, o tai reiškia, kad tų prekių tiekėjams teks atiekti vis daugiau iš savų pajamų. Kad mums liktų taip pat daugiau, pajamas turime uždirbti vis didesnes. Be to, mūsų kaime – ne tame globaliame, dar Herberto Marshallo McLuhano apibūdintame, o tame mažajame, apimančiame vien Rytų Europos regioną – turime vieną tokį pachuliganavimą. Antai kaimynams langus išdaužė, nuostolių pridarė. Kitą kartą ir mums gali kliūti. Tada jau nebe apie atlyginimų didėjimą kalbėtumėme. To kaimyno skatinami turėtumėme labiau domėtis ne tik krepšiniu ir politika, bet ir nacionaline ekonomika.

☐ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Naudodami WSD-PS modelį ir makroekonominį darbo pasiūlos ir paklausos modelį, paaiškinkite ir grafiškai įrodykite, kaip keisis natūralus nedarbas, kai:
 - a) padidės darbo našumas;
 - b) padidės kainos;
 - c) sumažės pelno priedas.
2. Aptarkite dabartines atlyginimų kitimo tendencijas, lygindami su straipsnyje pristatyta situacija, pateikite išvadas.

2.10. AD-AS modelis. Pusiausvyra trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu

Šaltinis: SEB: maisto ir energetikos kainos stabdo gyventojų pajamų augimą // www.ekonomika.lt; 2011-04-13

Ekonomikos atsigavimą namų ūkiai Baltijos šalyse praėjusiais metais pajuto dėl ėmusio mažėti nedarbo lygio, kai kuriuose sektoriuose šiek tiek didėjusio darbo užmokesčio. Teigiamos ekonomikos tendencijos išliks ir ateityje, tačiau realioms Baltijos šalių gyventojų pajamoms augti šiemet kliudys maisto ir energijos išteklių kainos, kurios stiebiasi į viršų, teigiama antrus metus SEB grupės ekspertų rengiamoje „Baltijos šalių namų ūkių finansų apžvalgoje“. Pasak Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje namų ūkių situaciją analizuojančių SEB grupės ekspertų, didėjant išlaidų, skirtų maistui, būstui išlaikyti ir transporto paslaugoms, daliai namų ūkių išlaidų krepšelyje, prastėja namų ūkių buitis. Apžvalgoje pastebima, kad trijose Baltijos šalyse dėl sumenkusių palūkanų terminuotųjų indėlių patrauklumas mažėja, o gyventojai ieško pelningesnių,

tačiau rizikingesnių galimybių investuoti turimas lėšas arba jas laiko neterminuotųjų indėlių sąskaitose. SEB grupės ekspertai taip pat atkreipia dėmesį, kad tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje ir Estijoje naujų paskolų namų ūkiai ima vis dar mažiau negu grąžina anksčiau paimtų. Didėjant eksporto apimtims ir atsigaunant ekonomikai, nedarbo augimas sulėtėjo visose trijose Baltijos šalyse, o vėliau net pradėjo mažėti. Labiausiai nedarbas sumažėjo Estijoje – čia, palyginti su 2010-ųjų pirmu ketvirčiu, kuomet buvo fiksuojamas didžiausias nedarbo lygis šalyje, metų pabaigoje bedarbių sumažėjo 6 procentais. Bedarbių mažėjo ir Latvijoje bei Lietuvoje. Tuo pat metu šalyse pamažu didėjo ir dirbančiųjų skaičius. Darbo vietų Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje 2010 m. pabaigoje, lyginant su metų pradžia, padaugėjo maždaug 40 tūkstančių. Palyginti su mažiausiu buvusiu darbo vietų skaičiumi 2010-ųjų I ketv., darbo rinka praėjusių metų pabaigoje Estijoje padidėjo 7,1 proc., Latvijoje – 3,8 proc., Lietuvoje – 2,9 procento. Blogoji ekonomikos nuosmukio pasekmė ta, kad didėja ilgalaikių bedarbių skaičius. Prognozuojama, kad Estijoje vidutinis nedarbo lygis šiemet gali sumažėti iki 12 procentų. Latvijoje ir Lietuvoje nedarbas mažės lėčiau: Lietuvoje nedarbo lygis sieks 15 proc., Latvijoje – 16 procentų. Didėjant dirbančiųjų skaičiui, namų ūkių finansinė padėtis gerėja. Situacijos gerėjimą atspindi ir šalių darbo užmokesčio statistikos duomenys. 2010 m. darbo užmokestis labiausiai augo Estijoje – palyginus su 2009 m. paskutiniu ketvirčiu vidutinis atlyginimas čia padidėjo 3,9 procento. Latvijoje ir Lietuvoje darbo užmokestis per metus atitinkamai padidėjo 3,4 proc. ir 0,2 procento. Paskutinį 2010-ųjų ketvirtį vidutinis darbo užmokestis (neatskaičius mokesčių) Estijoje siekė 814 eurų, Latvijoje – 647 eurus, o Lietuvoje – 614 eurų. Šiais metais darbo užmokestis ir toliau turėtų augti. Labiausiai tai bus pastebima eksportuojančios pramonės šakose. Vartojimo mastas didėja mažėjant nedarbui ir gerėjant vartotojų lūkesčiams. Lietuvos, Latvijos ir Estijos namų ūkiai jau optimistiškiau vertina bendrą ekonominę situaciją ir savo šeimos finansinę padėtį negu prieš metus. Išlaidų dalis maistui, būstui išlaikyti ir transportui bendrame namų ūkio išlaidų krepšelyje didėjo visose Baltijos šalyse ir dabar sudaro daugiau negu pusę visų vartojimo išlaidų. Nepaisant vartojimo atsigavimą stabdančių veiksnių, tikimasi, kad namų ūkių vartojimas 2011-aisiais augs maždaug 3 procentais. Visose trijose Baltijos šalyse didėjant finansiniam turtui ir mažėjant išpareigojimams grynoji namų ūkių finansinio turto vertė didėjo. Sparčiausiai finansinis turtas 2010 m. augo Estijoje

(14 proc.), Latvijoje ir Lietuvoje fiksuotas panašus augimas – po 7 procentus. 2010-ųjų pabaigoje Latvijos ir Estijos namų ūkių grynoji finansinio turto vertė vis dar buvo neigiama – atitinkamai –2 mlrd. ir –1,5 mlrd. eurų, tačiau neigiama reikšmė nuosekliai mažėjo. Lietuvos namų ūkių finansinio turto grynoji vertė visada buvo teigiama (2,8 mlrd.) ir toliau didėjo. Namų ūkių indėlių sąskaitose laikomų lėšų 2010 metais padidėjo visose trijose Baltijos šalyse. Sparčiausias augimas pastebėtas paskutinį 2010-ųjų ketvirtį. Tačiau daugėjo lėšų ne terminuotųjų indėlių, nes palūkanos už lėšas, laikomas šiose sąskaitose sumažėjo, o einamosiose sąskaitose. Vartotojų nuomonių apklausa rodo, kad 2008 metais smarkiai sumažėjęs vartotojų pasitikėjimo rodiklis vėl pamažu gerėja nuo 2010 metų pradžios. Mažėjantis pesimizmas atsispindi ir namų ūkių finansinėje elgsenoje. Populiarėja ilgalaikio taupymo priemonės, nes gyventojai geriau vertina savo finansinę situaciją ateityje ir tikisi stabilių pajamų. Nors akivaizdžių pagerėjimo požymių gyventojai dar nejaučia, pastebima, kad 2009 metais prasidėjusi namų ūkių vartojimo mažėjimo tendencija taip pat baigėsi – žmonės sugrįžta į normalų gyvenimą. Grynoji finansinio turto vertė ir toliau auga didėjant finansiniam turtui ir mažėjant išipareigojimams. Vėl aktyviau imamos būsto paskolos, o šių paskolų kokybė yra labai gera – beveik visi (95–99 proc.) SEB banko klientai, naujas paskolas emę per paskutinius dvejus metus, nevēluoja įmokų mokėti nė vienos dienos.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Remdamiesi AD-AS modeliu aptarkite energijos kainų kitimo įtaką Lietuvos ūkiui trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu.
2. Aptarkite kainų lygio Baltijos šalyse ir finansinio turto ryšį.
3. Koks yra vartotojų pasitikėjimo rodiklio, kainų ir nedarbo ryšys?
4. Remdamiesi AD-AS, LM-IS modeliais aptarkite eksporto didėjimo įtaką Lietuvos ūkiui trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu.

Šaltinis: DNB banko ekonomistai sako, jog Lietuvos valdžios tikslas 2012 metais turėti 3 % bendrojo vidaus produkto neviršijantį deficitą atrodo nerealus // www.verslozinios.lt, 2011 12 22

„Planuotas 3 % deficito rodiklis kitąmet, matyt, nebus įvykdytas dėl prastėjančios makroekonominės aplinkos ir sparčiai blogėjančių verslo lūkesčių. Mūsų prognozėmis, deficitas neturėtų nukristi žemiau 3,5 % BVP“, – teigiama DNB banko pranešime, kurį pasirašo Jekaterina Rojaka, DNB banko grupės

vyriausioji ekonomistė, ir Mindaugas Jurgelis, DNB banko analitikas. Anot DNB, didžiausią spaudimą viešiesiems finansams daro „Sodra“, kurios išlaidos kitamet pajamas viršys 2,3 mlrd. Lt. Banko atstovai primena, kad Finansų ministerija beveik perpus sumažino kitų metų BVP augimo prognozę – nuo 4,7 % iki 2,5%, dėl ko valdžiai teko gerokai apkarpyti 2012 m. biudžetą, palyginti su pirminiu projektu. Anot DNB banko ekonomistų, tokia ūkio augimo prognozė yra realistiškesnė. „Verslo žinios“ rašė, kad Seimas 2012 m. biudžetą priėmė antradienį. Jame patvirtintos beveik 17,924 mlrd. Lt sieksiančias valstybės biudžeto pajamos ir 18,643 mln. Lt (be Europos Sąjungos ir kitų užsienio šalių finansinės paramos). Valstybės biudžeto deficitas – 719 mln. Lt, o planuojamas viešųjų finansų deficitas – 3 % BVP.

☐ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Remdamiesi AD-AS, IS-LM modeliais aptarkite biudžeto išlaidų mažinimo įtaką Lietuvos ūkiui trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu.
2. Kokiu atveju restriktinė fiskalinė politika nesumažintų šalies BVP trumpuoju laikotarpiu? Įrodykite grafiškai remdamiesi AS-AD modeliu.
3. Kokia ekonominė politika turėtų būti vykdoma šalyje, kuri mažina biudžeto deficitą, tačiau siekia išlaikyti tuos pačius BVP augimo tempus?

Šaltinis: Europos centrinis bankas teigia, kad euro zonos 2012-iais išretins kainų augimą skatinančius veiksnius // www.verslozinios.lt, 2011 12 22

„Finansų rinkose išaugusi įtampa išlieka euro zonos ekonomikos aktyvumo stabdžiu. Ekonomikos perspektyva išlieka itin neaiški, vyrauja smukimo tendencijos. Esant tokioms sąlygoms, visuomenei, išlaidoms, atlyginimams ir kainoms euro zonoje turėtų būti daromas vidutinis spaudimas. Infliacija kelis mėnesius turėtų išlikti daugiau kaip 2 %, o vėliau pradėti mažėti“, – „Bloomberg“ cituoja mėnesinėje ekonomikos apžvalgoje Europos centrinio banko (ECB) pateiktus teiginius. ECB prieš savaitę sumažino bazines palūkanų normas 0,25 proc. punkto, iki 1 %, o kitų metų ekonomikos augimo prognozę – 1 procentiniu punktu, iki 0,3 %.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Remdamiesi AD-AS, LM-IS modeliais aptarkite euro zonos smukimo tendencijas.
2. Kaip suprantate „vidutinį“ spaudimą išlaidoms, atlyginimams ir kainoms?
3. Įvardykite ekspansinės ECB įvykdytos monetarinės politikos pasekmes trumpuoju ir vidutiniuoju laikotarpiu

Šaltinis: Čičinskas J. 2006: Stabdysime infliaciją – smėliu į alyvą ar stabdžiais? // Lietuvos ūkis kelyje į rytdieną. – Vilniaus universiteto leidykla, 2009. – P. 86–88

Choakino Almunijos (Joaquin Almunia), už ekonomikos ir pinigų politikos reikalus atsakingo Europos Komisijos (EK) nario apsilankymas Lietuvoje vėl sužadino dėmesį euro įvedimui Lietuvoje. Dabar mums vėl rūpi, ne kodėl negalėjome jo įsivesti, bet kada vis dėlto įsivesime. Vyriausybė finansų ministro asmenyje teigia, kad turime nusistatyti naują datą – 2010 metus. Jei 2007 metais nepavyko, tai tebūnie po trejų metų. Santykiškai ilgas (ypač skaičiuojant pagal investicijų ir ūkio plėtros praradimus) laiko tarpas iki naujo termino, ko gero, visiškai neišvengiamas – atėjom prie spartesnio kainų lygio kilimo laikotarpio. 2007 metais didės dujų kaina. Iki 2009 metų pabaigos turime pasiekti minimalų akciją cigaretėms – tai padidins populiariausių rūkalų kainą bent du kartus (ir sukels, ko gero, kontrabandininkų naktinio judėjimo grūstis Nemune ir palei jį). Dar kilstels ir benzino bei dyzelino akcizas. 2008 metais baigsis ir naftos produktų privalomų atsargų (90-čiai dienų) kaupimas; jų saugojimo kaštai padidins, kaip manoma, degalų kainas bent jau vienu procentu. Atlyginimų kilimas ir dar vienas gyventojų pajamų mokesčio tarifo sumažinimas nuo 2008 metų visiškai kompensuos gyventojams tą kainų kilimą. Realios pajamos nesumažės. Bet nominalus kainų kilimas 2007–2008 metais bus gan ženklus. Vykdomoji valdžia numato kainų kilimą stabdyti įprastomis defliacinėmis priemonėmis – suvaržant paklausos didėjimą. Visa bėda ta, kad tą paklausos didėjimą rengiamasi sulaukyti paprasčiausiu gyventojų pajamų augimo stabdymu. (Pinigų politikos rankose neturime ir palūkanų didinti kada panorėję negalime – valiutų valdybos režimas!) Pirmiausia reikia pažymėti, kad neignoruočios galimybės prilaikyti kainų augimą ir pasiūlos pusėje. Taip, energijos ištekliai brangs, darbo jėgos kaina kils. Bet yra du „priešnuodžiai“ – pigesnės darbo jėgos laikinas „importas“ iš rytinių kaimynų

bei pas mus vyraujančios netobulos konkurencijos rinkos griežtesnė priežiūra, gelbstinti nuo piktnaudžiavimų rinkos galia. Kaip rodo ilga istorija su degalų kainomis, vietos rinkoje dominuojantys pardavėjai geba išlaikyti didesnes kainas net ir esant laisvai rinkai. Oligopolinė rinkos struktūra daugelio prekių ir paslaugų rinkose pakerta konkurenciją ir išlaiko kainas didesnes, nei jos būtų laisvos konkurencijos sąlygomis. Mažoje rinkoje visada rasime daugiau monopolistinės praktikos pavyzdžių, nes sąlygos tam palankesnės (gigantiškas kuriozas su elektros kainos gyventojams pakėlimu čia geriausias pavyzdys). Todėl piktnaudžiavimo rinkos galia persekiojimas turėtų būti sugriežtintas ir efektyvesnis. Vis dėlto turime sutikti su ekspertais, siūlančiais infliacijos varžymo priemones nukreipti ir į paklausos pusę, nes būtent čia dabar susitelkė stipriausi infliacijos kurstymo veiksniai. Tie veiksniai – tai, pirma, labai greitas vidaus kredito augimas ir, antra, šeimų pajamų didėjimas (nes mažėja bedarbių ir didėja dirbančiųjų atlyginimai). Tačiau manyti, kad viso to pristabdymas yra vienintelis būdas stabdyti kainų lygio kilimą ir įvykdyti kriterijus eurui įsivesti, nebūs teisinga. Esminis paklausos varžymo būdas, kuris nepažeistų motyvacijos geriau dirbti ir taip gauti didesnę ar didėjančią atlyginimą, yra taupymo skatinimas. Paklausą galime pristabdyti nedidindami atlyginimų arba didindami atlyginimus (tiek, kiek didėja darbo našumas šalyje), bet tiek pat padidindami ir taupymą. Spaudimas prekėms ir paslaugoms abiem atvejams sumažinamas. Kainų kilimas pristabdomas. Būtent tokiu keliu ėjo Pietryčių Azijos „tigrai“, kuriems infliacijos supančiojimas vardan eksporto plėtojimo buvo daug svarbesnis nei mums, turintiems menką infliaciją ir manevruojantiems tik dėl euro sąlygų. Tačiau padidinti taupymą – kur kas subtilesnis dalykas, nei neleisti kilti atlyginimams. Administraciniu būdu čia nieko nurodysi, reikia veikti ekonominėmis priemonėmis. Ir tos priemonės yra valdžios rankose. Pasinaudodama visai sėkminga taupymo laktų patirtimi, vyriausybė galėtų keletą metų turėti specialią taupymo plėtojimo programą, kurios pagalba nusiurbtų dalį gyventojų pajamų negašdindama jų atlyginimų įšaldymais. Didesnės nei rinkoje palūkanos, paprastos investavimo schemos ir procedūros galėtų gerokai padidinti taupymo mastus. Tam prireiktų papildomų biudžeto išlaidų, bet, skatinimą sutelkiant santykiškai trumpam stojimo į pinigų sąjungą laikotarpiui, jos nebūtų ypač didelės. ES valstybėms (tada jų buvo 12) derantis dėl pinigų sąjungos (būsimos euro erdvės) kūrimo kriterijų gerokai menčiau išsivysčiusių šalių stojimo į pinigų sąjungą ypatybių klau-

simas neiškilo. Dabar padėtis kita. Visos aštuonios (Slovėniją galime atimti, liks septynios) ES naujokės yra ekonomiškai atsilikusios, vystosi sparčiau nei senbuvės, visose kainų lygis daug žemesnis nei senbuvėse ir toks išlikti negalės. Taigi, kainų lygis tose šalyse privalo ir neišvengiamai kils sparčiau nei senbuvėse. Teorija tik netiesiogiai ir apgraibomis pašneka apie nominalios ir realios ekonominės konvergencijos ypatybes tada, kai konverguoja smarkiai skirtingo ekonominio išsivystymo lygio šalys. Europos Komisija naudojami *one-size-fits-all* principu (vienas kurpalis visiems). Komisija ir teisi (vertinant padėtį statiškai), ir neteisi (vertinant padėtį dinamiškai). Diskutuotinais teoriniais klausimais su ja nepakalbėsi. Todėl juolab šiuo trumpu rengimosi eurui laikotarpiu reikia naudotis ne tik įprastomis, „kurpalinėmis“ priemonėmis, bet ir pasižvalgyti į rečiau pasaulyje naudotas.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Remdamiesi AD-AS, LM-IS modeliais aptarkite taupymo laktų platinimo gyventojams įtaką ūkio parametrams (palūkanoms, kainoms, pajamoms) trumpuoju ir vidutiniu laiku.
2. Palyginkite straipsnyje aptariamo ir dabartinio laikotarpio infliacijos veiksnius.
3. Nurodykite, kurie straipsnyje minimi infliacijos veiksniai priskiriami paklausos pusės, o kurie – pasiūlos pusės infliacijai?

2.11. Infliacija. Infliacijos priežasčių aiškinimas

Šaltinis: Vainienė R. 2011: Šiame pasaulyje nėra vietos norintiems taupyti // www.lrinka.lt

Žmonės dažnai teiraujami, kokia valiuta jiems verčiau taupyti ir laikyti savo santaupas – litais, eurai, doleriais, o gal svarais sterlingų. Užduodami šį klausimą, žmonės greičiausiai galvoja, kad valiutų kursas yra objektyvus dydis, nulemtas rinkos, ir kad būtent rinkos veikimą aiškinantys ekonomistai gali į jį atsakyti. Ir iš tikro, juk pinigai yra rinkos produktas, pinigų žmonės atrado mainydamiesi. Pinigai negalėjo atsirasti jokia kitu būdu, kaip tik rinkoje, kaip tik mainuose, tuos mainus palengvindami.

Matyt, šioji pinigų prigimtis yra taip natūraliai suprantama, kad žmonės didžiai nustemba, kai į jų klausimą atsakyti, deja, neįmanoma. Pinigai laips-

niškai buvo nacionalizuoti ir taip atitolinti nuo rinkos, kad jų kainą šiandien nulemia pinigų spausdinantys centriniai bankai, o tiksliau – tų bankų vadovybė. Štai naujasis Europos centrinio banko pirmininkas Mario Draghi savo kadenciją pradėjo sumažindamas bazines palūkanų normas nuo 1,5 iki 1,25 procentų. Greičiausiai tai buvo kolektyvinis ir seniai planuotas sprendimas, tačiau ar ne burtininko lazdelę demonstruoja vienos iš svarbiausių Europos institucijų vadovas?

Rinkos sureagavo teigiamai, nes tai reiškia, kad dar kurį laiką bus galima dangstyti Europos šalis kamuojančias finansines problemas ir pigiau pasiskolinti. Tik pagrindo ilgalaikiam džiaugsmui, deja, nėra jokie. Juk centrinis bankas taip „iš oro“ gali pinigų imti dalinti už dyką, jis gali netgi nereikalauti jų grąžinti, tik, deja, šioji politika, gal ir gerais norais grįsta, veda infliacijos ir ekonominės suirutės link. Taupyti norintiems žmonėms tokioje sistemoje tiesiog nėra vietos. O pats kraupiausias scenarijus yra išgyventas ir aprašytas netgi visai neekonominėje literatūroje, o, pavyzdžiui, M. Remarko „Juodajame obeliske“. Alga mokama du kartus per dieną, o žmonės skuba išleisti gautą algą dar prieš pradėdami dirbti!

Ir nors tūkstančius procentų siekianti infliacija (1992 metais) daugeliui lietuvių jau išdilo iš atminties, gyvename tame pačiame dirbtinai gaminamų pinigų pasaulyje. Pinigų pasiūla, kuri nulemia pinigų kainą, yra absoliučiai direktyvi ir paremta konkrečių žmonių valia. Todėl jei galvojame, kad Europos centrinio banko sprendimai dėl palūkanų normos paprastų žmonių neliečia, labai klystame. Šie sprendimai mums svarbūs, nes pakelia visų prekių kainas. O mes, rinkos vaikai, tai matydami būtent rinkoje ieškome įvairiausių kainų kilimo priežasčių – nuo godumo, blogo derliaus iki išaugusios paklausos Kinijoje, ir kad pagaliau kinai ne vien garnyrą ėmė valgyti. Visa tai taip, tačiau šios priežastys neprilygsta pinigų kiekio augimui. Štai Europos centrinis bankas nuo euro banknotų įvedimo pinigų kiekį kone patrigubino. O juk kaina – tai prekės kiekio ir pinigų kiekio išraiška, ir pinigų kiekio augimas yra pagrindinė kainų kilimo priežastis. Štai aukso kaina buvo stabili apie 200 metų ir svyravo apie 20 JAV dolerių už unciją aukso. Tačiau po 1970 metų aukso kaina šoko iki 600 dolerių, o dabar ji viršija 1700 dolerių už unciją. Atrodo, kad kažkas pasuko aukso kainos grafiką 90 laipsnių kampą. Ir kai pasipila žinutės, kad pabrango auksas, žinia yra tik viena – popieriniai pinigai atpigo ir nenustoja pigti. Kreives X ir Y pravartu sukeisti vietomis, kad akys atsivertų tiesai. Pin-

gantys pinigai geriau savo funkcijos – palengvinti mainus – neatlieka, tačiau pakerta žmonių galimybes taupyti, planuoti ir skaičiuoti. Infliacija kaip koks èduonis grauzia žmonių pajamas ir santaupas, sparčiau nei kokia užgriuvusi krizė ar laikinas nedarbas. Infliacija perskirsto gėrybes tarp žmonių ir tarp žmonių kartu, ir daro tai labai kryptingai ir sistemingai. Centrinų bankų gaminamų popierinių pinigų pasaulyje visos valiutos, „kaip kokie įsimylėjęliai dideliu greičiu krenta iš devinto aukšto“. Reikia palinkėti žmonėms supratimo, kad iš centrinių bankų reikia reikalauti ne mažų palūkanų, o patraukti rankas nuo preso.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Atskleiskite mechanizmą, paaiškinantį, kaip sukeliama infliacija centriniam bankui sumažinus pagrindines palūkanas.
2. Paaiškinkite, kodėl „Europos centrinis bankas nuo euro banknotų įvedimo pinigų kiekį kone patrigubino“?
3. Kodėl pinga popieriniai pinigai?
4. Ką jūs manote apie „godumo“ sukeliamą infliaciją?
5. Pasvarstykite, ar buvo Lietuvoje kainų – darbo užmokesčio infliacinė spiralė? Pavaizduokite grafiškai šios spiralės susidarymą.

Šaltinis: Žukauskas V: 2011. Brangsta prekės? Pinga pinigai! // www.lrinka.lt

Apie kainų kaitą ir jos priežastis diskutuojama nuolat, ypač pastaruju metu: esą kainos per aukštos (pvz., bankų paslaugų įkainiai) ar per žemos (pvz., darbo užmokestis). Nors ir pripažįstama, kad kaina susiformuoja rinkoje, verslininkai nuolat kaltinami, kad neteisingai ir neatsakingai nustato kainas. Piktinamasi įvairių žaliavų (ypač naftos) kainų augimu, o tikrosios kainų kitimo (paprastai – kilimo) priežastys dažnai tampa nepastebėtos ar sąmoningai ignoruojamos. Neretai ekonomikos srities juokuose pasakoma daugiau tiesios nei vadovėliuose. Kartą ekonomistas, paklaustas, kaip laikosi jo žmona, atsakė: palyginti su kuo? Taigi norėdami nustatyti objekto kainą ar vertę, neišvengiamai turime pasirinkti kitą daiktą, kurio atžvilgiu vertiname pirmąjį. Dažniausiai šiuo objektu pasirenkami mums įprasti pinigai: litai, eurai, doleriai. Duonos, kuro ar net kitų valiutų kainą vertiname kaip tam tikrą kitos, mums aktualios valiutos kiekį. Pavyzdžiui, vienas euras šiandien kainuoja apie 1,4 JAV dolerio. Pinigai yra bendras vardiklis, kuris leidžia

palyginti įvairių prekių ir paslaugų kainas. Tačiau problema atsiranda tada, kai šio bendrojo vardiklio (pinigų) vertė nuolat kinta (pvz., mažėja). Taip gauname iškreiptą vaizdą apie šiuo bendru vardikliu išreiškiamų prekių ir paslaugų kainų kitimą. Juk kylančios kainos gali rodyti ne verslininkų godumą ar didėjančią paklausą, o nuvertėjančius pinigus. Pavyzdžiui, euro kursas JAV dolerio atžvilgiu per paskutinį pusmetį ūgtelėjo apie 8 proc. Atrodytų, kad kylantis euro kursas yra gera žinia euro turėtojams, kurie, stiprėnant jų turimai valiutai, gali įpirkti daugiau prekių ir paslaugų. Tačiau euras netapo stipresne valiuta. Ir euras, ir doleris per pusę metų smarkiai nuvertėjo, bet kadangi euro vertės kritimas buvo kiek mažesnis nei dolerio, euras pakilo dolerio atžvilgiu. Valiutos kursas yra tarsi valiutų svėrimas svarstyklėmis su dviem lėkštėmis: svarstyklių parodymas tėra sveriamų valiutų kainos santykis, kuris išties nieko nepasako apie kiekvienos iš jų „svorį“, t. y. vertę. Prieš tai minėtas 1,4 euro ir JAV dolerio kainos santykis nieko negali pasakyti apie tai, kiek už šias valiutas galima nupirkti. Jis parodo tik tai, kad 1 euras rinkoje vertinamas labiau nei 1 JAV doleris. Niekuo nepadengti popieriniai pinigai dėl galimybės juos lengvai kurti nėra tinkamas vertės ir kainų kitimo matas. Centriniai bankai pastaruosiu metu ypač intensyviai naudojami jiems suteikta teise dauginti pinigus, siekdami padengti valdžios sektoriaus skolas ar neva stimuliuodami ekonomiką. Vertės matas turi būti kažkas, kas negali būtų dauginamas iš oro, kas nuolat išlaiko savo vertę. Vienas iš pasirinkimų – auksas. Dėl savo ilgaamžiškumo, dalumo ir vertės išlaikymo auksas ilgai ir buvo tikrieji pinigai, kurie, deja, ilgainiui buvo pakeisti centrinių bankų spausdinamais popieriniais pinigais. Euras ar doleris neatrodo taip gerai, kai juos lyginame ne tarpusavyje, o su auksu. Nors euro kaina skaičiuojant JAV doleriais (t. y. kiek dolerių reikia nupirkti vienam eurui) per pastaruosius dešimt metų išaugo 70 proc., euro kaina skaičiuojant auksu (kiek aukso reikia nupirkti vienam eurui) – krito net 70 proc. Jei 2000 m. pradžioje vienas euras kainavo apie 0,11 gramų aukso, tai šiandien jis kainuoja jau tik 0,029 gramus. Doleris per dešimt metų nuvertėjo dar labiau ir prarado daugiau nei 80 proc. savo vertės aukso atžvilgiu. Žinoma, auksas pastaruosiu metu taip pat brango ir ne tik dėl nuvertėjančių pinigų, o todėl, kad investuotojams ieškant saugesnės investavimo formos augo jo paklausa. Tačiau nepaisant to, auksas yra daug pastovesnis kitų prekių kainų kitimo matas nei popieriniai pinigai. Žvelgiant į ilgesnį laikotarpį – vaizdas dar liūdnesnis. Prieš keturiasdešimt metų Trojos uncija (apie 31 gramas) aukso

kainavo apie 40 JAV dolerių. Šiandien ji kainuoja jau apie 1500 dolerių. Taigi, vertinant auksu doleris per 40 metų prarado 97 proc. vertės! Tam pačiam kiekiui aukso, kurį buvo galima 1971 m. įsigyti už 1 dolerį, šiandien reikia beveik 40 dolerių. Mūsų rankose turimi pinigai nuolat nuvertėja, o pagrindinė to priežastis – popierinius pinigus nuolat daugina centriniai bankai. Daugindami pinigus jie argumentuoja, esą taip siekia ekonomikos augimo ir stabilumo. Tačiau vargu ar per žmogaus gyvenimo laikotarpį 97 proc. sumenkusi valiuta gali bent kiek priminti stabilumą. Toks pinigų nuvertinimas sukelia daug neigiamų pasekmių, kaip antai nuolat augančios kainos, perskirstymas, ekonomikos ciklai ir išteklių švaistymas. Kainos kinta dėl įvairių priežasčių: dėl natūraliai besikeičiančios prekių ar paslaugų pasiūlos ir paklausos, dėl verslui užkraunamų mokesčių ir reguliavimų ir dėl nuolat dauginamų popierinių pinigų. Kiek svarbus kainų augimui pinigų dauginimas? Naftos barelis prieš 10 metų kainavo apie 28 JAV dolerius. Šiandien jis kainuoja jau apie 100 dolerių. Tai reiškia, kad nafta, skaičiuojant JAV doleriais, pabrango beveik 4 kartus. Panašią kainų augimo tendenciją galima pastebėti ir su kitomis žaliavomis, pavyzdžiui, maisto produktais, kurių kainų augimas pastaruoju metu yra po didinamoju stiklu. Pavyzdžiui, sojos pupelės per 10 metų brango 3,1 karto, kviečiai – 2,8 karto, kukurūzai – 3,8 karto. Tačiau jei bendruoju vardikliu imsime ne nuolat dauginamus ir nuvertėjančius pinigus, pamatysime visai kitą vaizdą. Pavyzdžiui, prieš 10 metų barelis naftos kainavo 3,25 gramus aukso, šiandien kainuoja jau tik 2,02 gramus, t. y. skaičiuojant auksu, nafta ne pabrango, o atpigo 38 proc. Lygiai taip pat skaičiuojant auksu sojos pupelės atpigo 47 proc., kviečiai – 51 proc., kukurūzai – 34 proc. Šis milžiniškas atotrūkis tarp žaliavų kainų augimo skaičiuojant popierinėmis valiutomis ir kainų augimo skaičiuojant savo vertę per ilgą laiką išlaikančiu auksu kaip tik ir parodo pagrindinę žaliavų kainų pasaulyje augimo priežastį. Tai popierinių, lengvai dauginamų pinigų sistema, kurioje nuolat didinamas pinigų kiekis mažina pinigų vertę. Būtent šią pagrindinę kainų augimo priežastį yra linkę pamiršti beveik visi politikai ir daugelis ekonomistų. Tuomet dėl nepaliaujamo kainų augimo praddami kaltinti spekuliantai, verslininkai, žmonių godumas, karteliniai susitarimai ir pan., kurie neturi nieko bendro su nuolatinio, chro- nišku kainų augimu. Imamasi įvairių politinių kainų augimo pažabojimo priemonių, kurios trukdo kainoms prisitaikyti prie didėjančio pinigų kiekio. Taip rinkoje sukliamas stygius, iš prekybos dingsta įvairios prekės ir paslaugos, o

žmonių poreikiai patenkinami dar blogiau. Taigi, valdžios institucijos, pačios būdamos pagrindine kainų augimo priežastimi, kaltės ir atpirkimo ožio ieško visur, tik ne savo veiksmuose. O didelė dalis ekonomistų, vedami klaidingų įsitikinimų apie pinigų dauginimo naudą ekonomikai, bijo pripažinti, kad tvirtų ir nedauginamų pinigų sistema užtikrintų kainų mažėjimą, kuris būtų naudingas visiems – žmonėms, verslams, visai ekonomikai.

Lietuva pasirinko atsakingą pinigų politikos modelį. Lietuva dar 1994 m. pasirinko valiutų valdybos modelį, kuris bent iš dalies išsprendžia valdžios polinkio dauginti pinigus ir taip didinti kainas problemą. Lietuvos bankas privalo laikyti šimtaprocentines eurų atsargas, t. y. į apyvartą negali išleisti daugiau litų nei turi eurų. Tai nereiškia, kad pinigų kiekis Lietuvoje nedidėjo. Pavyzdžiui, pinigų kiekis (pinigų bazė, kuri apima grynuosius pinigus apyvartoje, kredito įstaigų einamąsias sąskaitas ir privalomąsias atsargas) per pastaruosius 10 metų augo daugiau nei 3 kartus. Tačiau ji būtų augusi daug daugiau, jei centriniam bankui būtų atrištos rankos dauginti niekuo nepadengtus litus. Valiutų valdyba yra svarbus stabilaus lito ir tuo pačiu visos Lietuvos ekonomikos pagrindas, išgyvenęs sunkų Lietuvos ekonomikos nuosmukio išbandymą. Kokia pinigų ateitis? Nuolat pasaulį aplankančios ir kaskart stiprėjančios ekonominės krizės rodo, jog dabartinė popierinių pinigų ir centrinių bankų sistema negali užtikrinti pinigams būtino ilgalaikio stabilumo ir patikimumo. Siūlomi kosmetiniai šios sistemos pataisymai nekeičiant sistemos branduolio (paliekant pinigų kiekio keitimą valdžios rankose) yra nepakankami. Besikaupiančios neišsprendžiamos problemos su vis dar svarbiausia pasaulio valiuta – JAV doleriu, didėjantis žmonių nepasitenkinimas centrinių bankų veikla ir nuolat mažėjančia popierinių pinigų perkamąja galia kelia neišvengiamų ir esminių pokyčių pinigų srityje poreikį. Galvojant apie tai, kokių kelių reikėtų pasukti, verta atsiminti, kad pinigai nėra valdžios kūriny, jie atsirado rinkoje. Todėl kaip ir visose kitose ekonomikos sferose, kuo pinigai priklausys mažiau nuo valdžios sprendimų ir manipuliacijų, o daugiau nuo rinkoje veikiančių žmonių, tuo jie bus patikimesni, o ekonomika sveikesnė.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Kokiais jums žinomais būdais (tema: Pinigų rinka) centriniai bankai didina pinigų kiekį?

2. Koks yra pinigų kiekio didėjimo ir ūkio plėtros trumpuoju ir vidutiniuoju laikotarpiu ryšys? Naudokite AS-AD, LM-IS modelius.
3. Kokios infliacijos atmainos minimos straipsnyje?
4. Ar Lietuvos valdžios institucijos yra kainų augimo priežastis egzistuojant Valiutų valdybos modeliui?

Šaltinis: Jakeliūnas S. 2007: Infliacijos Lietuvoje priežastys ir jos „nauda“ // www.lrytas.lt, 2007 12 06

Pastaruosiu metu beveik kasdien girdime apie kylančias kainas ir valdžios pastangas kovoti su jomis. Infliacija aiškinama įvairiomis priežastimis, bet apie svarbiausias beveik neužsimenama. Maža to, didinami akcizai, neprieštaraujama reikšmingam šilumos ir dujų kainų kėlimui. Atrodo, kad infliaciją bandoma „valdyti“ ją dar ir skatinant. Tačiau infliacija gali būti ir šiaip naudinga, suprantama, ne piliečiams, o jų valdžiai. Esami ir būsimi infliacijos tempai aiškinami brangstančiais energijos ištekliais (nors iki spalio mėn. dolerių, kuriais atsiskaitoma už naftą, kurso kritimas beveik visiškai kompensavo naftos brangimą), būtinybe (įsipareigojimais) didinti degalų ir tabako gaminių akcizus, darbo užmokesčio kilimu ir kitais dalykais. Bandant tramdyti kainų kilimą priimtas Fiskalinės drausmės įstatymas, svarstoma galimybė mažinti PVM kai kuriems maisto produktams. Premjeras dar siūlė diskutuoti apie gyventojų pajamų mokesčio mažinimo proceso nukėlimą ar lėtinimą. Tačiau tai, kas bandoma daryti, vargu ar pagelbės, nes vienos svarbiausių infliaciją Lietuvoje lemiančių priežasčių yra savarankiškos šalies pinigų politikos neturėjimas ir reikšmingai padidėjęs darbo jėgos mobilumas. Į Lietuvą plūsta didžiuliai – keliolika milijardų litų per metus – beveik nevaldomi (pinigų politikos prasme) pinigų srautai, kurie bankų paskolų ir kitų išmokų pavidalu „didina“ perkamąją galią. Savo ruožtu dešimtys tūkstančių piliečių, išvykstančių dirbti į senbuves Europos Sąjungos šalis, sukuria darbo jėgos deficitą šalies ūkio šakose, kuriose tie pinigai „nusėda“ (pvz., statybos pramonėje). Dėl to darbdaviai priversti nuolat didinti darbo užmokestį. Kitaip tariant, Lietuva iš Europos Sąjungos importuoja pinigus, o į ją eksportuoja darbo jėgą. Su šiais procesais kovoti kol kas realių priemonių nėra (esame ekonominės ir pinigų sąjungos, laisvo darbo jėgos ir kapitalo judėjimo bei valiutų valdybos modelio susitarimų ir įsipareigojimų dalyviai), todėl visi kiti bandymai daugiausia tėra simboliniai gestai. Iki 2006 m. vidurio, kai dar buvo

tikimasi euro įvedimo 2007 metais, infliacijai taip pat buvo skiriama daug dėmesio, nes jos lygis turėjo lemti sprendimą dėl prisijungimo prie euro zonos. Kiek viršiję Mastrichto infliacijos kriterijų, euro nesulaukėme. Svarbiausias Europos Komisijos argumentas buvo tas, kad nebuvo užtikrintas infliacijos lygio tvarumas (jos žemas lygis ateityje). Kaip matome, tai buvo teisingas vertinimas, nes pastaraisiais mėnesiais infliacijos tempai smarkiai viršija buvusius iki praėjusių metų vidurio. Matyt, euro nesulauksime ir artimiausiu metu. Kita vertus, stodami į Europos Sąjungą, išipareigojome eurą įsivesti. Įdomu, kas bus, jei infliacija niekuomet nenukris iki reikiamo lygio? Galbūt įmanoma leisti infliacijai „pašėlti“ ir, jai po kiek laiko aprimus, rasti progą įvykdyti savo išipareigojimą įvesti eurą? Kitaip tariant, galima bandyti „sustumti“ infliaciją į kokius dvejus metus, pakelti akcizus iki reikalaujamo lygio anksčiau negu būtina, leisti jau dabar reikšmingai pakelti dujų bei šilumos kainas ir sulaukti mažesnės infliacijos laikų, gal net ir prognozuojamoje ateityje. Verslininkai, pajutę didesnę valdžios toleranciją kainų augimui, taip pat naudotųsi proga maksimaliai padidinti kainas. O gal tai jau ir vyksta? Atrodo, kad problemų gali kelti tik pinigų trūkumas, o kuo pinigų daugiau, tuo geriau. Tačiau, pasirodo, šalies mastu nevaldomi pinigų srautai (ir skolinimasis) gali sukelti daug bėdų: neracionalų vartojimą, nepagrįstus lūkesčius ir spartų kainų augimą, neproporcingai dideles investicijas į trumpalaikę naudą kuriančias sritis, menką taupymo lygį ir pan. Pinigų kiekis pastaraisiais metais Lietuvoje auga ne mažiau kaip 20–25 proc. per metus, tuo tarpu bendrasis vidaus produktas – 8–9 proc. Kitaip tariant, prekių ir paslaugų sukuriama mažiau, nei atsiranda pinigų. Tai, pasak ekonomikos teorijos, ir yra viena svarbiausių infliacijos priežasčių. Kitaip tariant, teisingiausias ir objektyviausias infliacijos apibrėžimas toks ir būtų: pinigų kiekio augimas per metus. Tai, kad pagal skelbiamą statistiką infliacija Lietuvoje yra 5 ar daugiau procentų, mažai ką reiškia: tai tik tam tikros prekių ir paslaugų grupės kainų kitimas. Kokia yra infliacija (suprantant ją tradicine prasme) šeimai, kuri siekia, nesiskolindama iš banko, įsigyti būstą? Vidutiniškai 30 proc. per metus? Vienintelė išeitis „kovoti“ su tokia infliacija – skolintis iš banko. Maža to, išaugus nekilnojamojo turto kainoms, gyventojai gali pasididinti paskolas, kurias jie ėmė šiam turtui įsigyti, ir skirti papildomas lėšas vartojimui. Taigi, pasirodo, kylančios nekilnojamojo turto kainos skatina ir didesnę vartojimą! Tai toliau augina gyventojų skolą bankams ir palaiko ekonomikos augimo iliuziją. Arba kokia yra infliacija pensininkui,

kurio beveik visos varganos pajamos skirtos smarkiai brangstančiam maistui, komunalinėms paslaugoms apmokėti ir vaistams? Tikrai ne 5 proc. Tačiau pasigilinus, infliacija, pasirodo, gali padėti valdžiai spręsti ir kai kurias kitas jos finansines problemas. Kylant prekių ir paslaugų kainoms, surenkama daugiau PVM. Augant darbo užmokesčiui, išauga ir gyventojų pajamų bei socialinio draudimo mokesčių įplaukos. Atsiranda galimybė keliais procentais padidinti pensijas ir kai kurių biudžetinių darbuotojų atlyginimus bei pabūti „gerais“. Pasinaudojama taip vadinamuoju „pinigų iliuzijos“ reiškiniu: pensininkas džiaugiasi, kad jam 50 litų padidėjo pensija, tačiau neįvertina, kad padidėjusios kainos tai su kaupu prarys. Augant nekilnojamojo turto kainoms, gali būti peržiūrima ir mokestinė to turto vertė – dėl to dar labiau augtų nekilnojamojo turto mokesčiai. Dėl visų šių mokesčių įplaukų didėjimo galima bus girtis rekordinėmis biudžeto pajamomis. Esama ir labiau paslėptų infliacijos „panaudojimo“ būdų: pavyzdžiui, smarkiai augant nekilnojamojo turto kainoms, jei fizinis asmuo jį parduoda nepaėjęs trims metams po įsigijimo, apmokestinamas „nominalus“ pelnas neindeksuojant šio turto įsigijimo kainos, taigi, sumokamas gyventojų pajamų mokestis ir nuo nekilnojamojo turto infliacijos (vidutiniškai 30 proc. per metus?). Esant žemoms (o iš tikrųjų – neigiamoms realioms) indėlių palūkanoms bankuose, skatinamas didesnis vartojimas, o ne taupymas. Taip lyg ir skatinamas ekonomikos augimas, tačiau tuo pačiu toliau palaikomas kainų kilimas. Vartojimas skatinamas jau vien nerimsiančios infliacijos prognozėmis: kam taupyti ir laikyti pinigus, kurie nuvertės? Taigi, atrodo, kurį laiką stebėsime kainų kilimą parduotuvėse ir degalinėse. Tikėkimės, kad bent nekilnojamojo turto kainų augimas sustos, o gal jos net kiek ir sumažės. Gaila, kad pastarosios neįtraukiamos skaičiuojant oficialiąją infliaciją: galbūt metas pagalvoti apie metodikos pakeitimą?

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Kokia infliacija – paklauskos ar pasiūlos, laukiama ar netikėta – pateikiama straipsnyje ?
2. Kodėl skaičiuojant infliaciją, neįtraukiamas nekilnojamojo turto kainų kitimas? Pasvarstykite, ar yra vartojimo reikmenų kainų ir nekilnojamojo turto kainų kitimo ryšys?
3. Naudodami Phillips'o kreivės modelį, paaiškinkite antiinfliacinės politikos priemonių veiksmingumą.

Lietuvos gyventojai neproporcingai daug išleidžia maistui ir taip išsiskiria iš kitų ES šalių gyventojų, teigia „Swedbank“ vyriausiasis ekonomistas Nerijus Mačiulis. Gegužę fiksuota 5 proc. infliacija, tačiau tiems žmonėms, kurie beveik viską išleidžia maistui, ji sudaro maždaug 11 proc. Pasak „Swedbank“ tyrimo, duona ir pieno produktai Lietuvoje brangsta bene greičiausiai Europos Sąjungoje. Ir gerokai greičiau nei brangsta žaliavos. N. Mačiulis pažymi, kad mėsos kainų infliacija yra nedidelė ir maždaug atitinka euro zonos vidurkį, tačiau grūdų ir duonos gaminių kainų kilimas yra daug spartesnis. Duona šiandien 12 proc. brangesnė nei prieš metus. Pieno produktai per pastaruosius metus brango greičiau nei euro zonoje. N. Mačiulis sakė, kad panaši situacija ir kitose Baltijos šalyse, tačiau Latvijoje ir Estijoje pieno kainos didėja lėčiau. Lietuvoje keturi didžiausi gamintojai dalijasi maždaug 80 proc. rinkos. Pieno žaliavos kainos nepagrindžia pieno produktų kainų augimo. N. Mačiulio žodžiais, Lietuvoje kainos siekia apie 40 proc. ES vidurkio. Latvijoje ir Estijoje – tik 30 proc. Drabužių ir avalynės vidutinės kainos yra 7 proc. didesnės nei ES vidurkis. Trys Baltijos šalių rinkos yra mažos, tad drabužių pardavėjai turi mažą derybinę galią, ir pirkdami iš stambių gamintojų negali gauti mažos kainos, aiškino N. Mačiulis. Taip pat Lietuvoje populiarūs drabužių ir avalynės prekyba turgavietėse, kur prekiaujama pigiau. Tad masto ekonomijos (kai, didinant produkcijos apimtį, mažėja prekių savikaina) nebuvimą prekiautojai parduotuvėse kompensuoja didesniais atkainiais. Komunalinių paslaugų kainos Lietuvoje daug mažesnės nei kitose Baltijos šalyse, nes labai paplitę kompensavimo mechanizmai. „Vartojimas turi atsigauti natūraliai, kai auga atlyginimai. Kita vertus, ydinga atlyginimus lyginti su infliacija. Jei atlyginimai bus keliami, kiek kils infliacija, grįšime į 2006 m. lygį. Kai atlyginimai auga greičiau nei darbuotojų sukuriama pridėtinė vertė, bendrovės praranda konkurencingumą“, – nuosakų atlyginimų didėjimą prognozuoja vyriausiasis „Swedbank“ ekonomistas. Jis pabrėžė, kad atlyginimų didėjimas turi sietis su produktyvumo didėjimu. Pasaulio Ekonomikos forumo atlikto tyrimo duomenys taip pat iš dalies pagrindžia, kodėl Lietuvoje kyla kainos. Viena iš tokių priežasčių per maža konkurencija. Pagal antimonopolinės politikos efektyvumą Lietuva užima 111 vietą ir yra žemiau nei Sirija, Mozambikas ar Bangladešas. Pagal pasirengimą priimti užsienio investicijas Lietuva yra

124 vietoje ir atsilieka net nuo Libijos bei Angolos. Kadangi žaliavų kainos pasaulio rinkose stabilizavosi, tad infliacija ir Lietuvoje taip pat turėtų sumažėti, t. y. kainos nebeturėtų kilti taip sparčiai kaip dabar, mano N. Mačiulis. Jis svarsto, kad infliacijos problemą padėtų išspręsti be kita ko vykdomos struktūrinės reformos, pavyzdžiui, skatinti tiesioginių užsienio investicijas bei konkurenciją, mažinti veiklos reguliavimą bei reglamentavimą, didinti darbo rinkos lankstumą. „Swedbank“ prognozuoja, jog šiemet infliacija turėtų viršyti 4 proc., o kitąmet būti mažesnė.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Pakomentuokite teiginį: „Jei atlyginimai bus keliami, kiek kils infliacija, grįšime į 2006 m. lygį.“
2. Paaiškinkite, kokia infliacijos atmaina vyrauja Lietuvoje?
3. Kokia yra darbo rinkos lankstumo įtaka infliacijai?
4. Koks yra tiesioginių užsienio investicijų ir infliacijos ryšys?
5. Koks yra ūkio subjektų derybinės galios, konkurencijos dydžio ir natūralaus nedarbo lygio ryšys?

Šaltinis: Rojaka J. 2011: infliacijos tempai viršija lūkesčius // www.ekonomika.lt, 2011 05 09

DnB NORD grupės vyr. ekonomistė Jekaterina Rojaka perspėja, kad, nepaisant vis gerėjančių makroekonominių rodiklių ir atsigauinančių vartotojų lūkesčių, taupymas išliks svarbiu gyventojų prioritetu visus šiuos metus, o ateinančiais mėnesiais infliacija išliks viena aktualiausių temų. Šalies vartojimo prekių ir paslaugų kainos per balandžio mėnesį pašoko 1 proc. ir viršijo lūkesčius. Metinė infliacija balandį siekė 4,4 proc. ir priminė kainų 2009 m. pradžios kainų pasiutpolkę. Didžiausios įtakos infliacijai turėjo ne vietinės rinkos, o globalūs reiškiniai – maisto produktų, energijos išteklių brangimas (šių produktų kategorijų kainos per metus padidėjo 10,4 ir 9 proc.). Itin didelius kainų šuolius pademonstravo kavos, arbatos ir kakavos bei aliejų ir riebalų produktų grupės, kurių kainos padidėjo ketvirtadaliu. Smarkiai išaugo ir kasdienio maisto kainos – duona (12 proc.), pieno produktai (14,6) ir t. t. Maisto produktų kainų kilimas itin brangiai kainuoja gyventojams – Lietuvoje maistui yra skiriama kone didžiausia (po Rumunijos) pajamų dalis Europos Sąjungoje, ir pernai šis rodiklis padidėjo pirmą kartą šį tūkstantmetį. Daugelio paslaugų tarifų mažėjimas rodo vis dar vangiai atsigauinančią vidaus rinką

ir mažėjančias realias disponuojamas pajamas. Akivaizdu, kad namų ūkiai prislėgti vis augančios infliacijos naštos ieškos pigesnių alternatyvų. Auganti infliacija gerokai keičia ir vartotojų įpročius net ir turtingesnėse šalyse. Pavyzdžiui, Didžioje Britanijoje šuoliuojančiai didėjančios degalų kainos privertė dalį vairuotojų atsisigręžti į visuomeninį transportą, apie 7 proc. išaugo keleivių traukiniu skaičius.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Aptarkite nelauktos infliacijos pasekmes.
2. Naudodami AS-AD; LM-IS modelius aptarkite energijos išteklių brangimo įtaką Lietuvos ūkiui trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu.
3. Kodėl „taupymui išliekant svarbiu gyventojų prioritetu infliacija išlieka viena aktualiausių temų“?

2.12. Verslo ciklai. Cikliškumo priežasčių aiškinimas

Šaltinis: Rudzki R. 2011: Europos ekonomika gali išgyventi kelerių metų sąstingį <http://verslas.delfi.lt>, 2011 11 11

Suvaldyti skolų krizės nepavyksta, todėl prastėja lūkesčiai, mažėja vartojimas ir investicijos, „Žinių radijo“ laidoje „Aktualūs interviu“ sakė Vilniaus universiteto profesorius Rimantas Rudzki. Pasak jo, tai, kad Graikijos ministru pirmininku tapo ne politikas, o ekonomistas Lucas Papademos, greičiausiai reiškia, kad padėtį šioje skolų krizės kamuojamoje šalyje bus imtasi valdyti diržų veržimosi politika. Vis dėlto Lietuvos pramonininkų konfederacijos analitikas Aleksandras Izgorodinas teigia šiuo metu akivaizdžių padėties stabilizavimosi požymių nematantis, priešingai – euro zonos valstybių fiskalinė krizė plinta, o ar krizė bus suvaldyta, išties priklausys nuo politikų sprendimų. Jo manymu, neramumų pasaulinėse rinkose daugiausia ir kyla dėl politinių nesutarimų ir kivirčų, kaip spręsti euro zonos problemas. „Kai nesutarimai nutils ir kai politikai pagaliau pradės veikti vieningai ir iš esmės, tada mes galėtume pamatyti pirmus teigiamus požymius, kad pinga skolinimasis probleminėms valstybėms ir apskritai padėtis euro zonoje gerėja“, – sakė A. Izgorodinas. Prof. R. Rudzki mano, kad neramumai nesužlugdys euro zonos – ji būsimi išlaikyta, vis dėlto jis siūlytų numatyti ir tokių scenarijų, kad

Europos ekonomika išgyvens kelerių metų sąstingį. „Labai sunku numatyti, bet aš manau, kad 2012 m. bus pradžia, bet ir 2013 m. tikrai padėtis bus sunki, juolab kad ir Amerikai reikės veržtis diržus, o toliau sunku numatyti, nes viskas priklauso nuo to, kaip bus elgiamasi Europoje: ar pagaliau bus imtasi tikrai ryžtingų veiksmų, vadinamųjų struktūrinių reformų, ar bus einama pramintu keliu ir mėginama stumti sprendimus vis tolyn“, – teigė R. Rudzkiš. Pasak jo, šiuo metu pasaulinėse finansų rinkose susiklosčiusi padėtis neišvengiamai paveiks ir Lietuvą. „Lietuvai viskas atsiliepia su pavėlavimu, kadangi eksporto sutartys būna sudarytos anksčiau, todėl, tik kai bus sudaromos naujos sutartys, mūsų partneriai, mūsų užsakovai, matyt, mažins užsakymų kiekį. Kadangi Lietuva, kaip ir kitos Baltijos šalys, labai stipriai priklauso nuo eksporto ir aplinkinių rinkų, galime iš anksto numatyti, kad, taip, kitų metų bendrojo vidaus produkto rodiklis bus, matyt, gerokai mažesnis negu buvo šiemet, ką, beje, ir prognozuoja Lietuvos bankas ar Europos Komisija“, – sakė R. Rudzkiš. A. Izgorodinas teigia, kad pramonininkai jau pastebi pirmuosius ir Rusijos ekonomikos lėtėjimo požymius, todėl Lietuvos ūkiui reikia rengtis atlaikyti ir vadinamąjį dvigubą smūgį. „Vyriausybė pradeda po truputėlį mažinti valstybės išlaidas, ir tai bus dar vienas veiksnys, kuris ateityje galėtų sumažinti Rusijos ekonomikos augimą. Mūsų nuomone, artimiausiu metu Lietuvos pramonei, o ir Lietuvos eksportui teks atlaikyti vadinamąjį dvigubą smūgį, t. y. iš vienos – letargiškas augimas euro zonoje ir lėtėjantis augimas NVS rinkoje, iš kitos pusės – valiutų nuvertėjimas artimiausiose rinkose, t. y. šiuo metu smunka Lenkijos zloto kursas, smuko Baltarusijos rublio kursas, po truputį mažėjo ir Rusijos rublio kursas. Beje, nemažai analitikų prognozuoja, kad 2012 m. Rusijoje įmanoma devalvacija, kadangi importo augimas yra gerokai spartesnis negu eksporto. Tai reiškia, kad šalis tampa labiau įsiskolinusi, o bene vienintelis būdas, kaip situaciją pataisyti, yra devalvacija“, – sakė A. Izgorodinas. Pasak jo, visa tai mažins ir Lietuvos eksporto konkurencingumą, ir dar labiau slopins jo augimą.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Kokia Rusijos rublio devalvacijos lūkesčių įtaka Lietuvos ekonomikai? Ką turėtų daryti LR Vyriausybė, kad sušvelnintų šių lūkesčių pasekmes?
2. Kokie yra „letargiško“ euro zonos augimo įtakos Lietuvos ūkiui kanalai?

3. Dėl kokių priežasčių galėtų atpigti skolinimasis probleminėse valstybėse?
4. Naudodami AS-AD modelį, aptarkite lėtėsiiančio augimo NVS rinkoje įtaką Lietuvos ūkiui trumpuoju ir vidutiniu laiku.

Šaltinis: Švedijos centrinis bankas ekonomiką gali perjungti į ruošimosi sunkumams režimą // www.verslozinios.lt, 2011 12 22

Švedus baimina dalį euro zonos valstybių apėmęs (o kitoms grasinantis) skolų užkratas. Nerimo prideda ir apčiuopiamų vaisių neduodantis regiono atstovų susitikimai. Pusę Švedijos BVP sukurią eksportas į kitas valstybes. Be to, pusė Švedijos eksporto tenka ES šalims, todėl pablogėjus jų ekonominei padėčiai, tai atsilieptų ir Skandinavijai. Kai kurie pasaulio centriniai bankai jau anksčiau grįžo prie krizės režimo: JAV centrinis bankas (FED) pareiškė, kad ties nulių palūkanų norma svyruos bent iki 2013 m. vidurio. Europos centrinis bankas (ECB) davė ženklą, kad palūkanos gali kristi. „Pasauliniam augimui, o ypač Europoje, lėtėjant, tai turės neigiamų pasekmių Švedijos ekonomikai“, – sako Elga Bartsch, „Morgan Stanley“ vyriausioji analitikė iš Londono, prognozuojanti, kad palūkanų norma nesikeis iki 2012 m. „ECB dar turi erdvės karpyti palūkanas. Tai padidintų spaudimą ir Švedijos centriniam bankui išlaikyti skolinimosi kainą nepakitusią, o galbūt ją ir sumažinti, kad išvengtų stiprėjančios kronos, kas yra nepalanku švedų eksportuotojams“, – sako Robertas Bergqvistas, SEB vyriausiasis ekonomistas iš Stokholmo. Rugsėį Švedijos infliacijos rodiklis – vienas pagrindinių kriterijų kaitalioi skolinimosi kainą – sulėtėjo iki 1,5 %. Centrinis bankas pageidauja, kad kainų kilimas neviršytų 2 % ribos.

☐ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Naudodami AS-AD modelį, aptarkite Švedijos eksporto sumažėjimo įtaką šalies ūkiui trumpuoju ir vidutiniu laiku.
2. Paaiškinkite Švedijos kronos stiprėjimo mechanizmą.
3. Kokiu būdu šalies (Švedijos) centrinis bankas gali sumažinti ūkio nuosmukį?

2.13. Rinkų atvirumas. Mundello–Flemingo modelis

Šaltinis: Gylys P. 2009: Euro įvedimas: nauda ir grėsmės // Kai nežinai, kur eini, ten ir patenki. Vilnius. VU leidykla. P. 81–83

Lietuva, įsivesdama eurus ir prisijungdama prie vadinamos euro zonos, žengtų dar vieną svarbų žingsnį gilesnės europinės integracijos link. Mes šiuo metu jau esame bendroje Europos Sąjungos prekybos erdvėje, esame muitų sąjungoje, t. y. paklūstame bendrai šios sąjungos muitų politikai. Litą pakeitę euru, taptume bendros valiutų, pinigų erdvės dalimi. Lietuviuvi važiuojant į Italiją ar Ispaniją, taip pat į kitas euro zonos šalis, nereikėtų keisti pinigų, mokėti už valiutos keitimo paslaugas. Išnyktų ir vadinamoji valiutinė rizika, susijusi su tuo, kad svyruojant valiutų kursams už tą pačią litų sumą galima gauti ir mažesnę, o sėkmės atveju – didesnę kitos valiutos sumą. Taigi tiek verslininkui, tiek turistui būtų lengviau apskaičiuoti savo veiklos ar kelionių kaštus bei naudą, taip pat atsiskaityti euro zonos ribose. Daug aiškesni būtų ir mūsų bei kitose euro zonos šalyse esami kainų bei kaštų skirtumai. Mes, pavyzdžiui, galėtume tiesiogiai, be jokių perskaičiavimų palyginti lietuvišką, suomišką ar vokišką darbo užmokestį, maisto produktų, automobilių, butų ir kitas kainas. Taigi gyventume aiškesnių, skaidresnių rinkos santykių sąlygomis. Tačiau euro įvedimas gali būti siejamas ir su neaiškiais ar net neigiamais padariniais. Netekdami savo nacionalinės valiutos, mes galutinai atsisakytume galimybės vykdyti savarankišką monetarinę ar paprasčiau – pinigų – politiką. Mūsų pagrindinis Lietuvos bankas jau negalėtų pinigų kiekį reguliuojančiomis priemonėmis daryti įtaką ekonomikai – paspartinti ar sulėtinti jos procesus, jei grėstų infliacija, – šalies ūkio plėtros tempų. Taip pat negalėtume patys tiesiogiai reguliuoti valiutos kurso, nes neturėtume savos valiutos. Šias teises ir galimybes mes, ko gero, visiems laikams perduosime Europos centriniam bankui. Ir jo sprendimai galios visai euro zonai nesant rimtų galimybių atsižvelgti į skirtingų šalių ar regionų situaciją, poreikius. Taigi gali būti ir taip, kad Europos centrinio banko vykdoma politika bent iš dalies neatitiks mūsų nacionalinių ūkinių poreikių. Juolab kad šis bankas neretai kritikuojamas už tai, kad jo vykdoma piniginė politika yra per daug „kieta“, konservatyvi, kad ji yra per daug orientuota į infliacijos apribojimą ir per mažai – į ekonominio augimo skatinimą. Tokiais atvejais kaip sektina siekiamybė nurodoma JAV centrinės bankininkystės praktika, kaip lankstesnė ir ūkio plėtrai palankesnė.

Vis dėlto visos šios abejonės praranda savo svarumą prisiminus, kad mūsų šalis jau daugiau nei dešimtmetį gyvena valiutų valdybos modelio sąlygomis ir kad mes dar 1994 metais praktiškai atsisakėme galimybių vykdyti savarankišką monetarinę, pinigų politiką, daryti įtaką nacionalinės valiutos kursui.

Šio komentaro autorius tuo metu nebuvo valiutų valdybos entuziastas. Tačiau dabar, žvelgdamas iš tam tikros laiko perspektyvos, turi pripažinti, kad jei Lietuva būtų išlaikiusi klasikinį bankininkystės modelį, mūsų šaliai būtų iškilusi gana reali antrosios infliacinės bangos, lito nuvertėjimo grėsmė. Apie 1998–1999 metus, susidarius didžiuliam biudžeto deficitui (apie 8 proc. BVP), ir prie valstybės ūkio vairo esant Didžiajam Pinigų Spausdintojui, savo monetarinį neišmanymą ir neatsakingumą pademonstravusiam dar 1991–1992 metais, toks staigus pinigų nuvertėjimo, gal net hiperinfliacijos scenarijus buvo visai realus. Valiutų valdybos modelis nuo tokio scenarijaus mus apsaugojo.

Šiandien mes, aišku, jau turime gerokai daugiau profesiskai stiprių bankininkystės specialistų, o mūsų politikai, bent dalis jų, šiek tiek geriau suvokia pinigines sistemos funkcionavimo niuansus, nors daugelio jų ekonominės žinios gana menkos. Todėl dabar gal ir galėtume patys bandyti tvarkyti savo pinigų sistemą. Tačiau kyla klausimas, ar to reikia. Ar iš tiesų nauda, kurią teoriškai galėtume gauti iš savo piniginio, monetarinio savarankiškumo, iš tiesų būtų reali? O gal dėl savo nepatyrimo ir dėl to kad esame maža tauta, iš to savarankiškumo sulauktume daugiau žalos nei naudos? Ir gal vis dėlto nauda iš Europos pinigų sąjungos bus didesnė už tą teorinę naudą, kurią galbūt gautume būdami monetariškai savarankiški?

Tuos klausimus mes turėjome kelti ir diskutuoti jau keletą metų. Deja, plačioji publika tokios diskusijos beveik negirdėjo, nes buvo kalbama, beje ne visada iššliai, apie euro įvedimo pranašumus. O juk šioje ašarų pakalnėje nėra nieko idealaus, vadinasi, euro įvedimas turi ir neigiamų pusių. Vieną jų pastaruoju metu stebime nuolat – tai su euro įvedimu sietini infliaciniai, kainų kilimo lūkesčiai, kurie daro apčiuopiamą įtaką žmonių praktiškam gyvenimui – tarkime, nekilnojamojo turto rinkoje. Tie lūkesčiai, mūsų manymu, yra per stiprūs, tačiau jie būtų silpnesni, jei mes dažniau, atviriau bei visapusiškai kalbėtume ir rašytume apie euro įvedimo padarinius. Gali būti, kad toms kalboms apie visus euro įvedimo padarinius laiko turėsime daugiau, nei šiandien atrodo.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Ar galima teigti, kad euro įvedimo lūkesčiai lėmė nekilnojamojo turto kainą Lietuvoje?
2. Kokia būtų Lietuvos monetarinio savarankiškumo įtaka pagrindiniams makroekonominiams dydžiams?
3. Pateikite argumentų „už“ devalvaciją ir „prieš“ devalvaciją.

Šaltinis: Vainienė R. 2011: Slogus „ačiū“ Lukašenkai už ekonomikos pamoką // www.lrinka.lt

Praėjusią savaitę pasitaikė retoka proga pasidžiaugti, kad Lietuvoje ne viskas blogai. Pamoką, kaip gal atrodyti ekonomikos „dugnas“, ši kartą davė Baltarusija, daugiau nei perpus devalvavusi rublį. Šalyje kilo pati tikriausia suirutė. Žmonių santaupos nuvertėjo, prekių kainos pakilo, baimindamiesi tolimesnio kainų augimo baltarusiai, šluoja parduotuvių lentynas, ir tik pats diktatorius apsimeta nesuprantąs tokio žmonių elgesio. Taigi, jei iš kokios nors kelionės į Baltarusiją jums liko keli tūkstančiai Baltarusijos rublių, galite ramiai juos panaudoti ne pagal paskirtį. Beje, tai ne pirmas ir, greičiausiai, ne paskutinis Baltarusijos rublio devalvavimas. 2009 metų pradžioje Baltarusija devalvavo rublį 20 procentų. Tada Baltarusijos centrinis bankas sakė, kad tokie veiksmai „padidins ekonomikos atsparumą išorinių veiksnių poveikiui“. Šiais centrinio banko teiginiais kažin ar kas tikėjo. Baltarusija turėjo devaluoti rublį, nes centriniame banke nebeliko užsienio valiutos, kurią šis galėtų parduoti nustatytu kursu. Taip atsitiko dėl to, kad rublių buvo prileista žymiai daugiau, nei centrinis bankas turėjo užsienio valiutos. Lietuvoje padėtis yra kitokia, nes Lietuvos bankas įstatymu yra įpareigotas laikyti šimtaprocentines užsienio valiutos atsargas, ir litus jis gali leisti tik keisdamas juos į užsienio valiutą. Valiutų valdyba, Lietuvoje veikianti jau daugiau nei 17 metų, yra svarbus pinigų stabilumo garantas, saugantis nuo to, kas dabar vyksta Baltarusijoje. Visgi, Lietuvoje irgi yra nuomonių, esą aktyvūs centrinio banko veiksmai valiutos srityje būtų padėję sušvelninti krizę. Štai Seimo Biudžeto ir finansų komiteto pirmininkas tik prieš mėnesį teigė, kad esant krizei reikia didinti vartojimą ir kad mes praleidome progą paleisti monetarinę politiką, ir kad buvo klaida laikyti litą pririštą. Taip išeitų, kad Lietuvos bankas turėjo spausdinti daugiau pinigų, pasinaudodamas įvairiais kanalais jų daugiau išdalinti žmonėms, pavyzdžiui, mokėti pensijas. Tuomet nebūtų „Sodros“ deficitu, nereikėtų mokėti milžiniškų palūkanų už paskolas, augtų vartojimas

ir ekonomika greičiau atsigautų. Maža to, pasakytų devalvacijos šalininkas, nuvertėjanti valiuta padėtų eksportuotojams. Abejojantiems Lukašenka gyvu pavyzdžiu parodė, prie ko priveda pinigų dauginimas. Kainų kilimas, santaupų nuvertėjimas, gėrybių persikirstymas visuomenėje – tai nėra tušti ekonomistų žodžiai. Baltarusijos žmonėms gyvenimas po iliuzinės gerovės periodo šiandien pavirto tikru košmaru. Neatsivėrė jokie nauji prekybos horizontai, tik iškilo aibė naujų problemų. Blogoji žinia yra ta, kad pinigų nuvertėjimo procesas vyksta ne tik Baltarusijoje, tik kitose šalyse jis ne toks matomas, labiau išėstas ir ne tokio masto. Kai visi išpūtė akis stebime, į kokias aukštumas kyla aukso ir kitų žaliavų kainos, belieka tik galvą palinguoti: ne auksas ir sidabras brangsta, tai doleris ir euras, ar kita valiuta, pinga. Kaip rašė vienas kolega (V. Kizilov), doleris ir euras, kaip du susikibę įsimylėjęliai, su pagreičiu krenta iš devinto aukšto. Baltarusijos rublis drėbtelėjo iš aukščiau, ir didesniu greičiu. Lietuvoje esame prisirišę prie euro, todėl lito, kaip ir euro, kursas krenta žaliavų atžvilgiu, todėl stebime kylančias kainas, tačiau neišsitieskiame kaip Baltarusijos rublis. Tačiau jei Lietuvoje nebūtų valiutų valdybos, o pagundos prisigaminti litų krizės akivaizdoje visuomet yra milžiniškos, litas būtų tik rublio kompanionas. Pinigų srityje nėra skirtumo, kokia valdžia – demokratinė ar kišeninė – neatsakingai elgiasi su pinigais, nes abi sukelia lygiai tokias pačias pasekmes: žmonių skurdinimą, ekonomikos pakrikimą. Dabar yra proga pasimokyti iš svetimų klaidų. Nesiverčia liežuvis pasakyti „ačiū“ diktatoriui už šią ekonomikos pamoką – gaila niekuo dėtų žmonių.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Aptarkite teigiamas ir neigiamas valiutos devalvacijos pasekmes.
2. Naudodami AS-AD modelį, įvertinkite devalvacijos poveikį makroekonominiams rodikliams trumpuoju ir vidutiniu laiku.
3. Kaip jūs suprantate Baltarusijos centrinio banko nuomonę, kad valiutos devalvacija „padidins ekonomikos atsparumą išorinių veiksnių poveikiui“?

Šaltinis: Valiutų karai gali pristatyti daugiau kliūčių eksportui // www.vz.lt, 2010.10.07, 10:11

Prie dabartinio Lietuvos ekonomikos augimo daugiausiai prisidedantys eksportuotojai gali susidurti su naujomis kliūtėmis parduoti savo gaminius.

Pasaulinės lenktynės dėl pigesnių valiutų, tikėtina, dar tik prasideda, o kartu su jomis kyla ir protekcionizmo grėsmė. Japonija rugsėjį pirmą kartą per šešerius metus įsikišo į valiutų rinką susilpnindama jenos kursą, savo ruožtu Kinija ir toliau atmeta reikalavimus greičiau stiprinti savo juanį bei perspėja, kad tai būtų „nelaimė pasauliui“. Savo ruožtu galimi JAV ir Jungtinės Karalystės planai skatinti ekonomikas gali sukelti šių valstybių valiutų silpnėjimą. Pigesnės valiutos gali padėti šalių ekonomikos sustiprinamos eksportuotojų galimybes, tačiau kyla grėsmė, kad tokie pokyčiai lems kitų valstybių atsakomuosius veiksmus – gali būti devaluotos valiutos, imtasi protekcionizmo, o tai trukdytų pasaulinės ekonomikos augimui. Brazilijos finansų ministras Guido Mantega rugsėjo 27 d. konstatavo, kad jau prasidėjo „valiutų karai“. „Kyla reali grėsmė, kad vis daugiau šalių imsis vienašalių veiksmų, – komentuoja Mansooris Mohisuddinas, UBS vyriausiasis pasaulinės valiutų strategijos vadovas Singapūre. – Bus vis daugiau valstybių, kurios kišis į rinką, o kitos neapdairiai silpnins savo valiutas“. Strategas mano, kad dabar pasaulinės prekybos toną diktuos tiesioginės ir netiesioginės įsikišimo priemonės, dėl kurių silpnės JAV doleris ir britų svaras sterlingų. Be to, išsivysčiusios valstybės niekaip neįveikia Kinijos pasipriešinimo stiprinti valiutą.“ Kinija turi pakeisti savo politiką ir daugiau orientuotis į vidaus vartojimu pagrįstą augimą bei mažinti savo priklausomybę nuo eksporto“, – šią savaitę kalbėjo Liuksemburgo premjeras Jeanas-Claude’as Junckeras. Tačiau Kinijos premjeras Wenas Jiabao vakar atkirto, kad greitas juanio brangimas supančiotų šalies ekonomiką. Jei juanis nebus stabilus, tai bus taps nelaime Kinijai ir pasauliui, – dėsto p. Wenas. – Jei mes, kaip kai kurie ragina, padidintume juanio vertę 20–40 %, daug gamyklų turės užsidaryt, prasidės neramumai“. Prognozuojama, kad Vašingtone ketvirtadienį ir penktadienį susitinkant G-20 ir G-7 šalių atstovams valiutų klausimas bus vienas svarbiausių, tačiau kol kas nėra ženklų, kad būtų siekiama pasaulio susitarimo. Išsivysčiusios valstybės, turinčios tik tradicines pinigų ir fiskalines ekonomikos skatinimo priemones, ieško naujų būdų padidinti augimą – paklausa šalių viduje dar per menka. Besivystančios rinkos savo ruožtu nori išlaikyti turimus prekybos privalumus, leidusius šalims stiprėti kreditų krizės metu. Tarptautinis valiutos fondas vakar sumažino pasaulinės ekonomikos augimo prognozę 2011 m. nuo 4,3 % iki 4,2 %.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Naudodami Mundell-Flemingo modelį, paaiškinkite protekcionizmo įtaką šalies BVP, esant fiksuotam valiutos kursui.
2. Naudodami AD-AS modelį, paaiškinkite Kinijos valiutos sustiprinimo įtaką šalies ekonomikai.
3. Kokia būtų juonio sustiprinimo įtaka kitoms valstybėms, pavyzdžiui, JAV ir Lietuvai?

Šaltinis: Jubiliejiname Big Mac indekse nebeliko lito // www.verslozinios.lt, 2011 07 29

Praėjusių metų duomenimis, Baltijos valiutos buvo 27 % ir 25 % nuvertintos USD atžvilgiu. Į euro zoną įstojus Estijai, EEK indekse taip pat nebeliko, o 2010 m. duomenimis EEK buvo 30 % nuvertinta prieš USD. Taip pat tvirtinama, kad Kinijos juanis ir toliau lieka stipriai (44%) nuvertintas USD atžvilgiu. Pernai nuvertinimas dar siekė 48 %. 32 % prieš USD nuvertintas ir Rusijos rublis. Stipriausiai pervertinta šiemet indekse yra Norvegijos krona, šis rodiklis per metus pašoko nuo 93 % iki 104 %. Nuo NOK daug neatsilieka ir Šveicarijos frankas (pervertintas 98 %) ar Švedijos krona (88 %). O nuvertintųjų valiutų viršūnėje Kiniją pralenkė Indijos rupija ir Honkongo doleris (atitinkamai nuvertinti 53 % ir 52 %). Kita vertus, į indeksą įtraukus BVP vienam gyventojui rodiklį, labiausiai pervertintos būtų Brazilijos, Argentijos, Švedijos, Šveicarijos valiutos ir EUR, o Kinijos ir Rusijos valiutos jau būtų artimos USD perkamajai galiai. Pirmąkart 1986 m. rugsėjį sudarytas „Big Mac“ indeksas turėjo tapti vaizdinga ir daugeliui suprantama priemone paaiškinti perkamosios galios paritetą, t.y. valstybių pragyvenimo lygį, pašalinus kainų skirtumus. Visgi šis indeksas tapo įdomiu įrankiu investuotojams bei konomistams. Pavyzdžiui, 1999 m. įvedus eurą, rinkos kone vienu balsu teigė, kad jo vertė dolerio atžvilgiu kils, tačiau „Big Mac“ indeksas rodė, kad EUR jau tuomet buvo pervertintas. „Big Mac“ indeksas remiasi prielaida, kad restoranų tinklo „McDonald’s“ gaminamiems mėšainiams „Big Mac“ skirtingose valstybėse reikia tokių pačių prekių ir paslaugų (maisto produktų, darbo užmokesčio, rinkodaros ir kt.). Kita vertus, „Big Mac“ mėšainiai nėra eksporto prekės, o indeksą gali iškraipyti santykinai nevienodi darbo užmokesčiai ar patalpų nuoma skirtingose valstybėse.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Paaiškinkite valiutos pervertinimo arba nuvertinimo priežastis.
2. Naudodami AS-AD modelį, pasvarstykite, kokias pasekmes šalies ūkiui turėtų valiutos revalvacija arba devalvacija.
3. Remdamiesi mėsinio kaina įvairiose valstybėse, sudarykite lentelę, rodančią valiutos pervertinimą arba nuvertinimą.

2.14. Ekonomikos augimas. Solow ūkio plėtros modelis

Šaltinis: ES pramonė pernai atgaivino investicijas į tyrimus // www.vzinios.lt, 2011 10 18

1 400 pirmaujančių ES pramonės įmonių pernai į mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą investavo 6,1 % daugiau nei ankstesniais metais. 2009 m. šios investicijos dar buvo sumažėjusios 2,6 %. Tiesa, apskritai ES įmonės investicijų į mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą (MTEP) srityje vis dar atsilieka nuo svarbiausių JAV ir kai kurių Azijos šalių konkurentų, praneša Europos Komisija. Pavyzdžiui, JAV įmonės per praėjusius metus į MTEP investavo 10%, Kinijos – 29,5 %, o Pietų Korėjos – 20,5 % daugiau nei 2009 m. Visame pasaulyje investicijos į MTEP pernai paaugo 4 %. Penkiasdešimt daugiausiai pasaulyje į mokslinius tyrimus ir plėtrą investuojančių įmonių sudaro 15 ES, 18 JAV ir 13 Japonijos kompanijų. Dvi pirmąsias vietas užima farmacijos įmonės: Šveicarijos „Roche“ (7,2 mlrd. EUR) ir JAV „Pfizer“ (7 mlrd. EUR), o didžiausias ES investuotojas į MTEP „Volkswagen“ yra šeštoje vietoje (6,3 mlrd. EUR), toliau seka „Nokia“ (vienuolikta vieta, 4,9 mlrd. EUR), „Daimler“ (trylikta vieta, 4,8 mlrd. EUR) ir „Sanofi-Aventis“ (keturiolikta vieta, 4,4 mlrd. EUR), rašoma EK pranešime. Daugiau nei du trečdalius visų ES rezultatų suvestinėje nurodytų įmonių investicijų į MTEP sudaro trijų didžiausių valstybių narių įmonių investicijos, iš jų labiausiai (8,1 %) per vienus metus šias investicijas padidino Vokietijos įmonės. Visų pirma tai keletas automobilių gamintojų („Daimler“, „Volkswagen“ ir BMW). Jungtinės Karalystės įmonių investicijos į mokslinius tyrimus ir plėtrą didėjo 5,8 % (skaičius artimas ES vidurkiui), o Prancūzijos įmonių – 3,8 %. Kitose valstybėse narėse didelę investicijų į mokslinius tyrimus ir plėtrą augimo dalį sudaro kelių didžiausių įmonių investicijos. Tai „Novo Nordisk“ (27,3 %) ir

„Vestas“ (49,8 %) Danijoje bei „Banco Santander“ (56,3 %), „Telefonica“ (16 %) ir „Amadeus“ (33,2 %) Ispanijoje.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Naudodami Solow modelį, įrodykite, kaip pasikeis BVP/vienam gyventojui, kai padidės investicijos į mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą.
2. Palyginkite straipsnyje minimų šalių BVP/vienam gyventojui plėtrą. Paiškinkite, koks yra investicijų į mokslinius tyrimus ir BVP/vienam gyventojui ryšys.

Šaltinis: Vasiliauskas A. 2009: Ekonominės krizės grėsmės pasekmės Lietuvai ir jos pamokos
// www.mokslasirtechnika.lt

Mūsų šalies ekonomika trečiojo tūkstantmečio pradžioje augo nuostabiais tempais. Tai ryškiai parodo šie ekonominio augimo tempai: 2000 – 4,1 %; 2001 – 6,6 %; 2002 – 6,9 %; 2003 – 10,2 %; 2004 – 7,4 %; 2005 – 7,8 %; 2006 – 7,8 %; 2007 – 8,9 %; 2008 (I–III ketv.) – 5,1 %. Europa mus (tiesa, kartu su Estija ir Latvija) pradėjo pravardžiuoti „Baltijos tigras“ (gal su šiočia tokia ironija prilygindami pasauliniu lygiu išgarsėjusiems „Azijos tigras“). Analizuojant konvergenciją į ES rodiklius gali tikrai atrodyti, kad pildosi jau senokai pamirštas populistinis vienos partijos rinkimų šūkis „Nusipelnėme gyventi geriau!“. Juk statistikų skaičiuojamas ekonomikos lygio skirtumų indeksas, pagal kurį ES vidurkis prilyginamas 100, Lietuvoje 2007 m. tapo lygus 60. Tas pats indeksas 2000 m. dar nesiekė 30. Palyginimui pateiksime, kad 2007 m. ekonomikos lygio skirtumų indeksas Estijoje buvo lygus 72, Vokietijoje 120, Suomijoje 117, o neprisijungusioje prie bendrijos Norvegijoje 180. Deja, Lietuvos konvergencijos į ES pagal darbo apmokėjimo rodiklius rezultatai yra gerokai kuklesni. Vidutinis darbo užmokestis 2007 m. Lietuvoje tesiekė (pateikiu tik absoliučius skaičius) 594 eurus, o Norvegijoje jis buvo lygus 3800 eurų, Vokietijoje 3100 eurų, Estijoje 784 eurai, Lenkijoje 919 eurų. Taip yra todėl, kad ekonomikos lygio skirtumų indeksus statistikai skaičiuoja remdamiesi perkamosios galios paritetais, kurie leidžia suvienodinti kainų skirtumus atskirose šalyse ir geriau atspindi materialinės gerovės lygio skirtumus. Kad kainų skirtumai yra nemaži, rodo statistikų skaičiuojami palyginamieji

kainų indeksai. ES vidutinį kainų lygį prilyginus 100, Lietuvoje 2007 m. jis buvo lygus 60 (2000 m. apie 40), Estijoje 71, Vokietijoje 103, Suomijoje 121.

Taigi beveik dešimtmetį stebėjome labai spartų šalies ekonomikos augimą ir tuo pagrindu kylančią Lietuvos gyventojų materialinę gerovę (nors vidutiškai). Vaizdžiau Lietuvos vystymąsi trečiojo tūkstantmečio pradžioje galėčiau išreikšti trumpu priedainiu linksmai dainai: „Opa, opa šuoliais į Europą!“

Kokių veiksmų pagrindu auga kiekvienos šalies ir pasaulio ekonomika, nagrinėja sparčiai besiplėtojanti ekonominio augimo teorija. Vien ekonometriniai ekonominio augimo modeliai bando kiekybiškai įvertinti apie 70 įvairiausių veiksmų įtaką ekonomikos augimui. Ekonomikos analitikai mūsų šalyje yra kvalifikuotai įsisavinę šį mokslinį ekonomikos augimo analizės instrumentarijų ir daugybėje šaltinių (publicistika, moksliniai straipsniai, disertacijos) skelbia savo analizės išvadas.

Deja, nėra nei ekonominio, nei kokio nors kito sudėtingesnio teorinio modelio, kuris padėtų kiekybiškai įvertinti, kaip pasiskirsto (procentais ar kitais santykiniais rodikliais) tokio išspūdingo pastarųjų metų Lietuvos ekonomikos augimo nuopelnai tarp trijų pretendentų į aureolę: valdžios, verslo ir vartotojų (individų, šeimų, grupinių visuomeninio vartojimo subjektų). Ko gero klausimas yra tiek paprastas, kad nereikia sudėtingų modelių (tarp jų ir ekonometrinių) norint išsklaidyti mitą apie nepamatuotai deklaruojamus valdžios (buvusios ir tikriausiai daugelio ankstesnių) nuopelnus. Pamėginkime kuo paprasčiau apie tai pasvarstyti. Ekonominio augimo teorijoje pastaruju metu išskirtinis vaidmuo skiriamas ekonomikos dalyvių lūkesčiams. Todėl jau senokai statistikai daro tyrimus ir pateikia kreives apie ekonomikos dalyvių lūkesčių dinamiką. Tiesa, statistikus kol kas domina tik verslo ir vartotojų lūkesčiai. Matyt, nelabai aišku, ką galėtų reikšti valdžios ekonominiai lūkesčiai ir kaip kiekybiškai juos išmatuoti.

Verslo ir vartotojų lūkesčius, kaip jie veikia Lietuvos ekonomikos augimą bei sąveikauja tarpusavyje, galima glaustai apibūdinti taip. Šalies verslo plėtros dinamika (augimas, kritimas) pirmiausia priklauso nuo to, kaip keičiasi (auga ar mažėja) vartojimo lūkesčiai šalies viduje ir paklausa užsienio rinkose. Tuo tarpu galimas ir grįžtamasis ryšys: verslo ir vartotojų lūkesčiai keičiasi priklausomai nuo tikėtinų ekonomikos augimo dinamikos pokyčių. Pavyzdžiui, tikintis, kad šalies ir pasaulio ekonomika augs stabiliai, verslo ir vartotojų lūkesčiai didėja. Kaip matome, verslo ir vartotojų lūkesčiai yra taip

glaudžiai tarpusavyje susipynę, jog praktiškai labai sunku nustatyti, ar verslo lūkesčiai nulemia vartotojų lūkesčius, ar atvirkščiai. Akivaizdu, kad, augant lūkesčiams, verslininkai vis aktyviau investuoja į savo pagrindinės veiklos plėtrą, o vartotojai yra linkę linkę vis daugiau vartoti, o ne taupyti. Pastaraisiais metais kaip tik lūkesčių augimo euforija ir leido šalies ekonomikai plėtotis kvapą užgniaužiančiais tempais.

Tik nereikia pamiršti, kad tokių augančių iki visuotinės euforijos lūkesčių realizavimui atsivėrė, atrodytų, neišsemiamas finansinių išteklių, o paprasčiau sakant pinigų rezervuaras. Šiokia tokia dalis šiame rezervuare buvo pačių ekonomikos dalyvių užsitarnautų pinigų – augantys verslo pelnai ir kylantis darbo užmokestis. Šį rezervuarą taip pat papildydavo didėjantys ES struktūrinės paramos pinigų srautai, kurių mums atrodo lyg niekada ir nereikės grąžinti (ne paslaptis, kad daugelis iš mūsų dėl šių pinigų palaike Lietuvos veržimasi į Europos Sąjungą). Tačiau labiausiai rezervuarą pripildydavo iš bankų kreditų forma ir lizingo paslaugos pagrindu plūstanti pinigų masė. Sparčiai formavosi visuotinis ekonomiškai nepateisinamo skolinimosi bumas ir šį bumą maitinantys pinigai kaip tik ir buvo pagrindinis veiksnys, nulėmęs nuostabius pastarojo laikotarpio šalies ekonomikos augimo tempus. Todėl ir iškyla klausimas, kuo tada pasireiškė valdžios nuopelnai dėl pastarųjų metų šalies ekonomikos tokios išskirtinai sėkmingos plėtos. Faktiškai valdžios įtaka ekonomikos dalyvių lūkesčių augimui ir jį maitinusiems nekontroliuojamų pinigų srautams buvo tokia mažytė, jog bandymas argumentuotai priskirti kažkokį nuopelną valdžiai dėl sparčių ekonomikos augimo tempų pastaruoju laikotarpiu prilygsta vienos galimai saldžios kruopos paieškai manų košės katile. Susidaro toks vaizdas, kad verslas ir vartotojai šuoliavo dainuodami ant žirgo, o valdžia, laikydama, kad tokios linksmybės yra tikrai jos nuopelnas, stebėjo sėdėdama bei plodama rankomis ir nedrįsdama ardyti visuotinės euforijos. Ekonomikos ekspertai jau senokai pabrėždavo, kad tokia verslo ir vartotojų lūkesčių euforija ir skolinimosi bumo pagrįstas ekonomikos augimas nėra sveikas ir nebus ilgalaikis. Jie keldavo klausimą, kokių veiksnių pagrindu augs Lietuvos ekonomika, kai staiga bus užsuktas skolinimosi bumą maitinančio rezervuaro čiaupas. Valdžia paprasčiausiai net nemėgindavo atsakyti į tokias užuominas. Ji ir negalėjo pateikti aiškesnio atsakymo, nes strateginiams prioritetams ir fundamentiniams veiksniams, kurie užtikrintų sąlygas ilgalaikiam stabiliam ekonomikos augimui, visiškai nebuvo skiriama

reikiamo dėmesio. Iškyla klausimas, kas trukdo valdžioms Lietuvoje priimti protingus (nebūtinai optimalius pagal matematinę optimalumo sampratą) sprendimus apskritai ir konkrečiai šioje krizinėje situacijoje. Akivaizdu, kad pateikti išsamesnį atsakymą į tokį sudėtingą klausimą šiame straipsnyje negalėsiu. Nurodysiu tik vieną, mano nuomone, gal net ir svarbiausią priežastį: valdydami šalies ir jos ekonomikos plėtrą politikai ir valdžios vyrai Lietuvoje nesivadovauja strateginio mąstymo logika, o tikriausiai jos ir nesuvokia. Strateginio mąstymo logika matytusi, jeigu jau partijų ir politikų rinkimų programose bei vyriausybių programose būtų plačiau akcentuojami svarbiausi šalies ekonomikos plėtros strateginiai prioritetai ir veiksmai bei priemonės jiems įgyvendinti. Vyriausybių veiklą vertinant (ir politiškai, ir profesionaliai) taip pat turėtų vyrauti išvados apie faktiškai įgyvendintų strateginių projektų organizavimą ir rezultatus. Svarbiausi strateginiai prioritetai žinomi ir aiškūs. Lietuvos ekonomikos plėtros ilgalaikėse strategijose iki 2015 ir 2020 m. kaip svarbiausi akcentuojami šie strateginiai prioritetai: (1) žinių ekonomikos ir informacinės visuomenės sukūrimas; (2) mokslo, technologijų ir inovacijų plėtra; (3) investicijos į žmogiškąjį kapitalą; (4) fizinės, finansinės ir socialinės infrastruktūros plėtra; (5) šalies eksportą didinančių, didelę pridėtinę vertę sukuriančių ir aukštąsias bei naujausias technologijas naudojančių ekonominių veiklų plėtra; (6) rinkos mechanizmų veikimą gerinančios struktūrinės reformos; (7) makroekonominio stabilumo užtikrinimas. Minėtose strategijose prioritetų, suformuluotų detaliau ir konkrečiau, pateikta ir daugiau. Tiesa, iš naujosios vyriausybės programos jau susidaro įspūdis, kad strateginiais prioritetais bus bandoma grįžti būsimos valdančios koalicijos ekonomikos plėtotės svarbiausius sprendimus ir veiksmus. Kaip tai pavyks, matysime jau perskaitę naujos vyriausybės programos įgyvendinimo veiksmų planą, ministerijų strateginius planus ir kitus programinius dokumentus.

Galima padaryti ir bendresnę išvadą: jei Lietuvos politikams ir valdžios vyrams šlubuoja strateginio mąstymo logika, tai nėra ir šalies ekonomikos plėtros strateginio valdymo sistemos. Kai kam gali atrodyti, kad klystu, nes parengtos jau dvi ilgalaikės ekonomikos strategijos iki 2015 ir 2020 metų, funkcionuoja tiesiogiai premjero vadovaujamas ir įtakingiausius ministrus apimantis strateginio planavimo komitetas, parengta per 200 nacionalinių programų, ministerijos kasmet rengia strateginius planus.

Taip, minėti dalykai yra, tačiau jie visiškai nesusieti tarpusavyje į vieningesnę sistemą. Strateginio planavimo komiteto dienotvarkėje vyrauja gaisrų gesinimo, o ne strateginiai klausimai. Dauguma nacionalinių programų buvo padrikai rengtos gana seniai, jos nepapildo ir nekonkretina ilgalaikių strategijų. Ministerijų strateginiai planai faktiškai yra trimetės paraiškos biudžetiniam finansavimui ir nieko bendra neturi su strateginiais prioritetais. Abejojantiems, ar pasaulyje apskritai yra tobulų ekonomikos ir šalies strateginio valdymo sistemų, siūlyčiau apsilankyti adresu www.cabinetoffice.gov.uk/strategy.aspx. Internetu pasiskaityti apie Jungtinės Karalystės Premjero strateginę tarnybą. Iš nurodyto šaltinio paaiškėtų bent jau pirmosios dvi strateginiam mąstymui būtinos taisyklės, kurios akivaizdžiai (kaip rodo LEO ir daugybė kitų atvejų) ignoruojamos Lietuvoje. Pirmoji teigia, kad kiekvienam strateginiam sprendimui yra būtinas pasirinkimas iš kelių alternatyvų, kurias pasiūlo viešame konkurse dalyvauti pageidaujantys konkurentai. Kita taisyklė reikalauja, kad pasirenkant tarp strateginio sprendimo alternatyvų reikia remtis sąnaudų ir naudos analize, kurios metodika detalai aprašyta minėtame šaltinyje.

Nesileisdamas į ekonomikos plėtros strateginio valdymo detales, akcentuosiu, kad efektyviau stabilizuoti krizines situacijas padėtų strateginiai finansiniai rezervai. Matome, kokios milžiniškos finansinių išteklių sumos (vien JAV jos skaičiuojamos jau trilijoninėje skalėje) skiriamos ekonomikos ir finansų sistemos stabilizavimui. Rusija skelbia (tiesa, iš pradžių perdėtai, vėliau su mažėjančiu entuziazmu), kad jos ateities fonde sukauptas užsienio valiutos rezervas užtikrins krizinėje situacijoje manevro galimybes net 7 metams.

Lietuvoje turime tik užsienyje saugomus oficialius aukso ir užsienio valiutos rezervus, kurie dabartinėje krizinėje situacijoje yra būtini vien lito stabilumui užtikrinti. Tik strateginio mąstymo valdant valstybę ir ekonomiką stoka galime paaiškinti, kodėl šiandien turime visiškai tuščią stabilizacijos fondą. Per visą atkurtos Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį sugebėjome į stabilizacijos fondą nukreipti tik nežymią valstybinio turto privatizacijos pagrindu gautą lėšų dalį. Ir šiuos kuklius stabilizacijos fondo finansinius išteklius jau senokai iššvaistėme vadovaudamiesi politinio populizmo nulemtais, o ne strategine būtinybe pagrįstais motyvais. Atsidūrėme paradoksaliaje finansinėje situacijoje. Ekonominio klestėjimo laikotarpyje paprasčiausiai dėl strateginio nemokšiško nesugebėjome nors vienus metus realizuoti

nedeficitinį biudžetą. Praktiškai tik Maastrichto kriterijai ir siekis (tiesa, taip ir nerealizuotas) įsivesti eurą priversdavo mus apriboti biudžeto deficito dydį. Tuo tarpu vadovaudamiesi strateginio mąstymo logika patys privalėjome ir galėjome mažindami išlaidas (taupydami) gerokai papildyti stabilizacijos fondą perteklinio biudžeto sąskaita. Dabar visuomenei labai sunku paaiškinti, kodėl, nesaikingai išlaidavus ir nieko nesutaupius klestėjimo laikotarpiu, būtinai esame priversti taupyti (susiveržti diržus) ir kartu rasti papildomų įplaukų biudžetui grėsmingoje krizinėje situacijoje. Man visiškai suprantamas naujosios vyriausybės akcentuojamas būtinumas subalansuoti viešuosius finansus dabartinėje situacijoje. Tai būtinas žingsnis ne todėl, kad bus labai brangu ir sudėtinga finansuoti biudžeto deficitą didėjančios valstybės skolos sąskaita.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Išvardykite straipsnyje aptariamus ekonominio augimo veiksnius.
2. Kokios yra lūkesčių euforijos augimo priežastys Lietuvoje?
3. Ar sutinkate su straipsnio autoriumi, kad Lietuvos valdžios įtakos ekonomikos augimui nėra, t. y. institucinis augimo veiksnys neveikia?
4. Pateikite strateginio valdymo sistemų pavyzdžių (www.cabinetoffice.gov.uk/strategy.aspx).

Šaltinis: Ilgalaiškė Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtotės iki 2015 metų strategija/Ekonomikos augimo ir jos struktūros plėtotės strategija // www.ukmin.lt. 2011 12 20

Tiesioginių ir netiesioginių veiksnių poveikio ekonomikai laipsnis lemia ekonomikos augimo tipą. Teoriškai skiriami ekstensyvaus ir intensyvaus ekonomikos augimo tipai. Ekstensyvų ekonomikos augimą apibūdina ekonominių veiksnių kiekybinis padidėjimas ir BVP augimas, kai vidutinis darbo našumas ir likusių ekonominių veiksnių produktyvumas nekinta. Intensyvus ekonomikos augimas pasiekiamas tuomet, kai BVP augimo mastas viršija panaudojamų ekonominių išteklių augimo mastą dėl didėjančio ekonominių veiksnių produktyvumo. Intensyvus ekonomikos augimas kuo greičiau turi tapti Lietuvos ekonomikos augimo strategijos pagrindu. Tačiau ekstensyvus augimas – paprastesnis ekonomikos augimo tipas. Dabartinėje stadijoje jis pranašesnis tuo, kad garantuoja lengvesnį kelią ūkio plėtotės tempo spartinimui, leidžia palyginti greitai ir pigiai didinti šalies ekonomikos potencialą. Lietuva kol kas yra perėjimo nuo ekstensyvaus prie intensyvaus ekonomikos

augimo stadijoje. Tuo tarpu Vakarų šalys baigė savo ūkį plėtoti ekstensyviu būdu ir perėjo į intensyvaus augimo kelią dar pirmojoje XX a. pusėje. Amerikiečių ekonomistas R. Solow nustatė, kad jau 1909–1949 metais JAV daugiau kaip 80 proc. BVP augimo paaiškinama technikos pažanga, t. y. intensyviais veiksniais, o ne didėjančiomis darbo ir kapitalo sąnaudomis. Lietuvos strateginis tikslas (II lygis) – per artimiausius 12–15 metų užtikrinti perėjimą nuo ekstensyvaus prie intensyvaus ekonomikos augimo, kol kas maksimaliai išnaudojant ekstensyvaus augimo galimybes spartinti ūkio plėtojimą.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Įvertinkite ekstensyvaus ekonominio augimo galimybes ir problemas XXI a. pradžios Lietuvoje.
2. Kokios yra priežastys, lemiančios Lietuvos lėtą perėjimą prie intensyvaus ekonomikos augimo?

Šaltinis: Strategijos „Europa 2020“ tikslai/5 pagrindiniai ES siekiai 2020 metams // www.ec.europa.eu, 2011 12 20

1. Užimtumas:

- ♦ 75 % 20–64 metų žmonių turėtų turėti darbą.

2. Moksliniai tyrimai ir technologijų plėtra (MTTP) bei inovacijos:

- ♦ 3 % ES BVP (viešosios ir privačiosios investicijos) turėtų būti investuojama į MTTP bei inovacijas.

3. Klimato kaita ir energetika:

- ♦ šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis turėtų būti sumažintas 20 % (arba net 30 %, jei tam bus tinkamos sąlygos), palyginti su 1990 m. rodikliais;
- ♦ 20 % energijos turėtų būti gaminama iš atsinaujinančiųjų šaltinių;
- ♦ energijos vartojimo efektyvumas turėtų būti padidintas 20 %.

4. Švietimas:

- ♦ reikėtų užtikrinti, kad mokyklos nebaigiančių moksleivių dalis nebūtų didesnė nei 10 %;
- ♦ reikėtų užtikrinti, kad ne mažiau kaip 40 % 30–34 metų asmenų turėtų aukštąjį išsilavinimą.

5. Skurdas ir socialinė atskirtis:

- ♦ reikėtų bent 20 mln. sumažinti skurde gyvenančių ir socialiai atskirtų žmonių arba žmonių, kuriems tai gresia skaičių.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Įvardykite, kurie strategijos siekiai atitinka Solow augimo modelyje aprašytus ūkio plėtros veiksnius?
2. Palyginkite ES siekius su atitinkamais pasiekimais Lietuvoje.
3. Įvertinkite ES siekių realistiškumą.

Šaltinis: Čičinskas J. 2006: Kiti apie ūkio perspektyvas (komentarai) // Lietuvos ūkis kelyje į rytdieną. – Vilniaus universiteto leidykla, 2009. –188–190 p.

Išanalizavęs dešimties metų (1995–2005) rezultatus ECB pažymėjo, kad VRE šalys augo labai sparčiai ir gerokai sumažino savo atsilikimą nuo ES senbuvių (ECB senbuvių vietoje ima 2006 metais euro zoną sudariusias 12 ES šalių). Ypač smarkiai reali ekonominė konvergencija vyko Baltijos šalyse (tačiau jose ir smukimas 1990–1994 metais buvo didžiausias). Bendrąjį vidaus produktą kuria darbas ir kapitalas, jų sąveikos efektyvumą lemia technologijos ir žinios. Ar išsiskiria Lietuva pagal tuos parametrus kitų Vidurio ir Rytų Europos (VRE) šalių tarpe? Darbo atžvilgiu – visai ne. Užimtumo lygis Lietuvoje 2006 metais buvo, kaip teigia ECB, 63,6 proc. – beveik toks pat kaip euro zonoje (64,1 proc.) ir gerokai aukštesnis nei vidutiniškai VRE šalyse (58,2 proc.). Be to, kiekvienas dirbantysis Lietuvoje dirba daugiau už bet kurį kitą dirbantįjį bet kurioje kitoje VRE šalyje – per 2100 val. per metus (VRE vidurkis – mažiau nei 2000 val., euro zonos vidurkis – 1550 val.). Bet pagaminame (skaičiuojant pagal BVP vienam gyventojui ir atsižvelgiant į kainų lygį) anaip tol ne daugiau už kitus; pralenkiame tik Lenkiją, Latviją, Rumuniją ir Bulgariją (bet VRE vidurkį viršijame, nes jis svertinis – vidurkis 45,5 proc. euro zonos lygio, o Lietuvos rodiklis –46,1 proc.). Tai kapitalo trūksta? Ne, su kapitalo investicijomis Lietuvoje irgi neblogai, teigia ECB. 1996–2000 metais kasmet investavome (skaičiuojant verslo investicijomis) vidutiniškai 28 proc. BVP, o 2001–2005 metais ta dalis išaugo iki 30 procentų. Pagal 2001–2005 metų investicijas mus aplenkė tik Estija ir Čekija. Tai gal žmonės Lietuvoje ydingi, neišsimokslinę? Ne! 2005 metais 20–24 metų amžiaus grupėje bent vidurinį išsimokslinimą Lietuvoje turėjo apie 88 proc. gyventojų, ir tik Slovakijoje,

Čekijoje, Lenkijoje ir Slovėnijoje buvo geriau (90–91 proc.). Kur ten euro zoni prilygti prie mūsų jaunimo – jų rodiklis vos 72 proc! Jei kuris įkyresnis domėsis švietimo ar mokslinių tyrimų bei technologinės plėtros (MTTP) padėtimi, ir čia ras Lietuvą esant veikia santykiškai pirmaujančiųjų gretose nei arčiau galo. Antai išlaidos švietimui 2003 metais (vėlesnių duomenų nėra) euro zonoje sudarė 5,02 proc. BVP, o Lietuvoje 5,18 proc. (VRE šalių vidurkis – 5 proc.). Išlaidos MTEP Lietuvoje buvo 0,76 proc. BVP, o VRE vidurkis taip pat 0,76 proc. (euro zona čia jau mus aplenkia – 1,89 proc.). Vadinas, žmogiškasis kapitalas taip pat susilaukia deramo, bent santykiškai, t. y. pagal išgales (BVP), dėmesio Lietuvoje. Tačiau darbo našumas Lietuvoje (taip pat Latvijoje ir Estijoje), kaip rodo ECB duomenys, yra pats mažiausias VRE šalių tarpe. Šios trijulės lyderė Estija 2005 metais buvo pasiekusi apie 38 proc. euro zonos šalių lygio, o arčiausiai mūsų esančios Lenkijos rodiklis buvo apie 42 proc. euro zonos lygio. Tiesa, investicijų dėka jis Lietuvoje (kaip ir kitose VRE šalyse) didėjo gan sparčiai – 1995 metais vienas mūsų darbuotojas per vieną valandą pagamindavo penktadalį to, kiek pagamindavo vienas euro zonos darbuotojas, o 2005 metais jau 35 procentus. Žemas darbo našumo lygis ir paaiškina, kodėl dirbame daugiau už „juos“, investuojame nė kiek ne mažiau, o gerovė kur kas menkesnė. Paprasčiausiai mes startuojame beveik nuo nieko. Iš viso to, ką paveldėjome, santykiškai geriausios kokybės esame mes patys.

☞ Nagrinėdami pateiktą informaciją, atsakykite į klausimus:

1. Kurie straipsnyje išvardyti ūkio plėtros veiksniai atitinka Solow modelyje nagrinėjamus veiksnius?
2. Naudodami Solow modelį, grafiškai įrodykite, kokią įtaką BVP/vienam gyventojui daro MTTP.
3. Apibūdinkite MTTP ir darbo našumo ryšį. Paaiškinkite, kodėl esant pakankamai MTTP Lietuvoje yra žemas darbo našumo lygis.

LITERATŪRA

1. Atvejų analizės metodas 2011: Vilnius: Studijų kokybės centras.
2. Leidinių studijoms rengimo metodika (socialiniams ir humanitariniams mokslams) 2004: Kaunas.
3. Marcinkevičienė V. 2001: Leidybinio darbo rengimo aprašas. – Kaunas: Kauno kolegija.
4. Siegfried J. J., Barlett R., Hansen W. L., Kelley A. C., McCloskey D. N., Tietenberg T. H. 1991: The status and prospects of the economics major. – Journal of Economic Edukation, vol. 22, p. 195–224.
5. Swanborn P. 2010: Case Study Research: What, Why and How? – London: SAGE Publications.

Vincentas GIEDRAITIS, Danguolė KLIMAŠAUSKIENĖ,
Regina PALIULYTĖ, Aušrytė RASTENIENĖ

ATVEJŲ ANALIZĖ EKONOMIKOS TEORIJOJE

Metodinė priemonė

Kalbos redaktorė Elvyra Kutanovienė
Maketuotoja Nijolė Bukantienė

8,1 aut. l.
Išleido Vilniaus universiteto leidykla
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius